

Zarządzenie Nr 450 (393) 19 .....

Prezydenta Miasta Piły
z dnia 3 września 2019 r.

**w sprawie przeprowadzenia konsultacji i wyrażenia opinii przez Gminną Radę
Działalności Pożytku Publicznego Miasta Piły w przedmiocie projektu Uchwały
w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły na
lata 2019-2022"**

Na podstawie art. 30 ust. 1 ustawy z 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506 z późn. zm.) oraz Uchwały Nr XXVII/414/16 Rady Miasta Piły z dnia 29 listopada 2016 r. w sprawie określenia trybu powoływania członków Gminnej Rady Działalności Pożytku Publicznego Miasta Piły, jej organizacji i trybu działania, zarządzam, co następuje:

§ 1.1. Postanawiam przeprowadzić konsultacje w celu wyrażenia opinii przez Gminną Radę Działalności Pożytku Publicznego Miasta Piły w przedmiocie projektu Uchwały w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019-2022"

2. Projekt Uchwały Rady Miasta Piły w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019-2022", będący przedmiotem konsultacji, stanowi załącznik do zarządzenia.

§ 2.1. Termin rozpoczęcia konsultacji ustaliam na dzień 05 września 2019 r.

2. Termin zakończenia konsultacji ustaliam na dzień 19 września 2019 r.

§ 3. Nieprzedstawienie opinii w wyznaczonym terminie konsultacji jest równoznaczne z rezygnacją z prawa do jej wyrażenia.

§ 4. W celu przeprowadzenia konsultacji i wyrażenia opinii przez Gminną Radę Działalności Pożytku Publicznego Miasta Piły, zostanie przekazany Radzie projekt uchwały, o którym mowa w § 1 ust. 1 zarządzenia w wersji papierowej lub elektronicznej.

§ 5. Komórką organizacyjną Urzędu Miasta Piły odpowiedzialną za przygotowanie i przeprowadzenie konsultacji jest Wydział Oświaty, Kultury i Sportu.

§ 6. Wykonanie zarządzenia powierzam Dyrektorowi Wydziału Oświaty, Kultury i Sportu.

§ 7. Zarządzenie obowiązuje z dniem podjęcia i podlega zamieszczeniu w Biuletynie Informacji Publicznej Urzędu Miasta Piły i na stronie internetowej Urzędu Miasta Piły.

w z. PREZYDENTA MIASTA

Krzysztof Szewc
Zastępca Prezydenta

Uzasadnienie
do Zarządzenia Nr 452(393)/19.....

Prezydenta Miasta Piły
z dnia 3 września 2019 r.

**w sprawie przeprowadzenia konsultacji i wyrażenia opinii przez Gminną Radę
Działalności Pożytku Publicznego Miasta Piły w przedmiocie projektu Uchwały
w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły na
lata 2019-2022"**

W związku z art. 30 ust. 1 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2019 r. poz. 506 z późn. zm.) oraz do Uchwały Nr XXVII/414/16 Rady Miasta Piły z dnia 29 listopada 2016 roku w sprawie określenia trybu powoływania członków Gminnej Rady Działalności Pożytku Publicznego Miasta Piły, jej organizacji i trybu działania, który nakłada obowiązek przeprowadzenia konsultacji i wyrażenia opinii organizacji pozarządowych, w przedmiocie projektów uchwał i aktów prawa miejscowego dotyczących sfery zadań publicznych uważam, iż podjęcie zarządzenia jest uzasadnione.

DYREKTOR
Wydziału Oświaty,
Kultury i Sportu
Sebastian Dziukowski

Załącznik

do Zarządzenia Nr .....

Prezydenta Miasta Piły

z dnia .....

450(393)/19

5 września 2019r.

**w sprawie przeprowadzenia konsultacji i wyrażenia opinii przez Gminną Radę
Działalności Pożytku Publicznego Miasta Piły w przedmiocie projektu Uchwały
w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły na
lata 2019-2022"**

- PROJEKT -

Uchwała Nr .....

Rady Miasta Piły

z dnia .....

**w sprawie przyjęcia "Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły na
lata 2019-2022"**

Na podstawie art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506 z późn. zm.) oraz art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.), Rada Miasta Piły uchwala, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się "Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019-2022" stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Prezydentowi Miasta Piły.

§ 3. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia opublikowania w Dzienniku Urzędowym Województwa Wielkopolskiego.

w z. PREZYDENTA MIASTA

Krzysztof Szewc
Zastępca Prezydenta

Uzasadnienie
do Uchwały nr.....
Rady Miasta Piły
z dnia .....

w sprawie przyjęcie "Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły na
lata 2019-2022"

Zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2019 r. poz. 506 z późn. zm.) do zadań własnych gminy należą sprawy dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Ponadto art. 87 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r. poz. 2067 z późn. zm.) nakłada na gminę obowiązek sporządzenia na okres 4 lat gminnego programu opieki nad zabytkami.

Program ten na podstawie art. 87 ust. 3 cytowanej wyżej ustawy zostaje przyjęty przez Radę Miasta Piły, po uzyskaniu opinii Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Celem programu jest określenie zasadniczych kierunków działań i zadań na rzecz ochrony i opieki nad zabytkami znajdującymi się na terenie Gminy Piła. Przeanalizowane zostały dokumenty strategiczne dotyczące zarówno województwa wielkopolskiego, jak i Gminy Piła w zakresie ochrony zabytków. Analiza zasobów kulturowych miasta pozwala wyznaczyć kierunki działań w obszarach zachowania dziedzictwa kulturowego.

W związku z powyższym podjęcie uchwały jest zasadne.

Załącznik
do Uchwały nr .....
Rady Miasta Piły
z dnia.....

w sprawie przyjęcia „Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Piły na
lata 2019-2022”

**GMINNY PROGRAM
OPIEKI NAD ZABYTKAMI
MIASTA PIŁY NA LATA
2019- 2022**

Opracowanie:
Małgorzata Kaszuba
Rafał Wojciński

Fotografie:
Rafał Wojciński

SPIS TREŚCI

1. WSTĘP.....	3
2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU.....	4
3. UWARUNKOWANIA PRAWNE DOTYCZĄCE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE.....	5
3.1. Akty prawne.....	5
3.2. Formy ochrony zabytków według prawa.....	8
4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO.....	11
4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.....	11
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu.....	17
5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. ANALIZA DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH GMINY.....	21
6 ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY.....	25
6.1. Zabytki objęte wpisem do rejestru zabytków.....	25
6.1.1. Zabytki nieruchome objęte wpisem do rejestru zabytków.....	25
6.1.2. Zabytki ruchome objęte wpisem do rejestru zabytków.....	29
6.1.3. Zabytki archeologiczne objęte wpisem do rejestru zabytków.....	31
6.2. Zabytki ujęte w gminnej ewidencji zabytków.....	32
6.2.1. Lista zabytków nieruchomych ujętych w gminnej ewidencji zabytków.....	32
6.2.2. Koncentracja stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne.....	48
6.2.3. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych miasta Piły.....	52
7. ZARYS HISTORYCZNY ORAZ OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY.....	61
7.1. Zarys historii miasta.....	61
7.2. Krajobraz kulturowy.....	66
7.3. Zarys historyczny oraz stan zachowania najcenniejszych zabytków nieruchomych.....	67
8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI.....	87
8.1. Priorytety i kierunki działań programu.....	88
8.2. Zadania programu.....	89
8.3. Szczegółowe zadania programu.....	90
9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU.....	92
10. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU.....	92
11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA.....	93
12. ZAŁĄCZNIK.....	94

1. WSTĘP

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019 – 2022 (GPONZ) to opracowanie, którego przedmiotem jest dziedzictwo kulturowe znajdujące się w granicach administracyjnych Miasta Piły. Na dziedzictwo to pracowały przez wieki pokolenia pilan, artystów, architektów, naukowców i myślicieli. Jego częściami są pojedyncze obiekty zabytkowe, zespoły budynków oraz inne dzieła sztuki. Są nimi również fragmenty zagospodarowania przestrzeni, krajobraz oraz zabytki archeologiczne. Duże znaczenie posiada także dziedzictwo niematerialne. Jest to cały zasób wpływający na kształt świadomości i tożsamości regionalnej mieszkańców Piły.

Podmiotem opracowania jest lokalna społeczność – pilanie, mała ojczyzna, adresatem – mieszkańcy miasta, właściciele zabytków, władze samorządowe, organizacje oraz osoby zainteresowane dziedzictwem kulturowym w ogóle, a w szczególności dziedzictwem kulturowym Miasta Piły. Program został opracowany w ten sposób, by podmioty te miały możliwość wykorzystania w praktyce określonych postulatów i możliwości działań, aby stworzyć i zapewnić warunki dla zachowania i trwania dziedzictwa kulturowego Piły.

Dziedzictwo kulturowe to ogromne bogactwo i potencjał na przyszłość. Poprzez właściwie nakreślone kierunki i działania (społeczne, gospodarcze, turystyczne) poprawić może atrakcyjność turystyczną i gospodarczą miasta.

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019 – 2022 jest określenie głównych kierunków działania, zadań oraz wskazanie narzędzi, które służyć mają ochronie zabytków, opiece nad nimi oraz upowszechnianiu wiedzy o nich. Celem opracowania programu jest również przypomnienie, przywołanie bogatego dziedzictwa kulturowego miasta i jego rola w rozwoju Piły, a także ukazanie dziedzictwa na styku różnych kultur. Wskazane w programie działania mają zwrócić uwagę na poprawę stanu zachowania zabytków, ich restaurację oraz zwiększenie ich atrakcyjności i dostępności dla turystów i mieszkańców. Program włącza się w inne działania społeczne, kulturalne, gospodarcze i promocyjne, stając się ich bardzo ważną częścią.

Intencją programu przygotowanego w oparciu o gminną ewidencję zabytków jest wypracowanie jednej, spójnej z innymi programami rozwoju miasta, strategii zrównoważonego rozwoju miasta w otoczeniu zabytków. Strategia ta opracowana została

na 4 lata rozumiane jako etap działań realizowanych przy pomocy najbardziej optymalnych środków prawnych, finansowych, edukacyjnych i społecznych.

Podstawowym zadaniem opracowania jest, w sensie ogólnym, po pierwsze – zwrócenie uwagi wielu środowisk na kwestie ochrony i opieki nad zabytkami, po drugie – włączenie problemów ochrony i opieki nad zabytkami do wielopoziomowego rozwoju miasta, po trzecie – wykorzystanie dziedzictwa kulturowego Piły do działań edukacyjnych i promocyjnych.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019 – 2022 opracowany został na podstawie wskazówek zawartych w „Poradniku metodycznym” opracowanym przez Narodowy Instytut Dziedzictwa.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA PROGRAMU

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019 – 2022 został opracowany na podstawie przepisu art. 87 ust. 1 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2018 r., poz. 2067), zwanej w dalszej części *Ustawą*, która określa, że:

- Zarząd Województwa, powiatu lub wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza na okres 4 lat odpowiednio wojewódzki, powiatowy lub gminny program opieki nad zabytkami,
- gminny program opieki nad zabytkami podlega uchwaleniu przez radę (miasta, gminy, powiatu) po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków (art. 87 ust. 3 *Ustawy*),
- program musi być ogłoszony w wojewódzkim dzienniku urzędowym (art. 87 ust. 4 *Ustawy*),
- co 2 lata wójt, burmistrz lub prezydent sporządza sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia radzie (art. 87 ust. 5 *Ustawy*).

Podstawą sporządzenia programu opieki na poziomie gminy jest Gminna Ewidencja Zabytków założona na podstawie art. 21 *Ustawy*.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019 – 2022 jest jednocześnie realizacją zapisu art. 7 ust. 1 ustawy o samorządzie gminnym, który stanowi, że zaspokajanie potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne gminy obejmują sprawy: kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W związku z takim

zapisem organy samorządowe mają obowiązek zapewnienia ochrony dziedzictwa kulturowego. Ustalenia gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględniane zostają w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego.

W świetle art. 87. ust. 2 *Ustawy* celem gminnego programu opieki nad zabytkami jest:

- 1) włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju,
- 2) uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej,
- 3) zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania,
- 4) wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego,
- 5) podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami,
- 6) określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków,
- 7) podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie nowych miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE DOTYCZĄCE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

3.1. Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej – ochrona dziedzictwa kulturowego zagwarantowana została jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela. W art. 5 Konstytucji zapisano: „Rzeczpospolita Polska (...) strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. Art. 6 ust 1 natomiast określa: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju oraz (...) udziela pomocy Polakom zamieszkałym za

granicą w zachowaniu ich związków z narodowym dziedzictwem kulturalnym.” Z kolei art. 87 przypomina, że: „Każdy jest obowiązany o dbałość o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie.”

2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie i opiece nad zabytkami - podstawowy akt prawny regulujący zasady ochrony i opieki nad zabytkami. Ustawa reguluje kwestie dotyczące:

- form i sposobów ochrony zabytków,
- zagospodarowania zabytków,
- nadzoru konserwatorskiego,
- wywozu zabytków za granicę,
- restytucji zabytków wywiezionych niezgodnie z prawem z terytorium państwa członkowskiego Unii Europejskiej,
- zasad finansowania opieki nad zabytkami,
- krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz ochroną zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych,
- organizacji organów ochrony zabytków,
- przepisów karnych.

*Ustawa w art. 3 definiuje podstawowe pojęcia związane z ochroną i opieką nad zabytkami, takie jak: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ ruralistyczny lub urbanistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku. Zgodnie z ustawą zabytek to *nieruchomość lub rzecz ruchoma, ich część lub zespoły, które są dziełem człowieka lub związane z jego działalnością. Stanowią one świadectwo minionej epoki lub zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.**

Ustawa jasno określiła zakres rzeczowy pojęć ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Tak więc ochrona zabytków to zadanie dla organów administracji publicznej polegające na:

- zapewnieniu warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- zapobieganiu zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytku,
- udaremnianiu niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- przeciwdziałaniu kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytku,
- uwzględnianiu zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega przede wszystkim na:

- naukowym dokumentowaniu i badaniu zabytków,
- prowadzeniu prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku,
- korzystaniu z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- popularyzowaniu i upowszechnianiu wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Wśród wielu opisanych i zdefiniowanych pojęć oraz działań istotne z punktu widzenia niniejszego opracowania jest wskazanie zabytków nieruchomych. Podlegają one zgodnie z *Ustawą* opiece i ochronie. Są to w szczególności krajobrazy kulturowe, układy urbanistyczne, ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki – zwłaszcza kopalnie, huty, elektrownie i inne zakłady przemysłowe, cmentarze, parki ogrody, inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne, miejsca upamiętniające działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Zabytkami ruchomymi są głównie dzieła sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego, sztuki użytkowej, kolekcje stanowiące zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje, numizmaty oraz

pamiątki historyczne – zwłaszcza militaria, sztandary, pieczęcie, odznaki, medale i ordery, wytwory techniki – urządzenia, środki transportu, maszyny i narzędzia świadczące o kulturze materialnej charakterystyczne dla dawnych o nowych form gospodarki, dokumentujące poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego, materiały biblioteczne, wytwory sztuki ludowej i rękodzieła, inne obiekty etnograficzne, nieruchome przedmioty upamiętniające wydarzenia historyczne, działalność wybitnych osobistości i instytucji.

Do zabytków archeologicznych należą: pozostałości terenowe pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyska, kurhany, relikty działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Należy zwrócić uwagę na fakt, że ochronie podlegać mogą także nazwy geograficzne, historyczne, tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy, jednostki osadniczej.

3.2. Formy ochrony zabytków według prawa

Formami ochrony zabytków w świetle obowiązującego prawa są:

1. Umieszczenie na Liście Skarbów Dziedzictwa, prowadzonej przez ministra właściwego do spraw kultury i dziedzictwa narodowego.
2. Wpis do rejestru zabytków – rejestr dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków.
  - Do rejestru zabytków wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji wydanej z urzędu przez wojewódzkiego konserwatora zabytków lub na wniosek właściciela zabytku bądź użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek. Do rejestru może zostać wpisane otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz jego nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna.
  - Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru zabytków na wniosek właściciela zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może z urzędu wpisać zabytek do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę.
3. Uznanie za pomnik historii zabytku nieruchomego, który został wpisany do rejestru zabytków lub parku kulturowego o szczególnej wartości dla kultury przez Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa kulturowego, po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków.

4. Utworzenie parku kulturowego – ochrona krajobrazu kulturowego oraz zachowanie wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Tworzy go na podstawie uchwały rada gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków. Uchwała określa nazwę parku kulturowego, granice, sposób ochrony, a także zakazy i ograniczenia. Wójt, burmistrz, prezydent sporządza plan ochrony parku. Plan ten wymaga konsultacji z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Plan ochrony parku kulturowego wymaga zatwierdzenia przez radę gminy.
5. Ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na lokalizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego – ustawodawca wskazuje w tym kontekście zabytki nieruchome wpisane do rejestru, a także inne zabytki nieruchome znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków, parki kulturowe. Dla zabytków tych w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy i w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego jeśli pojawi się taka potrzeba tworzone są strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, które służyć mają ich ochronie.

Ustawa jasno wskazuje i definiuje obowiązki i kompetencje samorządu terytorialnego w kwestii ochrony zabytków i opieki nad nimi. Należą do nich przede wszystkim: sporządzanie na okres 4 lat programu opieki nad zabytkami (sprawozdanie z jego realizacji składane co 2 lata), tworzenie i prowadzenie gminnej ewidencji zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy, w tym zabytków nieruchomych znajdujących się w rejestrze, wojewódzkiej ewidencji zabytków oraz innych wskazanych przez wójta, burmistrza, prezydenta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Należy zaznaczyć, iż samo umieszczenie zabytku w gminnej ewidencji zabytków samo w sobie nie stanowi formy jego ochrony. Jednak obok zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, ich otoczenia i parków kulturowych stanowi podstawę do objęcia tych zabytków ochroną w formie

zapisu w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz w decyzji o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej, decyzji o zezwoleniu na realizację lotniska użytku publicznego. Ponadto, zgodnie z zapisami *Ustawy*, ochroną w tych decyzjach obejmuje się zabytki nieruchome wpisane do gminnej ewidencji zabytków.

Przepisy *Ustawy* określają również, że rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, tworzy, na podstawie uchwały, park kulturowy. Park, obejmujący zasięgiem więcej niż jedną gminę może utworzony i zarządzany na podstawie zgodnych uchwał wszystkich rad gmin.

Ponadto zagadnienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu, aktualizacji strategii rozwoju gminy, zapisów w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego oraz w decyzjach o ustaleniu inwestycji celu publicznego, decyzjach o warunkach zabudowy, decyzjach o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzjach o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej, decyzjach o zezwoleniu na realizację lotniska użytku publicznego.

Istotnym elementem jest fakt, że organ stanowiący gminy może w drodze uchwały udzielić dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków na zasadach określonych w podjętej uchwale.

Gmina może również, w drodze powierzenia przez wojewodę, prowadzić niektóre sprawy z zakresu właściwości wojewody, w tym wydawanie decyzji administracyjnych.

Z kolei ustawa o samorządzie gminnym określa, że wykonywanie zadań z zakresu kultury i ochrony zabytków jest ustawowym obowiązkiem samorządów. Do zadań własnych gminy zaliczono bowiem zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, a w szczególności zadania własne obejmują sprawy kultury, ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Nie można także pominąć faktu, że do ochrony zabytków w sposób pośredni odnoszą się kwestie ładu przestrzennego, organizacji życia gospodarczego i społecznego, plany promocyjne i projektowe.

Ponadto problemy dotyczące zabytków uwzględniane są również w następujących aktach prawnych:

- 1) Ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym,
- 2) Ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody,
- 3) Ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami,
- 4) Ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. prawo budowlane,
- 5) Ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. prawo ochrony środowiska,
- 6) Ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej,
- 7) Ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie,
- 8) Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach,
- 9) Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach,
- 10) Ustawie z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach.

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019 – 2022 jest spójny ze strategicznymi celami wyznaczonymi przez państwo w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. Państwowe cele związane z szeroko rozumianą ochroną zabytków zawarte i opisane zostały w Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2013, Uzupełnieniu Narodowej Strategii Kultury na lata 2014-2020 (przyjęta przez Radę Ministrów 21 września 2004 r., rozwinięta w 2005 r.). Na jej kanwie określono zasady polityki kulturalnej państwa w warunkach rynkowych. Jest ona przyczynkiem do kolejnych rozwiązań w kulturze o charakterze systemowym.

Ważną elementem dokumentu jest część poświęcona celom państwa oraz prawu w dziedzinie ochrony zabytków. Podstawowym zadaniem Strategii jest ochrona i opieka nad dziedzictwem kulturowym i wzmocnienie jego znaczenia, zaś ich zasadniczym celem strategicznym jest ochrona i opieka nad zabytkami. Cel ten stał się priorytetem

Narodowego Programu Kultury – Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego. Natomiast celem strategicznym Programu jest zintensyfikowanie ochrony zabytków, upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, a przede wszystkim poprawa stanu zabytków ruchomych. Poszczególne cele cząstkowe to:

- polepszenie warunków instytucjonalnych, prawnych, organizacyjnych w dziedzinie dokumentacji i ochrony zabytków,
- kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne oraz inne cele społeczne,
- zwiększenie znaczenia i roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- promocja polskiego dziedzictwa kulturowego nie tylko za granicą, ale także w Polsce, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informatycznego,
- stałe podnoszenie świadomości społecznej dotyczącej ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem z kraju.

Uzupełniając Narodową Strategię Rozwoju Kultury Ministerstwo Kultury i Ochrony Dziedzictwa Kulturalnego w kontekście ochrony zabytków i opieki nad zabytkami uruchomiło program operacyjny pn. „Dziedzictwo kulturowe”. W programie tym określono następujące priorytety: rewaloryzacja zabytków ruchomych i nieruchomych, rozwój instytucji muzealnych, ochrona dziedzictwa narodowego poza granicami, ochrona zabytków archeologicznych, tworzenie zasobów cyfrowych dziedzictwa kulturowego oraz ochrona zabytkowych cmentarzy. Dla jeszcze lepszej i skuteczniejszej ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego oraz kompleksowej poprawy stanu zabytków, wzbogacania kolekcji muzealnych zdefiniowano cele cząstkowe:

- poprawę stanu zachowania zabytków,
- zwiększanie narodowego zbioru dziedzictwa kulturowego, w tym dziedzictwa archeologicznego,
- rewaloryzację zabytków i ich adaptację na cele inne niż kulturalne,
- wzmacnianie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości przez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,

- poprawę warunków instytucjonalnych, prawnych, organizacyjnych w dziedzinie ochrony zabytków i dokumentacji,
- zabezpieczanie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych,
- zabezpieczanie zabytków przed kradzieżą,
- zabezpieczanie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę,
- zabezpieczanie zabytków na wypadek sytuacji kryzysowej lub konfliktu zbrojnego.

Uchwalona przez Radę Ministrów Strategia Rozwoju Kraju 2020 – Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne Państwo wskazuje i opisuje główne cele strategiczne jakie powinno podjąć państwo, by procesy rozwojowe stały się silniejsze i szybsze. Jej główne zadania koncentrują się na trzech obszarach strategicznych:

- Sprawne i aktywne państwo,
- Konkurencyjna gospodarka,
- Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii zawarte są zapisy o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo związane z ochroną dziedzictwa kulturowego. Niezwykle istotna jest także digitalizacja dziedzictwa narodowego oraz właściwe przechowywanie zbiorów, a także wsparcie rozwoju infrastruktury, w tym kulturalnej.

W dokumencie Strategia rozwoju kapitału społecznego do roku 2020 czwarty cel „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego” priorytet 4.1. „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej” dotyczy kwestii związanych z ochroną zabytków, opieką nad zabytkami oraz ich roli w życiu społecznym na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym. Główne kierunki tych działań to przede wszystkim: tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze, ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu, digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury. W dokumencie tym bardzo dużo uwagi poświęcono również znaczeniu aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi. Wskazano, że ta sfera aktywności społecznej ma kluczowe znaczenie jako element potencjału społecznego oraz szans rozwojowych całego społeczeństwa.

Zgodnie z art. 84 *Ustawy*, Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego przy współpracy Generalnego Konserwatora Zabytków inicjuje i opracowuje Krajowy Program Ochrony i Opieki nad Zabytkami. W dniu 24 czerwca 2014 roku został uchwalony: „Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami”, który wyznacza cele i kierunki działań niezbędne do poprawy stanu i ochrony zabytków, jak również określa warunki współdziałania i organizacji organów oraz jednostek administracji publicznej. Zawierają się w nim także warunki i sposób finansowania poszczególnych zadań oraz harmonogram ich realizacji. Dokument jest uzupełniony o projekt systemu wdrażania, monitoringu i ewaluacji oraz analizę ryzyka. Okres realizacji programu ustalono na lata 2015-2017 natomiast uchwalenie nowego programu Rada Ministrów pierwotnie zapowiadała na jesień 2018 roku, jednak do dnia dzisiejszego nie został on uchwalony. Krajowy Program jest również swoistą diagnozą stanu ochrony zabytków w Polsce. Diagnoza ta objęła trzy zasadnicze obszary:

- organizację i zadania organów ochrony zabytków w Polsce,
- stan zachowania zabytków w Polsce, w tym rolę i znaczenie rejestru zabytków oraz systemów informacji o zabytkach,
- komunikację, porozumienie i współpracę w obszarze ochrony zabytków w Polsce.

Głównym celem Krajowego Programu Opieki nad Zabytkami jest wzmocnienie roli dziedzictwa kulturowego i ochrony zabytków w rozwoju potencjału kulturowego i kreatywnego Polaków.

Zdefiniowano trzy cele szczegółowe z poszczególnymi kierunkami działania prowadzące do realizacji celu głównego:

1. Wspieranie rozwiązań systemowych na rzecz ochrony zabytków w Polsce.

Kierunki działania:

- porządkowanie rejestru zabytków nieruchomych (księgi rejestru A i C),
- przygotowywanie ratyfikacji Konwencji UNESCO ds. ochrony dziedzictwa podwodnego,
- wypracowanie jednolitych standardów działania konserwatorskiego w odniesieniu do wybranych typów i kategorii zabytków nieruchomych,
- wzmacnianie instrumentów ochrony krajobrazu kulturowego,
- opracowanie diagnozy prawnej ochrony zabytków ruchomych,

- opracowanie kompleksowego raportu o stanie zachowania zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (księgi rejestru A i C),
  - realizacja badań w ramach Archeologiczne Zdjęcie Polski na obszarach szczególnie istotnych ze względu na zagrożenia dla dziedzictwa archeologicznego.
2. Wzmacnianie synergii działania organów ochrony zabytków.

Kierunki działania:

- zwiększenie efektywności zarządzania i ochrony zabytków poprzez wdrażanie infrastruktury informacji przestrzennej o zabytkach,
  - wypracowanie standardów, pozwalających na lepszy przepływ informacji pomiędzy organami ochrony zabytków a społecznościami żyjącymi w otoczeniu zabytków objętych ochroną,
  - podniesienie jakości procesów pozycyjnych w organach ochrony zabytków,
  - merytoryczne wsparcie samorządu terytorialnego w ochronie zabytków.
3. Tworzenie warunków do aktywnego uczestnictwa w kulturze, edukacji na rzecz dziedzictwa kulturowego oraz jego promocji i reinterpretacji.

Kierunki działania:

- przygotowanie ratyfikacji Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa, Faro 2005,
- wspieranie budowania świadomości społecznej funkcji dziedzictwa kulturowego jako podstawy kształtowania się tożsamości narodowej i społeczności lokalnych,
- promocja zasobu dziedzictwa za pośrednictwem Internetu,
- zwiększenie dostępu do zasobów dziedzictwa i ułatwienie jego odbioru społecznego.

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami ma za zadanie wzmocnienie ochrony zabytków oraz poprawę stanu ich zachowania i opiera się na siedmiu podstawowych zasadach konserwatorskich:

- 1) zasada „primum non nocere” – po pierwsze nie szkodzić,
- 2) zasada maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
- 3) zasada minimalnej, niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),

- 4) zasada, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
- 5) zasada czytelności i rozróżnialności ingerencji,
- 6) zasada odwracalności metod i materiałów,
- 7) zasada wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Działania te odnoszą się do wszystkich służb konserwatorskich i związanych z nimi dyscyplin pokrewnych.

Najważniejszym dokumentem dotyczącym ładu przestrzennego kraju jest „Koncepcja zagospodarowania przestrzennego kraju 2030” przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Strategicznym celem tego dokumentu planistycznego jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju oraz jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia, większej sprawności państwa, spójności społecznej, gospodarczej, przestrzennej w dłuższym okresie. Istotne jest, że dokument bardzo wyraźnie podkreśla i uwzględnia problemy ochrony dziedzictwa kulturowego w aspekcie prowadzonej prawidłowo polityki przestrzennej państwa. Określono cele polityki przestrzennej dla działań związanych z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami:

1. ograniczenie presji urbanizacyjnej na obszary dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego poprzez jeszcze szersze wsparcie finansowe ochrony przyrody i krajobrazu;
2. wprowadzenie systemu standardów zabudowy i zagospodarowania terenu na obszarach o niższym reżimie ochronnym;
3. wprowadzenie systemu narzędzi kompensacji utraconych korzyści ekonomicznych na terenach o wysokich restrykcjach konserwatorskich;
4. wspieranie rewitalizacji zdegradowanych przestrzeni: starych dzielnic mieszkaniowych, obiektów przemysłowych, pokolejowych, opuszczonych wsi przez przyjęcie regulacji z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i starych zasobów mieszkaniowych.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

Kwestie ochrony dziedzictwa kulturowego oraz zabytków znajdujących się na terenie Piły regulują następujące dokumenty:

- 1) *Strategia Rozwoju Społeczno-Gospodarczego Powiatu Pilskiego do 2035 roku*, uchwała nr XLIII.401.2014 Rady Powiatu w Pile z dnia 25 września 2014 r.;
- 2) *Strategia rozwoju miasta Piły do 2035 roku*, uchwała Nr XXIV/379/16 Rady Miasta Piły z dnia 27 września 2016 r.;
- 3) *Gminny Program Rewitalizacji dla Miasta Piły*, uchwała Nr XL/548/17 Rady Miasta Piły z dnia 26 września 2017 r.
- 4) *Zmiana Gminnego Programu Rewitalizacji dla Miasta Piły*, uchwała nr LI/647/18 Rady Miasta Piły z dnia 27 marca 2018 r.;
- 5) *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Piły*, uchwała Nr VI/75/2015 Rady Miasta Piły z dnia 31 marca 2015 r.;

W *Strategii Rozwoju Miasta Piły do 2035 roku* nakreślono ogólne kierunki rozwoju miasta. Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019-2022 jest spójny z przywołanymi powyżej dokumentami. Uwzględnia również kierunki rozwoju przewidziane w *Strategii rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 r.* oraz w *Planie zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego*.

W zagadnieniach konserwatorskich nawiązuje do wytycznych zawartych w Tezach do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami oraz do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2013-2016, z uwagi na fakt, że, jak już wspomniano, aktualizacja Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2019-2022, nie weszła jeszcze w życie.

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020

Opracowanie programu jest wdrożeniem zapisów *Ustawy*, która wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami zarówno na poziomie gminnym oraz powiatowym, jak i wojewódzkim. Zamierzeniem Programu opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020 jest określenie warunków organizacyjnych, oraz finansowych w zakresie leżącym w kompetencjach Samorządu

Województwa Wielkopolskiego, które służyć mają polepszeniu stanu zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego i krajobrazu kulturowego całej Wielkopolski. Głównym kierunkiem działania programu jest skorelowanie polityki ochrony przestrzeni kulturowej z polityką rozwoju regionalnego i strategią zrównoważonego zagospodarowania województwa. Wytworzone w tym procesie narzędzia mają za zadanie wspomaganie ochrony zarówno materialnych, jak i niematerialnych elementów dziedzictwa, łącznie z ochroną krajobrazu kulturowego.

Program opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020, oprócz oczywistych odwołań do innych aktów prawnych podejmowanych na szczeblu wojewódzkim, nawiązuje do najważniejszych programów i strategii szczebla krajowego, dotyczących w sposób bezpośredni bądź pośredni szeroko pojętej tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego. Do najważniejszych z nich należą:

- Strategia Rozwoju Kraju 2020,
- Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,
- Narodowa Strategia Rozwoju Kultury,
- Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,

W programie wyszczególnione są także niektóre z obowiązków dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego, które spoczywają na samorządach szczebla powiatowego oraz gminnego. Wszystkie z wyszczególnionych obowiązków wynikają z *Ustawy*.

Przede wszystkim w Programie opieki nad zabytkami województwa wielkopolskiego na lata 2017-2020 znajduje się zapis mówiący o ustawowym obowiązku sporządzania przez samorzady gminnych programów opieki nad zabytkami (rozdział 1 programu)

W rozdziale 2.1.2 znajduje się zapis o obowiązku tworzenia gminnych ewidencji zabytków przez samorzady gminne.

O możliwościach udzielania dotacji na prace restauratorskie, konserwatorskie lub roboty budowlane przy zabytkach, także wynikających z *Ustawy*, mówią zapisy rozdziału 6.1.8 programu.

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego do 2020 r.

Strategia rozwoju województwa wielkopolskiego określiła działania przewidziane dla województwa wielkopolskiego do roku 2020. Główne cele ustanowione dla rozwoju województwa mają zapewnić podwyższenie poziomu i warunków życia jego mieszkańców, poprawę jakości przestrzeni miejskiej, prowadzenie polityki inwestycyjnej przyjaznej dla środowiska i zagospodarowania przestrzennego. Gospodarka zasobami i ochrona środowiska, jako nadrzędny cel, ma skierować Wielkopolskę na tory zrównoważonego rozwoju.

Piła znalazła się w grupie miast, które utraciły dawne administracyjne funkcje ośrodka wojewódzkiego, jednak potencjał Piły umożliwia wydobycie i wyeksponowanie istniejących wartości ponadlokalnych. Możliwości takich upatruje się między innymi w przekształceniu dawnego lotniska wojskowego na potrzeby cywilne, w położeniu miasta na terenach atrakcyjnych przyrodniczo oraz w krzyżujących się węzłach komunikacji drogowej i kolejowej. Powyższe walory o charakterze regionalnym ukierunkowują rozwój miasta w stronę turystyki wykorzystującej duże nasycenie zielenią i dobrą lokalizację.

W Strategii uwzględniono też zagadnienie ochrony dziedzictwa kulturowego, w tym opiekę nad zabytkami. W celu zapewnienia poprawności działań w tej dziedzinie, przewidziano kilka kierunków wspierających rozwój kultury. Uznano, że powiązanie zachowanych wartości kulturowych wraz z zasobami przyrodniczo-krajobrazowymi, powinno realnie wpłynąć na podniesienie poziomu życia gospodarczego i rozwój turystyczno-promocyjny wielkopolskich miast, w tym również Piły. Środkami koniecznymi do realizacji głównych kierunków działania są:

- 1) inwestycje, ochrona i wsparcie pojęcia *dziedzictwo kulturowe*, w tym aktywne uczestnictwo mieszkańców,
- 2) przygotowanie i racjonalne wykorzystanie terenów inwestycyjnych stanowiących mienie Skarbu Państwa oraz szeroko pojęta informacja,
- 3) restrukturyzacja obszarów o potencjale rozwojowym (rewitalizacja dzielnic miast, terenów przemysłowych, terenów powojennych),
- 4) zwiększenie udziału usług turystyczno-rekreacyjnych w gospodarce regionu, inwestycjach w infrastrukturę poprawiającą stan zagospodarowania obszarów atrakcyjnych pod względem turystycznym i rekreacyjnym, z uszanowaniem zasad ochrony środowiska,

- 5) poprawa warunków mieszkaniowych: przygotowanie terenów pod budownictwo mieszkaniowe wraz z rewitalizacją istniejących zespołów mieszkaniowych.

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa wielkopolskiego zawiera wskazania dla działań w przestrzeni, których realizacja jest wypełnieniem zadań określonych przez Strategię. Stanowi też ważne źródło informacji dla podejmowania decyzji planistycznych i inwestycyjnych, opartych o priorytety programów operacyjnych. Za szczególnie ważne zagadnienie uznano ochronę środowiska i dziedzictwa kulturowego. W rozdziale o kulturze i dziedzictwie narodowym, omówiono zagadnienie tożsamości regionalnej, dziedzictwa archeologicznego, zabytków i parków.

W celu realizacji założeń szczególną uwagę zwrócono na następujące działania:

- 1) zwiększenie nakładów finansowych na ochronę zasobów kulturowych,
- 2) prowadzenie stałych nadzorów nad rejestrem zabytków i udostępnienie jego wersji elektronicznej,
- 3) prowadzenie badań w obrębie zabytków we wszystkich dziedzinach nauki,
- 4) wykorzystanie zabytków i wiedzy o nich dla celów turystycznych oraz dla promocji regionu,
- 5) podnoszenie wartości usług turystycznych poprzez „wykorzystanie” zabytków dla podniesienia atrakcyjności oferty.

Przywołany Plan potwierdza funkcjonowanie w całym województwie 100 placówek muzealnych i izb pamięci. Część z nich funkcjonuje w Pile. Są to: Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica, Muzeum Stanisława Staszica. Działają również: Regionalne Centrum Kultury – Fabryka Emocji, Młodzieżowy Dom Kultury, Biuro Wystaw Artystycznych i Usług Plastycznych, Powiatowa i Miejska Biblioteka Publiczna im. Pantaleona Szumana mająca 9 filii. Liczne koncerty, spektakle i uroczystości towarzyszące mieszkańcom przez cały rok, mają na celu upowszechnianie twórczości i wspieranie wszelkich form aktywności artystycznej. Systematyczne organizowanie różnych imprez kulturalnych wpisało się już na trwałe w tradycję działań miejskich w zakresie upowszechniania kultury. W powyżej cytowanym Planie, Piła uznana została za miasto położone w strefie leśno-rekreacyjnej oraz w strefie przyspieszonego rozwoju powiązanego z pasmem dróg

ekspresowych. Uznano też, że środowisko przyrodnicze oraz kulturowe ma istotne znaczenie dla rozwoju miasta i jego strefy leśno-rekreacyjnej.

5. UWARUNKOWANIA WEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO. ANALIZA DOKUMENTÓW PROGRAMOWYCH GMINY

Gminny program opieki nad zabytkami swoimi założeniami wpisuje się w niektóre dokumenty programowe utworzone przez gminę, a które dotyczą między innymi kwestii ochrony dziedzictwa kulturowego miasta.

Strategia Rozwoju Miasta Piły do 2035 roku

Strategia jest głównym dokumentem strategicznym miasta, który wskazuje kierunki rozwoju w dłuższej perspektywie czasowej. Została ona przyjęta w roku 2016, więc opracowanie dotyczy 20 lat. Dokument został opracowany z uwzględnieniem zasad zgodności z dokumentami krajowymi, regionalnymi i lokalnymi, opracowując jednocześnie dla dokumentu *Strategii* Prognozę oddziaływania na środowisko.

Głównym założeniem dokumentu jest utrwalanie i rozwijanie statusu Piły jako regionalnego centrum gospodarczego, administracyjnego, społecznego, edukacyjnego, kulturalnego i rekreacyjnego północnej Wielkopolski.

W analizie SWOT sfery przestrzennej miasta w pkt. 4 *Strategii* zawarta jest informacja o zrewitalizowanych znacznych obszarach miasta oraz planach rewitalizacyjnych na najbliższe lata.

Gminny program opieki nad zabytkami wpisuje się w jeden z celów operacyjnych *Strategii*, jakim jest *promocja i marketing gospodarczy oraz turystyczny miasta i regionu*. Kwestia ochrony zabytków oraz dziedzictwa kulturowego miasta ściśle powiązana jest bowiem z jego promocją jako atrakcji turystycznej regionu północnej Wielkopolski.

W ramach jednego z głównych celów operacyjnych, jakim jest *kształtowanie przestrzeni miejskiej oraz atrakcyjnej oferty rekreacyjnej, bazującej na potencjale przyrodniczym, infrastrukturalnym oraz usługowym miasta oraz obszaru funkcjonalnego*, sformułowano nazwę zadania w sposób bezpośredni łączącą się z założeniami Gminnego

programu opieki nad zabytkami, a mianowicie *prowadzenie oraz wsparcie działań na rzecz ochrony zasobów materialnych i niematerialnych dziedzictwa kulturowego, w tym ochrona obiektów zabytkowych oraz miejsc pamięci.*

Jak wyszczególniono w pkt. 6 *Strategii*, zadanie to obejmuje swoim zakresem:

- ochronę, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego oraz kulturowego obszaru pilskiego OSI (w tym RCK „Fabryka Emocji”),
- działania na rzecz ochrony, zagospodarowania i promocji zabytkowych obiektów przemysłowych, w tym pokolejowych np. pilska parowozownia Okrągłak wraz z otoczeniem,
- działania na rzecz ochrony, utrzymania i promocji cmentarzy zabytkowych w Pile.

Gminny program rewitalizacji dla miasta Piły

Gminny program rewitalizacji dla miasta Piły został przyjęty w roku 2017. Jest dokumentem o bardzo szerokim spektrum założeń, które ogniskują się głównie na kwestii aktywizacji, integracji i budowania świadomości społecznej wśród mieszkańców miasta poprzez m.in. rewitalizowanie, przebudowę oraz dostosowanie przestrzeni na znacznych obszarach miasta dla potrzeb społeczności lokalnych, jak sformułowano to w głównym celu programu: *rewitalizacja zdegradowanych i zmarginalizowanych obszarów wskazanych jako problemowe, ma na celu pobudzenie aktywności środowisk lokalnych i stymulowanie współpracy na rzecz rozwoju społeczno-gospodarczego oraz przeciwdziałanie zjawisku wykluczenia społecznego w zagrożonych patologiami społecznymi obszarach.*

Rewitalizacja jako szeroki projekt o znaczeniu społecznym w wielu aspektach łączy się z zagadnieniami dotyczącymi ochrony dziedzictwa kulturowego Piły, zwłaszcza w kwestii szczegółowych planów modernizacyjnych i remontowych dotyczących poszczególnych obiektów oraz całych obszarów miasta, na których często znajdują się liczne obiekty figurujące w gminnej ewidencji zabytków lub w ewidencjach szczebla wyższego. Niektóre z tych projektów zostały już zrealizowane (np. remont budynku Regionalnego Centrum Kultury – Fabryka Emocji w Pile), wiele z nich zostało jednak rozpisanych do realizacji na najbliższe lata, w związku z czym ich realizacja wpisuje się

w założenia Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Piły na lata 2019-2022 lub na lata następne.

Są to między innymi:

- projekt „Nowa Parowozownia”, obejmujący swym zakresem plan wyremontowania i udostępnienia w formie muzeum/galerii sztuki (wraz z lokalizacją usług, w tym także usług gastronomicznych) obiektu dziedzictwa technicznego – zabytkowej parowozowni okrągłej z otoczeniem, w której zamierza się zorganizować placówkę muzealną – Muzeum Historii Kolejnictwa w Pile,
- projekt „Modernizacja i rozbudowa Muzeum Stanisława Staszica w Pile” - ma na celu stworzenie nowoczesnego muzeum, które dzięki przyjaznej i atrakcyjnej bazie zwiększy efektywność swojej działalności i zapewni wzrost uczestnictwa w kulturze mieszkańców Piły; likwidację barier architektonicznych – otwarcie dostępu do muzeum dla niepełnosprawnych; pozyskanie nowej przestrzeni dla działalności edukacyjnej,
- projekt „Remont elewacji budynku głównego Szkoły Policji w Pile”,
- projekt „Remont zabytkowego kościoła parafialnego pw. św. Stanisława Kostki w Pile” zakłada: remont dachu, remont wieży kościelnej, odnowę elewacji, odnowę wnętrza kościoła, remont organów, uporządkowanie otoczenia, z elementami małej architektury i budową nowego ogrodzenia.

Przedstawione powyżej przykłady stanowią tylko niektóre założenia Gminnego programu rewitalizacji dla miasta Piły, które swym zakresem tematycznym pokrywają się z założeniami Gminnego programu opieki nad zabytkami. Należy jednak mieć na uwadze, że projekt rewitalizacji przeznaczony jest do realizacji w dłuższym odcinku czasu niż niniejszy program, obejmujący zakresem działania podejmowane do roku 2022.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Piły

Przyjęte przez Radę Miasta Piły Uchwałą nr VI/75/15 z dnia 31 marca 2015 roku. Zawiera racjonalne cele rozwoju miasta, uwzględniające zagadnienia zawarte w dokumentach ponadlokalnych i przepisach obowiązującego prawa.

Wśród licznych pojęć związanych z szeroko pojętą tematyką zagospodarowania przestrzennego miasta, jedną z głównych części studium jest analiza stanu zachowania

zasobów dziedzictwa kulturowego oraz możliwości ujęcia zadań związanych ich ochroną w szerszy aspekt rozwoju przestrzennego miasta. W dokumencie przedstawione zostały następujące zagadnienia związane z tą tematyką:

- podstawy prawne ochrony zabytków, w tym formy ich ochrony w świetle zapisów *Ustawy*,
- akty prawne szczebla krajowego dotyczące ochrony dóbr kultury i zasobów dziedzictwa,
- analiza zasobów dziedzictwa i formy ochrony prawnej zabytków Miasta Piły ,
- wykaz zabytków wpisanych do rejestru zabytków oraz wykaz zabytków objętych formą ochrony na podstawie ustaleń miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego
- ocena stanu zachowania dziedzictwa kulturowego oraz zabytków Miasta Piły,
- ocena i analiza krajobrazu kulturowego Miasta Piły.

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Piły jest jednym z głównych dokumentów zawierających wytyczne w podejmowaniu działań mających na celu kształtowanie przestrzeni miasta, głównie w przypadku tworzenia nowych planów zagospodarowania przestrzennego. Zapisy dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego oraz jego analiza zawarta w studium pozwala na właściwą ocenę historyczno-kulturowej wartości obiektów znajdujących się na obszarach objętych planami oraz tworzenie zapisów o objęciu ich ochroną.

Gminny program opieki nad zabytkami na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowej

Opracowany i zatwierdzony przez Prezydenta Miasta Piły w roku 2008. Zawiera szczegółowe plany działań mających na celu ochronę i zabezpieczenie najcenniejszych zabytków Piły w przypadku wystąpienia konfliktu zbrojnego lub innych sytuacji kryzysowych. Ostatniej aktualizacji programu dokonano w roku 2014. Aktualizacja programu jest jednym z zadań wynikających z Gminnego programu opieki nad zabytkami miasta Piły na lata 2019-2022.

Uchwała nr XL/551/17 Rady Miasta Piły z dnia 26 września 2017 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, która została zastąpiona, umożliwiającą udzielanie dotacji podmiotom będącym właścicielami obiektów wpisanych jedynie do gminnej ewidencji zabytków, Uchwałą nr LIX/754/18 Rady Miasta Piły z dnia 16 października 2018 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków

Uchwała jest głównym dokumentem gminy, na podstawie którego możliwe jest udzielenie wsparcia finansowego z budżetu miasta na zadania dotyczące prac przy zabytkach i określa szczegółowe zasady przyznawania dotacji na te cele.

Cele, na które można udzielić dotacji na podstawie omawianej uchwały, zostały szczegółowo określone w art. 77 *Ustawy*, a wsparcie finansowe może być udzielone nawet w 100% nakładów koniecznych na wykonanie prac określonych w stosownym wniosku, złożonym przez osobę fizyczną lub jednostkę organizacyjną posiadającą tytuł prawny do zabytku.

6. ZABYTKI OBJĘTE PRAWNYMI FORMAMI OCHRONY

6.1. Zabytki objęte wpisem do rejestru zabytków

6.1.1. Zabytki nieruchome objęte wpisem do rejestru zabytków

Pośród wszystkich zabytków znajdujących się na terenie Piły 22 zostały wpisane do rejestru zabytków prowadzonego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Na użytek niniejszego opracowania podzielono je na 3 grupy.

Pierwszą z nich stanowią zwarte zespoły architektoniczne: Zespół stacji kolejowej oraz Zespół seminarium nauczycielskiego.

Drugą grupę stanowią pojedyncze obiekty architektoniczne. Obecnie pełnią one niemal w całości funkcje użyteczności publicznej. Jedynie 3 z nich pełniły kiedyś funkcje mieszkaniowe.

Ostatnią grupę obiektów wpisanych do rejestru stanowią zespoły zieleni. Jest to 5 nieczynnych już zespołów cmentarnych oraz park miejski.

Poniżej przedstawiono wyszczególnienie obiektów uwzględnionych w rejestrze wraz z datami powstania oraz numerami i datami wpisu.

Zespoły architektoniczne wpisane do rejestru zabytków.

Obiekt	Ulica (nr działki)	Czas powstania	nr rejestru i data wpisu
1. Zespół stacji kolejowej Piła Główna wraz z otoczeniem <i>własność Skarbu Państwa, w użytkowaniu wieczystym PKP S.A.</i> <i>dz. nr ewid. 176/11 (ob. zmiana podziału), 182, 175/3.</i>			
Budynek dworca kolejowego wraz z wystrojem wnętrza oraz wiatami dworcowymi <i>Budynek oddany do użytku po generalnym remoncie – -zmieniono układ pomieszczeń wewnątrz budynku, zmieniono posadzki i tynki, wymieniono stropy oraz całą konstrukcję dachową wraz z pokryciem. Remont ukończono w październiku 2015 r.</i>	Zygmunta Starego	1851	796/Wlkp/A z 7.06.2010
Budynek trafostacji	Zygmunta Starego	ok. 1911	796/Wlkp/A z 7.06.2010
Tunel miasto-dworzec z pawilonem wyjściowym do miasta <i>Tunel oddany do użytku po częściowej modernizacji w październiku 2016 r.</i>	Zygmunta Starego 1	dekada XX w.	796/Wlkp/A z 7.06.2010
Budynek nastawni dysponującej PŁ-A z wyposażeniem	Zygmunta Starego 2	dekada XX w.	796/Wlkp/A z 7.06.2010
Budynek nastawni wykonawczej PŁ-2	Zygmunta Starego	1 ćw. XX w.	796/Wlkp/A z 7.06.2010
Budynek lokomotywowni okrągłej wraz z wyposażeniem <i>W roku 2017 przeprowadzono prace polegające na zabezpieczeniu budynku przed całkowitym zniszczeniem. Polegały one m.in. na rozebraniu części pokrycia dachowego oraz więźby dachowej, czyszczenie konstrukcji kratowej, malowanie i podparcie jej w celu wzmocnienia, montaż elementów konstrukcji dachu i pokrycia dachowego, odtworzenie wywietrznika na szczycie, szklenie kopuły, montaż instalacji odgromowej, montaż murlat</i>	Zygmunta Starego	lata 70-te XIX w.	796/Wlkp/A z 7.06.2010

<i>i kotew, oraz ogólne uprzątnięcie gruzu z posadzek wewnątrz parowozowni.</i>			
Budynek wieży wodnej ze stacją pomp z kominem	Zygmunta Starego	lata 70-te XIX w.	796/Wlkp/A z 7.06.2010
Wieża wodna	Zygmunta Starego	1890-1891	796/Wlkp/A z 7.06.2010
Budynek magazynu towarowego	Zygmunta Starego	ok. 1912	796/Wlkp/A z 7.06.2010
Tunel łączący perony od 1 do 4 <i>Tunel wymaga remontu, jest dość mocno zawilgocony, występują ubytki płytek ceramicznych (wykończenie ścian).</i>	Zygmunta Starego	1 i 2 dekada XX w.	796/Wlkp/A z 19.11.2013
Tunel łączący perony 4 i 5 <i>Tunel wymaga remontu, jest dość mocno zawilgocony, występują ubytki płytek ceramicznych (wykończenie ścian).</i>	Zygmunta Starego	1 i 2 dekada XX w.	796/Wlkp/A z 19.11.2013
2. Zespół Seminarium Nauczycielskiego własność: Mienie Komunalne (zarządca Szkoła Podstawowa nr 7)			
Seminarium nauczycielskie ob. Szkoła Podstawowa nr 7	al. Wojska Polskiego 45	1902-04	A-793 z 25.08.1997
Sala gimnastyczna	al. Wojska Polskiego 45	1902-04	A-793 z 25.08.1997

Pojedyncze obiekty architektoniczne wpisane do rejestru zabytków.

	Obiekt	Ulica i nr (nr działki)	Czas powstania	nr rejestru i data wpisu
1	Kasyno oficerskie <i>własność: Mienie Komunalne – użytkowanie wieczyste Invest Bank S.A.</i>	Browarna 3 (dz. nr ewid. 403/2 i 405/6)	1870-90	A-796 z 21.10.1997
2	Konsulat RP w latach 1934-39, ob. Muzeum Okręgowe <i>własność: Mienie Komunalne – użytkowanie wieczyste Muzeum</i>	Browarna 7 (dz. nr ewid. 405/2-4)	1875	A-751 z 29.12.1993
3	Dom Stanisława Staszica <i>własność: Mienie Komunalne – użytkowanie wieczyste Muzeum Odbudowany (1947-1948), obiekt jest powojenną rekonstrukcją dawnego budynku. W wyniku gruntownego remontu w latach 1985-1986 domowi przywrócono pierwotny wygląd zewnętrzny.</i>	Browarna 18 (dz. nr ewid.14/2)	poł. XVIII (odbudowany)	A-121 z 1.06.1968
4	Dom Strzelecki, ob. Pensjonat Park <i>własność: osoba fizyczna</i> <i>Wyremontowany w latach 2004-2005 przez</i>	Chopina 1 (169/1. (ob. 207))	1896	A-753 z 30.12.1993

	<i>prywatnego inwestora.</i>			
5	Kościół p.w. Świętej Rodziny <i>własność: Parafia św. Rodziny</i>	Jana Bosko 1 (dz. nr ewid. 197)	1912-15	A-512 z 11.02.1985
6	Kościół p.w. św. Antoniego <i>własność: parafia św. Antoniego</i>	Ludowa 20 (dz. nr 32/3-4)	1920-30	A-721 z 20.06.1992
7	Arsenał , ob. budynek mieszkalny <i>własność: Mienie Komunalne</i> <i>Najstarszy budynek w Pile. Klinkierowe elewacje arsenału w okresie PRL zostały otynkowane. Podczas remontu przeprowadzonego w 1999 r. nie przywrócono im dawnego wyglądu, jedynie zdjęto tynk z gzymsów.</i>	1 Maja 1 (dz. nr ewid. 288/1)	1843-44	A-712 z 29.10.1990
8	Łoża Masońska , ob. filia Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy <i>własność: Mienie Komunalne</i> <i>Wyremontowany w 2005 roku.</i>	Al. Niepodległości 2 (dz. nr ewid.131/2)	poł. XIX w.	193/Wlkp/A z 14.07.2004
9	Dom Krajowy-Główny Urząd Prowincji , ob. Starostwo Powiatowe <i>własność: Powiat Piłski (Wielkopolski Urząd Wojewódzki). Elewacja budynku wymaga remontu.</i>	Al. Niepodległości 33-35 (dz. nr ewid.153/5)	1927-29	769/Wlkp/A z 20.11.2009
10	Kościół p.w. Matki Bożej Częstochowskiej <i>własność: parafia Matki Bożej Częstochowskiej</i>	Orla 29 (dz. nr ewid. 274)	1887-92	128/Wlkp/A z 5.05.2003
11	Kasyno oficerskie <i>własność: Invest Bank</i>	al. Powstańców Wlkp. 63 (dz. nr ewid. 245/6 (ob.245/28))	1914-1915	110/Wlkp/A z 7.11.2002
12	Willa z ogrodem , ob. Wojewódzki Urząd Ochrony Zabytków w Poznaniu Delegatura w Pile <i>własność: Mienie Komunalne</i>	Śniadeckich 46 (dz. nr ewid. 160/1)	1910-20	142/Wlkp/A z 14.08.2003
13	Kościół p.w. Stanisława Kostki <i>własność: parafia Stanisława Kostki</i>	Browarna 13 (dz. nr ewid. 18/1)	1895-97	A-740 z 28.12.1992
14	Budynek Miejskiej Kasy Chorych <i>własność: osoba fizyczna</i> <i>Obiekt zdewastowany, po przebyłym pożarze w maju 2017 r. Wymaga remontu.</i>	Okrzei 8 (dz. nr ewid. 39/8)	1922	894/Wlkp/A z 27.05.2013

Zespoły zieleni wpisane do rejestru zabytków

	Obiekt	Ulica i nr (nr działki)	Czas powstania	nr rejestru i data wpisu
1	Park miejski im. Stanisława Staszica <i>własność: Mienie Komunalne</i>	Dzieci Polskich (dz. nr ewid. 204, 205,168/3, 170/1, 4,5)	ok. 1900	A-537 z 22.08.1986

2	cmentarz katolicki <i>własność: Mienie Komunalne</i> <i>obecnie nieczynny</i>	Asnyka (dz. nr ewid. 301/1)	1845	A-600 z 11.05.1989
3	cmentarz choleryczny, prawosławny <i>własność: Państwowe Gospodarstwo Leśne -Lasy Państwowe Nadleśnictwo Kaczory</i> <i>Obecnie nieczynny, zlokalizowany głęboko w lesie.</i>	Bydgoska (dojazd od drogi nr 10)	październik 1914	A-632 z 29.09.1989
4	cmentarz katolicki <i>własność: Gmina Piła</i> <i>Obecnie nieczynny</i>	al. Powstańców Wlkp. (dz. nr ewid. 92/1)	poł. XIX w.	A-601 z 11.05.1989
5	cmentarz wojenny z II wojny światowej (żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego) <i>własność: Skarb Państwa - Gmina Piła (w zarządzie)</i> <i>Obecnie nieczynny</i>	Piła – Leszków (dz. nr ewid. 18)	1949-53	A-633 z 29.09.1989
6	cmentarz jeniecki z I wojny światowej <i>własność: Skarb Państwa - Gmina Piła (w użytkowaniu)</i> <i>Obecnie nieczynny</i>	Piła – Leszków (dz. nr ewid. 91)	1915-18	A- 491 z 14.12.1983

6.1.2. Zabytki ruchome objęte wpisem do rejestru zabytków

Miejscowość	Zespół zabytków ruchomych	Nr	Data wpisu
Piła	kościół parafialny p.w. Świętej Rodziny w Pile (neobarokowy z 1 ćw. XX w.) wystrój i wyposażenie, m.in:	961 B – 982 B	13.10.1983 r.
		360/Wlkp/B	14.08.2014 r.
	<ol style="list-style-type: none"> 1. ołtarz główny; 2. balustrada wydzielającą prezbiterium; 3. ołtarz boczny p.w. Matki Boskiej z Dzieciątkiem; 4. ołtarz boczny p.w. Najświętszego Serca Pana Jezusa; 5. ambona; 6. prospekt organowy wraz z instrumentem organowym wykonanym przez firmę Paula Voelknera z Bydgoszczy; <i>W roku 2018 zabytkowe organy zostały gruntownie odrestaurowane. 80% nakładów poniesionych na prace remontowe pochodziło z dotacji z budżetu miasta.</i> 7. konfesjonały; 8. komplet ławek w nawie; 9. feretron z obrazami – 1.św. Anna nauczająca Marię, 2. Ostatnia Wieczerza; 		

Miejscowość	Zespół zabytków ruchomych	Nr	Data wpisu
Piła	kościół parafialny p.w. św. Antoniego, sztuka (sztuka nowoczesna z ok. 1930 r.), wystrój i wyposażenie:	99/Wlkp/B	06.07.2007 r.
	<ol style="list-style-type: none"> 1. ołtarz główny; 2. rzeźba – krucyfiks, zawieszony na ścianie prezbiterium, nad ołtarzem głównym (autor: Bertold Müller, Oerlinghausen); 3. balustrada wydzielająca prezbiterium; 4. trzy ołtarze boczne; 5. ambona (proj. Müller – Wiegmann, Berlin); 6. komplet ławek w nawie; 7. płaskorzeźba – św. Antoni Padewski; 8. obraz – św. Antoni z Dzieciątkiem; 9. obraz – Chrystus Miłosierny; 10. obraz – Matka Boska; 11. polichromia na ścianie nawy – stacje Drogi Krzyżowej (malarz: Willy Oeser, Mannheim); 12. polichromia w kaplicy p.w. św. Antoniego – sceny z życia św. Antoniego (malarz: T. Landmann, Osnabrück); 13. witraż – św. Piotr (autor: Glücker, Stuttgart); 14. witraż – św. Paweł (autor: Glücker, Stuttgart); 15. zespół witraży geometrycznych (w latach 2017-2018 przeprowadzono prace konserwatorskie i restauratorskie przy części witraży) 		

Poza wyżej wyszczególnionymi grupami zabytków ruchomych, w budynku dawnej Rejencji Piłskiej, w którym obecnie mieści się Szkoła Policji w Pile, znajduje się zespół witraży, który nie jest objęty wpisem do rejestru zabytków, ale został ujęty w ewidencji Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Witraże te możemy podzielić na dwie grupy:

1. wykonane w stylu sztuki współczesnej witraże geometryczne, zaprojektowane przez prof. Heinricha Campendonka z Düsseldorfu, członka stowarzyszenia awangardowych artystów Der Blaue Reiter. Witraże zostały wykonane między rokiem 1929 a 1930.
2. reprezentujące także sztukę współczesną witraże przedstawiające herby miast Rejencji Piłskiej, zaprojektowane przez piłskiego architekta Maxa Ludera, a wykonane ok. roku 1928.

6.1.3. Zabytki archeologiczne objęte wpisem do rejestru zabytków

Oprócz powszechnie kojarzonych z ochroną dziedzictwa kulturowego zabytków nieruchomości oraz ruchomych, osobne miejsce w rejestrze zabytków mają zabytki archeologiczne.

Jak precyzuje to *Ustawa*, zabytek archeologiczny to zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów, albo zabytek ruchomy będący tym wytworem.

Jako takie, zabytki archeologiczne stanowią niezaprzeczalnie część dziedzictwa kulturowego. Należy przy tym pamiętać, że od zabytków archeologicznych ruchomych (przedmiotów związanych z dawną działalnością człowieka, takich jak naczynia, broń, biżuteria, narzędzia) najczęściej dużo większe znaczenie historyczne mają zabytki archeologiczne nieruchome, czyli tzw. stanowiska archeologiczne. Są to miejsca, na terenie których występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem przestrzennym. Najczęściej są to pozostałości dawnych grodzisk, osad, cmentarzyska, nawarstwienia związane z funkcjonowaniem miast, zamków itp.

Na terenie Gminy Piła znajduje się tylko jedno stanowisko archeologiczne wpisane do rejestru zabytków. Jest to cmentarzysko kurhanowe położone w lesie przy Al. Poznańskiej. Na jego terenie prowadzone były archeologiczne badania wykopaliskowe.

Zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa istnieje całkowity zakaz prowadzenia jakichkolwiek prac budowlanych bądź przemysłowych na jego terenie, a prowadzenie w jego obrębie ewentualnych prac porządkowych wymaga wcześniejszego uzgodnienia z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Miejscowość	Obiekt	Stanowisko	Obszar AZP	Nr rejestru
Piła	Stanowisko kurhanowego (cmentarzysko kurhanowe)	92	37-26/34	46/Wlkp/A z dnia 15.01.2001

6.2. ZABYTKI UJĘTE W GMINNEJ EWIDENCJI ZABYTKÓW

6.2.1. Lista zabytków nieruchomości ujętych w gminnej ewidencji zabytków

Gminna ewidencja zabytków prowadzona jest przez władze gminy w formie kart adresowych poszczególnych obiektów w niej figurujących.

Poniżej przedstawiono listę obiektów znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

Obiekty figurujące w rejestrze zabytków zaznaczone zostały kolorem czerwonym. Ponadto podany został numer i data wpisu do rejestru.

Obiekty chronione na podstawie obowiązujących planów zagospodarowania przestrzennego zaznaczono kolorem żółtym, podając dodatkowo numer i datę właściwego planu.

Obiekty, które zostały skreślone z gminnej ewidencji zabytków zaznaczono kolorem szarym.

	Obiekt	Ulica	Nr	Czas powstania	miejskowy plan zagospodarowania przestrzennego miasta Pily: nr uchwały lub nr rejestru i data wpisu
1	budynek mieszkalny	Batorego	5	ok. 1930	
2	budynek mieszkalny	Batorego	9	ok. 1930	
3	budynek mieszkalny	Bogusławskiego	9-11	ok. 1920	
4	budynek mieszkalny	Bogusławskiego	17	ok. 1920	
5	budynek mieszkalny	Bogusławskiego	19	ok. 1920	
6	budynek mieszkalny	Browarna	1	2 poł. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
7	kasyno oficerskie, ob. Invest Bank	Browarna	3	1870-90	A-796 – 21.10.1997
8	konsulat RP w latach 1934-39, ob. Muzeum Okręgowe	Browarna	7	1875	A-796 – 29.12.1993
9	budynek mieszkalny	Browarna	17	pocz. XX w.	
10	dom Stanisława Staszica	Browarna	18	poł.XVIII (odbudowany)	A-121 – 1.06.1968
11	budynek mieszkalny	Browarna	20	pocz. XX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
12	budynek mieszkalny	Browarna	26	pocz. XX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
13	budynek mieszkalny	Browarna	28	ok. 1900	LV/579/02 z 24.09.2002
14	budynek mieszkalny	Browarna	36	pocz. XX w.	
15	Szkoła Powszechna, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa – Instytut Humanistyczny	Bydgoska	21	1891	
16	Szkoła Powszechna, ob. Szkoła Podstawowa nr 2 im. Olimpijczyków Polskich w Pile	Bydgoska	23	1911	
17	budynek mieszkalny	Bydgoska	29	ok. 1900	
18	budynek mieszkalny	Bydgoska	62	4 ćw. XIX w.	

19	budynek mieszkalny	Bydgoska	64	ok. 1900	
20	budynek mieszkalny	Bydgoska	68	4 ćw. XIX w.	
21	budynek mieszkalny	Bydgoska	71	pocz. XX w.	
22	budynek mieszkalny	Bydgoska	72	4 ćw. XIX w.	
23	budynek mieszkalny	Bydgoska	79	4 ćw. XIX w.	
24	budynek mieszkalny	Bydgoska	81	lata 30-te XX w.	
25	budynek mieszkalny	Bydgoska	82	pocz. XX w.	XXVII/337/08 z 28.10.2008
26	budynek mieszkalny	Bydgoska	84	XIX/XX w.	XXVII/337/08 z 28.10.2008
27	budynek mieszkalny	Bydgoska	100	pocz. XX w.	
28	budynek mieszkalny	Bydgoska	102	pocz. XX w.	
29	budynek mieszkalny	Bydgoska	106	pocz. XX w.	
30	budynek mieszkalny	Bydgoska	141	pocz. XX w.	
31	budynek mieszkalny	Bydgoska	150	4 ćw. XIX w.	XII/247/15 z 27.10.2015
32	budynek mieszkalny	Bydgoska	153	4 ćw. XIX w.	VI/31/07 z 20.02.2007
33	budynek mieszkalny	Bydgoska	171	pocz. XX w.	VI/31/07 z 20.02.2007
34	budynek mieszkalny	Bydgoska	174	pocz. XX w.	
35	budynek mieszkalny	Ceglana	3	ok. 1930	XLVI/551/06 z 28.02.2006
36	budynek mieszkalny	Ceglana	9	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
37	budynek mieszkalny	Ceglana	15-17	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
38	budynek mieszkalny	Chałubińskiego	9-11	ok. 1930	
39	budynek mieszkalny	Chojnicka	1-2	ok. 1930	
40	budynek mieszkalny	Chojnicka	21-23- 25-27	ok. 1930	
41	Dom Strzelecki, ob. Pensjonat Park	Chopina	1	1896	A-753 – 30.12.1993
42	budynek mieszkalny lata	Chorwacka	1-3	30-te XX w.	
43	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	61	pocz. XX w.	
44	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	65	ok. 1930	
45	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	67	pocz. XX w.	
46	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	69	ok. 1930	
47	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	99	ok. 1930	
48	budynek mieszkalny	Dąbrowskiego	108	ok. 1930	
49	budynek gospodarczy	Dąbrowskiego	150	pocz. XX w.	
50	budynek mieszkalny	Drygasa	17	pocz. XX w.	
51	budynek mieszkalny	Drygasa	18	pocz. XX w.	
52	budynek mieszkalny	Drygasa	25	pocz. XX w.	
53	budynek mieszkalny	Drygasa	26	ok. 1930	
54	budynek mieszkalny	Drzymały	4-5-6	ok. 1920	XX/214/08 z 26.02.2008
55	budynek mieszkalny	Dworzec Celny	1	1925	
56	budynek mieszkalny	Dworzec Celny	2	1925	
57	budynek mieszkalny	Fabryczna	3	pocz. XX w.	
58	budynek mieszkalny	Grabowa	12-14-16	ok. 1930	
59	budynek mieszkalny	Grażyny	8	ok. 1930	
60	budynek mieszkalny	Hutnicza	41-41a	lata 30-te XX w.	
61	budynek mieszkalny	Hutnicza	43-43a	lata 30-te XX w.	
62	budynek mieszkalny	Hutnicza	45-45a	lata 30-te XX w.	
63	budynek mieszkalny	Hutnicza	47-47a	lata 30-te XX w.	
64	budynek mieszkalny	Hutnicza	57-59	lata 30-te XX w.	
65	budynek mieszkalny	Hutnicza	61-63	lata 30-te XX w.	
66	budynek mieszkalny	Hutnicza	65-67	lata 30-te XX w.	
67	budynek mieszkalny	Hutnicza	69-71	lata 30-te XX w.	

68	kościół p.w. Świętej Rodziny	Jana Bosko	1	1912-15	A-512 – 11.02.1985
69	budynek mieszkalny	Jagiellońska	9	ok. 1930	
70	budynek mieszkalny	pl. Jagiełły	5	lata 30-te XX w.	
71	budynek mieszkalny	pl. Jagiełły	7	lata 30-te XX w.	
72	budynek mieszkalny	Kapucyńska	3	ok. 1930	
73	budynek mieszkalny	Karpacka	1	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
74	budynek mieszkalny	Karpacka	3	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
75	Dom Diakonisek, ob. obiekt usługowy	Kilińskiego	7	1915	IX/124/z 30.06.2015
76	Powszechna Szkoła Katolicka, ob. Zespół Szkół Budowlanych w Pile	Kilińskiego	14-16	1923-25	L/651/14 z 26.08.2014
77	budynek mieszkalny	Kolbe	6	ok. 1920	
78	budynek mieszkalny	Kolbe	8	pocz. XX w.	
79	budynek mieszkalny	Kolbe	21	21 4 ćw. XIX w.	
80	budynek mieszkalny	Kolbe	24	ok. 1900	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
81	budynek mieszkalny	Kolbe	25	pocz. XX w.	
82	budynek mieszkalny	Kolbe	29	ok. 1920	
83	budynek mieszkalny	Kolbe	30	4 ćw. XIX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
84	budynek mieszkalny	Kolbe	31	pocz. XX w.	
85	budynek mieszkalny	Kolbe	32	2 poł. XIX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
86	budynek mieszkalny	Kolbe	34	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
87	budynek mieszkalny	Kolbe	35	4 ćw. XIX w. j	
88	budynek mieszkalny	Kolbe	37	ok. 1900	
89	budynek mieszkalny	Kolbe	38	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
90	budynek mieszkalny	Kolbe	39	4 ćw. XIX w.	
91	budynek mieszkalny	Kolbe	40	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
92	budynek mieszkalny	Kolbe	43	pocz. XX w.	
93	budynek mieszkalny	Kolbe	42-48	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
94	budynek mieszkalny	Kolbe	49	4 ćw. XIX w.	
95	budynek mieszkalny	Kolbe	50	ok. 1900	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
96	budynek mieszkalny	Kolbe	51	4 ćw. XIX w.	
97	budynek mieszkalny	Kolbe	53	1908	
98	budynek mieszkalny	Kolbe	56	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
99	budynek mieszkalny	Kolbe	58	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
100	budynek mieszkalny	Kolbe	59	4 ćw. XIX w.	
101	budynek mieszkalny	Kolbe	60	1910	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
102	budynek mieszkalny	Kolbe	61	ok. 1900	
103	budynek mieszkalny	Kolbe	62	ok. 1900	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
104	budynek mieszkalny	Kolbe	64	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
105	budynek mieszkalny	Kolbe	66	pocz. XX w.	XXXIX/503/13 z 26.11.2013
106	budynek mieszkalny	Kolejowa	2	ok. 1930	
107	budynek mieszkalny	Kolejowa	7	ok. 1900	
108	budynek mieszkalny	Komuny Paryskiej	1	ok. 1930	
109	budynek mieszkalny	Komuny Paryskiej	2	ok. 1930	
110	budynek mieszkalny	Konarskiego	10	ok. 1930	
111	budynek mieszkalny	Konarskiego	14	pocz. XX w.	
112	budynek mieszkalny	Konarskiego	32	lata 30-te XX w.	
113	budynek mieszkalny	Konarskiego	33-34	lata 30-te XX w.	
114	budynek mieszkalny	Konarskiego	35	pocz. XX w.	
115	budynek mieszkalny	Kondratowicza	11	ok. 1920	
116	budynek mieszkalny	Kondratowicza	14-16	ok. 1920	

117	budynek mieszkalny	Kondratowicza	15	ok. 1920	
118	budynek mieszkalny	14 Lutego	14	4 ćw. XIX w.	LII/675/14 z 28.10.2014
119	budynek mieszkalny	14 Lutego	15	k. XIX w.	XLVII/626/18 z 30.01.2018
120	budynek mieszkalny	14 Lutego	16	4 ćw. XIX w.	LII/675/14 z 28.10.2014
121	budynek mieszkalny	14 Lutego	20	4 ćw. XIX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
122	budynek mieszkalny	14 Lutego	23	4 ćw. XIX w.	XIX/248/12 z 27.03.2012
123	budynek mieszkalny	14 Lutego	25	4 ćw. XIX w.	XIX/248/12 z 27.03.2012
124	budynek mieszkalny	14 Lutego	32	pocz. XX w.	
125	budynek mieszkalny	14 Lutego	34	4 ćw. XIX w.	XXIV/287/08 z 24.06.2008
126	budynek mieszkalny	pl. Konstytucji 3 Maja	1a-2a	ok. 1930	XLVI/551/06 z 28.02.2006
127	budynek mieszkalny	pl. Konstytucji 3 Maja	5	2 poł. XIX w.	
128	budynek mieszkalny	pl. Konstytucji 3 Maja	6	k. XIX w.	
129	budynek mieszkalny	pl. Konstytucji 3 Maja	15	pocz. XX w.	
130	budynek mieszkalny	Kopernika	2-4	lata 30-te XX w.	
131	budynek mieszkalny	Kopernika	6-8	lata 30-te XX w.	
132	budynek mieszkalny	Kopernika	10-12	lata 30-te XX w.	
133	budynek mieszkalny	Koszycka	1	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
134	budynek mieszkalny	Koszycka	3-5	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
135	budynek mieszkalny	Koszycka	7-9	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
136	budynek mieszkalny	Koszycka	11-13	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
137	budynek mieszkalny	Koszycka	15-17	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
138	budynek mieszkalny	Koszycka	23-25	lata 30-te XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
139	budynek mieszkalny	Kossaka	17	pocz. XX w.	
140	budynek mieszkalny	Kossaka	152	pocz. XX w.	
141	budynek mieszkalny	Kościuszki	2	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
142	budynek mieszkalny	Kościuszki	4	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
143	budynek mieszkalny	Kościuszki	6	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
144	budynek mieszkalny	Kościuszki	8	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
145	budynek mieszkalny	Kościuszki	10	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
146	budynek mieszkalny	Kościuszki	12	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
147	budynek mieszkalny	Kościuszki	14	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
148	budynek mieszkalny	Kościuszki	16	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
149	budynek mieszkalny	Kościuszki	18	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
150	budynek mieszkalny	Kościuszki	20	ok. 1930	XLVI/565/10 z 30.03.2010
151	budynek mieszkalny	Kościuszki	43	ok. 1930	
152	budynek mieszkalny	Kościuszki	47	ok. 1930	
153	budynek mieszkalny	Kotuńska Droga	85	pocz. XX w.	
154	budynek mieszkalny	Kotuńska Droga	86	pocz. XX w.	
155	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	11-13	ok. 1920	
156	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	14	ok. 1920	
157	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	18	ok. 1920	
158	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	24	ok. 1920	
159	budynek mieszkalny	Kraśńskiego	27	ok. 1920	
160	budynek mieszkalny	Kraszewskiego			
161	budynek mieszkalny	Kraszewskiego	6-7	pocz. XX w.	
162	budynek mieszkalny	Kusocińskiego	1	ok. 1930	
163	budynek mieszkalny	Kwiatowa	2	k. XIX w.	XLVII/626/18 z 30.01.2018
164	budynek mieszkalny Kwiatowa	Kwiatowa	3	k. XIX w.	XVIII/316/16 z 29.03.2016
165	budynek mieszkalny Kwiatowa	Kwiatowa	4	k. XIX w.	XLVII/626/18 z 30.01.2018

166	budynek mieszkalny Kwiatowa	Kwiatowa	6	pocz. XX w.	XLVII/626/18 z 30.01.2018
167	budynek mieszkalny	Kwiatowa	8	1910	XIX/248/12 z 27.03.2012
168	budynek mieszkalny	Kwiatowa	10	1910	
169	budynek mieszkalny	Kwiatowa	12	1910	XIX/248/12 z 27.03.2012
170	budynek mieszkalny	Limanowskiego	4-6	1920	
171	budynek mieszkalny	Limanowskiego	9	ok. 1920	
172	budynek mieszkalny	11 Listopada	3	ok. 1930	LII/675/14 z 28.10.2014
173	budynek mieszkalny	11 Listopada	4	4 ćw. XIX w.	L/651/14 z 26.08.2014
174	budynek mieszkalny	11 Listopada	6	4 ćw. XIX w.	L/651/14 z 26.08.2014
175	budynek mieszkalny	11 Listopada	7	ok. 1900	LII/675/14 z 28.10.2014
176	budynek mieszkalny	11 Listopada	8	4 ćw. XIX w.	L/651/14 z 26.08.2014
177	budynek mieszkalny	11 Listopada	10	pocz. XX w.	L/651/14 z 26.08.2014
178	Stacja Pomp, ob. obiekt nieużytkowany	11 Listopada	26	pocz. XX w.	L/651/14 z 26.08.2014
179	budynek mieszkalny	11 Listopada	31	ok. 1900	XVII/207/04 z 27.01.2004
180	budynek mieszkalny	11 Listopada	38	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
181	budynek mieszkalny	11 Listopada	39	ok. 1900	XVII/207/04 z 27.01.2004
182	Dom Ojczyźniany, ob. Dom Pomocy Społecznej	11 Listopada	40	40 lata 20-te XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
183	budynek mieszkalny	11 Listopada	43	pocz. XX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
184	budynek mieszkalny	11 Listopada	47	pocz. XX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
185	budynek mieszkalny	11 Listopada	49-51	pocz. XX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
186	budynek mieszkalny	11 Listopada	53	1 ćw. XX w.	XVIII/207/04 z 27.01.2004
187	budynek mieszkalny	Lotnicza	5-7-9-11	lata 20-te XX w.	
188	budynek mieszkalny	Ludowa	2	ok. 1920	
189	budynek mieszkalny	Ludowa	3-5	pocz. XX w.	
190	budynek mieszkalny	Ludowa	7	pocz. XX w.	
191	budynek mieszkalny	Ludowa	9	pocz. XX w.	
192	budynek mieszkalny	Ludowa	11	pocz. XX w.	
193	budynek mieszkalny	Ludowa	12-14-16-18	ok. 1930	
194	budynek mieszkalny	Ludowa	17	pocz. XX w.	
195	budynek mieszkalny	Ludowa	19	pocz. XX w.	
196	budynek mieszkalny	Ludowa	21	pocz. XX w.	
197	budynek mieszkalny	Ludowa	22-24-26	ok. 1930	
198	budynek mieszkalny	Ludowa	25	4 ćw. XIX w.	
199	budynek mieszkalny	Ludowa	27	4 ćw. XIX w.	
200	budynek mieszkalny	Ludowa	29	k. XIX w.	
201	budynek mieszkalny	Ludowa	31	1902	
202	budynek mieszkalny	Ludowa	33	1899	
203	budynek mieszkalny	Ludowa	56	ok. 1930	
204	budynek mieszkalny	Lutycka	18	ok. 1930	XXIII/252/08 z 27.05.2008
205	budynek mieszkalny	Lutycka	26	ok. 1930	XXIII/252/08 z 27.05.2008
206	budynek mieszkalny	Łowiecka	17	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
207	Arsenał, ob. budynek mieszkalny	1 Maja	1	1843-44	A-712 - 29.10.1990
208	budynek mieszkalny	1 Maja	4	4 ćw. XIX w.	XXIII/300/12 z 28.08.2012
209	budynek mieszkalny	1 Maja	6	ok. 1900	XXIII/300/12 z 28.08.2012
210	budynek mieszkalny	Mała	1-3-5-7-9-11	ok. 1930	XX/214/08 z 26.02.2008
211	budynek mieszkalny	Mała	2-4-6-8-10-12-14	ok. 1930	XX/214/08 z 26.02.2008
212	budynek mieszkalny	Medyczna	9	ok. 1930	

213	budynek mieszkalny	Medyczna	13-15	lata 30-te XX w.	
214	budynek mieszkalny	Medyczna	17-19	lata 30-te XX w.	
215	budynek mieszkalny	Medyczna	21-23	lata 30-te XX w.	
216	budynek mieszkalny	Medyczna	43-45	lata 30-te XX w.	
217	budynek mieszkalny	Medyczna	47-49	lata 30-te XX w.	
218	budynek mieszkalny	Mickiewicza	2	ok. 1920	
219	budynek mieszkalny	Mickiewicza	3	ok. 1920	
220	budynek mieszkalny	Mickiewicza	12	ok. 1920	
221	budynek mieszkalny	Mickiewicza	16	ok. 1920	
222	budynek mieszkalny	Mickiewicza	18-20	ok. 1920	
223	budynek mieszkalny	Mickiewicza	19	ok. 1920	
224	budynek mieszkalny	Mickiewicza	23	ok. 1920	
225	budynek mieszkalny	Mickiewicza	25-27	ok. 1920	
226	budynek mieszkalny	Miedziana	4-6	ok. 1930	XXXVI/458/05 z 30.08.2005
227	budynek mieszkalny	Miedziana	8-10	ok. 1930	XXXVI/458/05 z 30.08.2005
228	budynek mieszkalny	Mieszka	7	ok. 1930	
229	budynek mieszkalny	Mieszka	8	ok. 1930	
230	budynek mieszkalny	Mieszka	10-12	ok. 1930	
231	budynek mieszkalny ob. Państwowa Szkoła Muzyczna	Młodych	1	4 ćw. XIX w.	
232	budynek mieszkalny	Młodych	1a	pocz. XX w.	
233	budynek mieszkalny	Młodych		4 pocz. XX w.	
234	budynek mieszkalny	Młodych	16-18	4 ćw. XIX w.	
235	budynek mieszkalny	Młodych	19	k. XIX w.	
236	budynek mieszkalny	Młodych	21	4 ćw. XIX w.	
237	budynek mieszkalny	Młodych	23	4 ćw. XIX w.	
238	budynek mieszkalny	Młodych	25	k. XIX w.	
239	budynek mieszkalny	Młodych	27	pocz. XX w.	
240	budynek mieszkalny	Młodych	29	4 ćw. XIX w.	
241	budynek mieszkalny	Młodych	32	1908	
242	budynek mieszkalny	Młodych	37	pocz. XX w.	
243	budynek mieszkalny	Młodych	41	k. XIX w.	
244	budynek mieszkalny	Młodych	42	pocz. XX w.	
245	budynek mieszkalny	Młodych	45	pocz. XX w.	
246	budynek mieszkalny	Młodych	47	4 ćw. XIX w.	
247	budynek mieszkalny	Młodych	48	pocz. XX w.	
248	budynek mieszkalny	Młodych	49	k. XIX w.	
249	budynek mieszkalny	Młodych	54	pocz. XX w.	
250	budynek mieszkalny	Młodych	56	pocz. XX w.	
251	budynek mieszkalny	Młodych	58	ok. 1930	
252	budynek mieszkalny	Młodych	67	ok. 1920	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
253	budynek mieszkalny	Młodych	68	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
254	budynek mieszkalny	Młodych	69	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
255	budynek mieszkalny	Młodych	70	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
256	budynek mieszkalny	Młodych	71	1921	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
257	budynek mieszkalny	Młodych	72	4 ćw. XIX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
258	budynek mieszkalny	Młodych	74	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
259	budynek mieszkalny	Młodych	76	pocz. XX w.	XXXIV/433/13 z 28.05.2013
260	budynek mieszkalny	Niemcewicz	1	ok. 1920	
261	budynek mieszkalny	Niemcewicz	3	ok. 1920	

262	budynek mieszkalny pocz. XX w.	al. Niepodległości	1		
263	Loża Masońska, ob. filia Wyższej szkoły Gospodarki w Bydgoszczy	al. Niepodległości	2	poł. XIX w.	193/Wlcp/A – 14.07.2004
264	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	5-7-9	1921-22	
265	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	11-13-15-17	1921-22	
266	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	12-14	1921-22	
267	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	16	ok. 1930	
268	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	19-21-23	1921-22	
269	budynek mieszkalny, ob. Powiatowy Urząd Pracy	al. Niepodległości	24	pocz. XX w.	
270	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	26	ok. 1930	
271	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	28	ok. 1930	
272	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	32	ok. 1930	
273	Dom Krajowy-Główny Urząd Powinności, ob. Starostwo Powiatowe	al. Niepodległości	33-35	1927-29	769/Wlcp/A – 20.11.2009
274	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	38	pocz. XX w.	
275	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	42-44-46	ok. 1920	
276	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	48-50	ok. 1920	
277	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	60	pocz. XX w.	
278	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	62	pocz. XX w.	
279	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	72	lata 30-te XX w.	
280	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	74-76	lata 30-te XX w.	
281	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	84	pocz. XX w.	
282	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	88	pocz. XX w.	
283	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	92-94	pocz. XX w.	
284	<i>obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr1202(367)17 z dn. 24 października 2017 r.</i>				
285	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	106	lata 30-te XX w.	XIX/326/16 z 26.04.2016
286	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	113	pocz. XX w.	
287	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	115	pocz. XX w.	
288	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	132	lata 20-te XX w.	
289	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	135	4 ów. XIX w.	
290	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	137	pocz. XX w.	
291	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	140	pocz. XX w.	
292	rogatka, ob. obiekt nieużytkowany	al. Niepodległości	142	2 poł. XIX w.	
293	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	145	pocz. XX w.	
294	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	146	pocz. XX w.	
295	budynek mieszkalny	al. Niepodległości	149	pocz. XX w.	
296	Szkoła Powszechna, ob. Liga Obrony Kraju	al. Niepodległości	154	pocz. XX w.	XVI/173/07 z 27.11.2007
297	gospoda "Pod Zielonym Wiercem", ob budynek mieszkalny	al. Niepodległości	156	1892	VI/43/11 z 25.01.2011
298	park przydomowy przy dawnej gospodzie "Pod Zielonym Wiercem"	al. Niepodległości	156	1892	VI/43/11 z 25.01.2011
299	Młyn, ob. Restauracja "Stary Młyn	al. Niepodległości	158	k. XIX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
300	budynek mieszkalny	Nowowiejskiego	2	ok. 1930	
301	budynek mieszkalny	Nowowiejskiego	3	ok. 1930	
302	budynek mieszkalny	Nowowiejskiego	8	ok. 1930	
303	budynek mieszkalny	Ogińskiego	9	ok. 1900	XII/175/11 z 27.09.11
304	budynek mieszkalny	Ogińskiego	11	ok. 1900	XII/175/11 z 27.09.11
305	budynek mieszkalny	Okólna	19	k. XIX w.	
306	Dzieciniec, ob. Caritas par. św. Antoniego	Okólna	32a	ok. 1920	

307	budynek mieszkalny	Okólna	32-42	lata 20-te XX w.	
308	budynek mieszkalny	Okrężna	1	pocz. XX w.	V/43/11 z 25.01.2011
309	budynek mieszkalny	Okrężna	4	pocz. XX w.	
310	budynek mieszkalny	Okrężna	5	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
311	budynek mieszkalny	Okrężna	6	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
312	budynek mieszkalny	Okrężna	7	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
313	budynek mieszkalny	Okrężna	9	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
314	budynek mieszkalny	Okrężna	10	pocz. XX w.	
315	budynek mieszkalny	Okrężna	11	pocz. XX w.	LIII/641/06 z 24.10.2006
316	budynek mieszkalny	Okrzei	1-3	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
317	budynek mieszkalny	Okrzei	2	ok. 1930	
318	budynek mieszkalny	Okrzei	6	1889-90	XLVI/551/06 z 28.02.2006
319	Miejska Kasa Chorych, ob. obiekt nieużytkowany	Okrzei	8	ok. 1920	XLVI/551/06 z 28.02.2006 894/Wlkp/A z 27.05.2013
320	budynek mieszkalny	Okrzei	12	4 ćw. XIX w.	
321	Izba Rzemieślnicza, ob. przychodnia lekarska	Okrzei	14	ok. 1920	XLVI/551/06 z 28.02.2006
322	budynek mieszkalny	Okrzei	16	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
323	budynek mieszkalny	Okrzei	18		
324	budynek mieszkalny	Okrzei	15-17	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
325	budynek mieszkalny	Okrzei	19	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
326	budynek mieszkalny	Okrzei	20	pocz. XX w.	
327	budynek mieszkalny	Okrzei	35	4 ćw. XIX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
328	budynek mieszkalny	Olsztyńska	5	ok. 1930	XVII/335/08 z 28.10.2008
329	budynek mieszkalny	Olsztyńska	14	ok. 1930	
330	Szkoła Powszechna, ob. budynek mieszkalny	Orla	14	pocz. XX w.	
331	budynek mieszkalny	Orla	26	k. XIX w.	
332	kościół p.w. Matki Bożej Częstochowskiej	Orla	29	1887-92	128/Wlkp/A z 5.05.2003
333	budynek mieszkalny	Orla	31	k. XIX w.	
334	budynek mieszkalny	Orla	32	pocz. XX w.	
335	budynek mieszkalny	Orla	33	poł. XIX w.	
336	budynek mieszkalny	Orla	38	k. XIX w.	
337	budynek mieszkalny	Orla	40	k. XIX w.	
338	budynek mieszkalny	Orla	46	1876	
339	budynek mieszkalny	Orla	47	pocz. XX w.	
340	budynek mieszkalny	Orla	53	lata 20-te XX w.	
341	budynek mieszkalny	Orla	59	k. XIX w.	
342	budynek mieszkalny	Orla	70-72	lata 20-te XX w.	V/31/98 RM z 28.12.1998
343	budynek mieszkalny	Piekarska	1	ok. 1930	
344	budynek mieszkalny	Piekarska	5	ok. 1920	
345	budynek mieszkalny	Piekarska	8	ok. 1920	
346	budynek usługowo-magazynowy	Pocztowa	1a	ok. 1930	
347	Gimnazjum von Steina, ob. I Liceum Ogólnokształcące im. Marii Skłodowskiej-Curie	Pola	11	1931	IX/123/15 z 30.06.2015
348	budynek mieszkalny	Pola	15	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
349	budynek mieszkalny	Popieluszki	2	4 ćw. XIX w.	
350	budynek mieszkalny	Popieluszki	5	pocz. XX w.	
351	budynek mieszkalny	Popieluszki	6	pocz. XX w.	
352	budynek mieszkalny	Popieluszki	7	pocz. XX w.	
353	budynek mieszkalny	Popieluszki	9	1894	

354	budynek mieszkalny	Popieluszki	11	ok. 1900	
355	budynek mieszkalny	Popieluszki	15	ok. 1900	
356	budynek mieszkalny	Popieluszki	17	ok. 1930	
357	budynek mieszkalny	pl. Powstańców Warszawy	1	4 ćw. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
358	budynek mieszkalny	pl. Powstańców Warszawy	2	4 ćw. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
359	budynek mieszkalny	pl. Powstańców Warszawy	3	pocz. XX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
360	budynek mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	10	k. XIX w.	
361	budynek mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	14-16	ok. 1930	
362	kasyno oficerskie	al. Powstańców Wlkp.	63	1914-1915	110/Wlkp/A – 7.11.2002
363	<i>Objekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr 1203(368)17 z dn. 24 października 2017 r.</i>				
364	budynek mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	86	ok. 1920	
365	rogatka, ob. bud. mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	130	2 poł. XIX w.	
366	budynek mieszkalny	al. Powstańców Wlkp.	163	pocz. XX w.	
367	budynek Poczty Polskiej – ob. budynek użyteczności publicznej	al. Powstańców Wlkp.	176	1 ćw. XX w.	XVI/172/07 z 27.11.2007
368	budynek mieszkalny	al. Poznańska	65-67	ok. 1930	
369	budynek mieszkalny	al. Poznańska	68	pocz. XX w.	
370	budynek mieszkalny	al. Poznańska	84	pocz. XX w.	
371	Dom Strzelecki, ob. budynek mieszkalny, Punkt Biblioteczny	al. Poznańska	91	1887	
372	budynek mieszkalny	al. Poznańska	88-90	ok. 1930	
373	budynek mieszkalny	al. Poznańska	130	pocz. XX w.	
374	budynek mieszkalny	al. Poznańska	131	pocz. XX w.	XXV/309/04 z 26.10.2004
375	budynek mieszkalny	al. Poznańska	139	pocz. XX w.	XXXVI/458/05 z 30.08.2005
376	budynek mieszkalny	al. Poznańska	141	pocz. XX w.	XXXVI/458/05 z 30.08.2005
377	budynek mieszkalny	al. Poznańska	137	pocz. XX w.	
378	Dom Straży Granicznej, ob. budynek mieszkalny	al. Poznańska	138	ok. 1920	
379	budynek mieszkalny	al. Poznańska	151	pocz. XX w.	
380	wieżowa stacja transformatorowa	Prosta	dz. nr ewid. 151/5	przed 1939	LIII/641/06 z 24.10.2006
381	budynek mieszkalny	Reymonta	1-3 pocz.	XX w.	XX/214/08 z 26.02.2008
382	budynek mieszkalny	Reymonta	10-12	ok. 1930	XX/214/08 z 26.02.2008
383	budynek mieszkalny	Reymonta	31-33-35-37	ok. 1920	XX/214/08 z 26.02.2008
384	budynek mieszkalny	Robotnicza	1	ok. 1930	
385	budynek mieszkalny	Roosevelta	38-42	1905	
386	budynek mieszkalny	Roosevelta	44	4 ćw. XIX w.	
387	budynek mieszkalny	Roosevelta	45	pocz. XX w.	
388	budynek mieszkalny	Roosevelta	46	4 ćw. XIX w.	
389	budynek mieszkalny	Roosevelta	48	4 ćw. XIX w.	
390	budynek mieszkalny	Roosevelta	50	4 ćw. XIX w.	
391	budynek mieszkalny	Roosevelta	52	4 ćw. XIX w.	
392	budynek mieszkalny	Roosevelta	54	4 ćw. XIX w.	
393	budynek mieszkalny	Różana Droga	1	ok. 1930	
394	budynek mieszkalny	Rugijska	1-2	ok. 1920	
395	budynek mieszkalny	Rugijska	3-4	ok. 1920	
396	budynek mieszkalny	Rugijska	6	ok. 1920	

397	budynek mieszkalny	Rybacka	4	pocz. XX w.	
398	budynek mieszkalny	Rybacka	6	pocz. XX w.	
399	budynek mieszkalny	Rybacka	8	pocz. XX w.	
400	budynek mieszkalny	Rymarska	2	ok. 1930	
401	budynek mieszkalny	Rymarska	3	ok. 1930	
402	budynek mieszkalny	Salezjańska	4	lata 30-te XX w.	XXXIX/504/13 z 26.11.2013
403	budynek mieszkalny	Salezjańska	6	lata 30-te XX w.	XXXIX/504/13 z 26.11.2013
404	budynek mieszkalny	Serbska	3	ok. 1930	
405	Dom Stowarzyszeń Ewangelickich, ob. budynek użyteczności publicznej	Sikorskiego	9-11	lata 30-te XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
406	Miejska Hala Gimnastyczna, ob. Zespół Szkół Ekonomicznych	Sikorskiego	18	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
407	Zespół Szkół Ekonomicznych	Sikorskiego	18a	ok. 1860	XLVI/551/06 z 28.02.2006
408	budynek mieszkalny	Sikorskiego	31	ok. 1920	XLVI/551/06 z 28.02.2006
409	Szkoła Gospodarstwa Domowego i Przemysłu, ob. Zespół Szkół Gastronomicznych	Sikorskiego	73	1908	XLVI/551/06 z 28.02.2006
410	budynek mieszkalny	Sikorskiego	82	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
411	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	22	ok. 1930	
412	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	28	ok. 1930	
413	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	29	ok. 1930	
414	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	30	ok. 1930	
415	budynek mieszkalny	Sienkiewicza	40	ok. 1930	
416	budynek mieszkalny, ob. biura	Sikorskiego	80	1900-1910	L/653/14 z 26.08.2014
417	budynek mieszkalny	Słoneczna	3	ok. 1930	
418	budynek mieszkalny	Słoneczna	6	ok. 1930	
419	Ośrodek Wsparcia Miejskiego Ośrodka Pomocy Społecznej w Pile	Spacerowa	23	2 poł. XIX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
420	budynek mieszkalny	Spacerowa	31	pocz. XX w.	
421	budynek mieszkalny	Spacerowa	33	pocz. XX w.	
422	budynek mieszkalny	Sportowa	4-6	ok. 1920	
423	budynek mieszkalny	Sportowa	8-10	ok. 1920	
424	budynek mieszkalny	Stańczyka	2-4	ok. 1930	
425	budynek mieszkalny	Staromiejska	9	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
426	Szkoła Powszechna Ewangelicka, ob. Szkoła Podstawowa nr 1	Staromiejska	11	1900-1902	XLVI/551/06 z 28.02.2006
427	Konsulat RP – ob. budynek mieszkalny	Staromiejska	16-18-20	1910	XLVI/551/06 z 28.02.2006
428	budynek mieszkalny	Staromiejska	21-23	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
429	budynek mieszkalny	Staromiejska	25-27	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
430	budynek mieszkalny	Staromiejska	29-31	1910-1920	XLVI/551/06 z 28.02.2006
431	budynek mieszkalny	Staromiejska	33-35	ok. 1930	XLVI/551/06 z 28.02.2006
432	budynek mieszkalny	Staromiejska	34A	4 ćw. XIX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
433	budynek mieszkalny	Staromiejska	37-39	lata 30-te XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
434	budynek mieszkalny	Staromiejska	41-43	lata 30-te XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
435	budynek mieszkalny	Staromiejska	44	ok. 1900	
436	pastorówka	Staromiejska	48	1909-1911	XLVI/551/06 z 28.02.2006
437	budynek mieszkalny	Staromiejska	54	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
438	budynek mieszkalny	Staromiejska	58-66	1910-20	
439	Teatr, ob. Regionalne Centrum Kultury	pl. Staszica	1	1930	XVII/207/04 z 27.01.2004
440	Muzeum, ob. Szkoła Policji	pl. Staszica	3	lata 20-te XX w.	XVII/207/04 z 27.01.2004
441	budynek administracyjny rzeźni - nieistniejący	pl. Staszica	5	pocz. XX w.	
442	Urząd Rejencji, ob. Szkoła Policji	pl. Staszica	7	1925-29	XVII/207/04 z 27.01.2004

443	Konsystorz Ewangelicki, ob. Urząd Miasta	pl. Staszica	8-9-10	1920-30	XVII/207/04 z 27.01.2004
444	zespół domu nr 4: budynek mieszkalny	Śmiłowska	4	ok. 1919	
445	zespół domu nr 4: budynek gospodarczy	Śmiłowska	4	ok. 1919	
446	zespół domu nr 7: budynek mieszkalny	Śmiłowska	7	ok. 1919	
447	zespół domu nr 7: budynek gospodarczy	Śmiłowska	7	ok. 1919	
448	zespół domu nr 10: budynek mieszkalny	Śmiłowska	10	ok. 1919	
449	zespół domu nr 10: budynek gospodarczy	Śmiłowska	10	ok. 1919	
450	zespół domu nr 11: budynek mieszkalny	Śmiłowska	11	ok. 1919	
451	zespół domu nr 11: budynek gospodarczy	Śmiłowska	11	ok. 1919	
452	zespół domu nr 14: budynek mieszkalny	Śmiłowska	14	ok. 1919	
453	zespół domu nr 14: budynek gospodarczy	Śmiłowska		ok. 1919	
454	budynek mieszkalny	Śmiłowska	5	ok. 1919	
455	budynek mieszkalny	Śmiłowska	6	ok. 1919	
456	budynek mieszkalny	Śmiłowska	8	ok. 1919	
457	budynek mieszkalny	Śmiłowska	13	ok. 1919	
458	budynek mieszkalny	Śniadeckich	1	ok. 1930	
459	budynek mieszkalny	Śniadeckich	2	ok. 1920	
460	budynek mieszkalny	Śniadeckich	4	pocz. XX w.	
461	budynek mieszkalny	Śniadeckich	12	ok. 1930	
462	budynek mieszkalny	Śniadeckich	14	ok. 1920	
463	budynek mieszkalny	Śniadeckich	18	ok. 1920	
464	budynek mieszkalny	Śniadeckich	29	ok. 1920	
465	willa z ogrodem	Śniadeckich	46	1910-20	142/Wlkp/A – 14.08.2003
466	budynek mieszkalny	Śniadeckich	58	ok. 1930	
467	budynek mieszkalny	Śniadeckich	85	ok. 1930	
468	budynek mieszkalny	Śniadeckich	89	ok. 1930	
469	budynek mieszkalny	Śniadeckich	104	ok. 1930	
470	budynek mieszkalny	Śródmiejska	20	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
471	budynek mieszkalny	Śródmiejska	22a	ok. 1900	
472	budynek mieszkalny	Śródmiejska	22	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
473	dom towarowy, ob. budynek usługowy	Śródmiejska (1 Maja 2)	24	ok. 1900	XLVI/551/06 z 28.02.2006
474	budynek mieszkalny	Świerkowa	8-10	lata 30-te XX w.	
475	budynek mieszkalny	Świerkowa	37	lata 30-te XX w.	
476	budynek mieszkalny	Świerkowa	38	lata 30-te XX w.	
477	budynek mieszkalny	Świętojańska	2-4	1910-20	XLVI/551/06 z 28.02.2006
478	budynek mieszkalny	Świętojańska	5-7	1910-20	XLVI/551/06 z 28.02.2006
479	budynek mieszkalny	Świętojańska	6-8	1910-20	XLVI/551/06 z 28.02.2006
480	budynek mieszkalny	Świętojańska	1-3	pocz. XX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
481	budynek mieszkalny	Świtez	1-3	ok. 1920	
482	budynek mieszkalny	Świtez	7-9	ok. 1920	
483	budynek mieszkalny	Świtez	8-10	ok. 1920	
484	budynek mieszkalny	Świtez	12-14	ok. 1920	
485	budynek mieszkalny	Świtez	16-18	ok. 1920	
486	elektrownia wodna "Koszyce" na rzece Gwdzie	Tartaczna	10	1937	
487	zespół domu nr 3: budynek mieszkalny	Tczewska	3	1907	
488	zespół domu nr 3: budynek gospodarczy	Tczewska	3	1907	
489	zespół domu nr 5: budynek mieszkalny	Tczewska	5	1907	
490	zespół domu nr 5: budynek gospodarczy	Tczewska	5	1907	

491	budynek mieszkalny	Tczewska	2-4	1902	
492	budynek mieszkalny	Tczewska	9	ok. 1920	
493	budynek mieszkalny	Tczewska	10-12	ok. 1902	
494	budynek mieszkalny	Tczewska	11	ok. 1920	
495	budynek mieszkalny	Tczewska	13	ok. 1920	
496	budynek mieszkalny	Tczewska	15	ok. 1920	
497	budynek mieszkalny	Tczewska	17	ok. 1920	
498	budynek mieszkalny	Tczewska	21	ok. 1930	
499	budynek mieszkalny	Tczewska	22	ok. 1930	
500	Zespół Szkół przy Teatralnej w Pile	Teatralna	1	1920-30	XVII/207/04 z 27.01.2004
501	budynek mieszkalny	Towarowa	4a-6a	k. XIX w.	XLVI/551/06 z 28.02.2006
502	budynek mieszkalny	Towarowa	9	ok. 1900	
503	budynek mieszkalny	Towarowa	11	ok. 1900	
504	budynek mieszkalny	Towarowa	12	1908	XLVI/551/06 z 28.02.2006
505	zespół domu nr 13: budynek mieszkalny	Towarowa	13	ok. 1900	
506	zespół domu nr 13: magazyn	Towarowa	13	XIX/XX w.	XVIII/316/16 z 29.03.2016
507	budynek mieszkalny	Towarowa	14	ok. 1900	
508	budynek mieszkalny	Towarowa	15	ok. 1900	
509	budynek mieszkalny	Traugutta	1	ok. 1920	
510	budynek mieszkalny	Traugutta	5	ok. 1920	
511	budynek mieszkalny	Traugutta	8-10	ok. 1920	
512	budynek mieszkalny	Traugutta	23	ok. 1920	
513	budynek mieszkalny	Trzcianecka	12	ok. 1920	
514	budynek mieszkalny	Tucholska	2-4	ok. 1930	
515	budynek mieszkalny	Tucholska	6-8	ok. 1930	
516	budynek mieszkalny	Tucholska	14-16	ok. 1930	
517	budynek mieszkalny	Tucholska	32	ok. 1930	
518	budynek mieszkalny	Walecznych	1	ok. 1930	
519	budynek mieszkalny	Walecka	4	pocz. XX w.	
520	budynek mieszkalny	Walecka	9	1911	
521	budynek mieszkalny	Walecka	12	pocz. XX w.	
522	budynek mieszkalny	Walecka	13	pocz. XX w.	XLVI/564/10 z 30.03.2010
523	budynek mieszkalny	Walecka	17	ok. 1930	XLVI/564/10 z 30.03.2010
524	budynek mieszkalny	Warsztatowa	2	pocz. XX w.	XXXVIII/437/09 z 30.06.2009
525	budynek mieszkalny	Warsztatowa	4	1900-1910	XXXVIII/437/09 z 30.06.2009
526	<i>obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Pily nr1204(369)17 z dn. 24.X.2018 r. .</i>				
527	budynek mieszkalny	Wawelska	1	4 ćw. XIX w.	
528	budynek mieszkalny	Wawelska	4	pocz. XX w.	XII/174/11 z 27.09.2011
529	budynek mieszkalny	Wawelska	6	pocz. XX w.	XII/174/11 z 27.09.2011
530	budynek mieszkalny	Wawelska	7	4 ćw. XIX w.	
531	budynek mieszkalny	Wawelska	11	ok. 1930	
532	budynek mieszkalny	Wawelska	13	ok. 1900	
533	budynek mieszkalny	Wawelska	21	k. XIX w.	
534	budynek mieszkalny	Wawelska	23	ok. 1900	
535	budynek mieszkalny	Wawelska	27	ok. 1920	
536	budynek mieszkalny	Wawelska	40	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
537	budynek mieszkalny	Wawelska	42	ok. 1930	XII/174/11 z 27.09.2011
538	budynek mieszkalny	Wawelska	47-49	ok. 1930	
539	budynek mieszkalny	Wawelska	51-53-55	ok. 1930	

540	budynek mieszkalny	Wawelska	57-59	ok. 1930	
541	budynek mieszkalny	Węglowa	2-4	1924	
542	budynek mieszkalny	Węglowa	6-8	1924	
543	budynek mieszkalny	Węglowa	10-12	1922	
544	budynek mieszkalny	Węglowa	15-17	1920	
545	budynek mieszkalny	Wiatraczna	2	ok. 1930	
546	Folusz, ob. budynek mieszkalny	Wiatraczna	5	ok. 1860	
547	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	24-26	ok. 1930	
548	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	33-35	ok. 1930	
549	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	61	ok. 1920	
550	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	63	ok. 1930	
551	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	67	ok. 1920	
552	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	72-74	ok. 1920	
553	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	76-78	ok. 1920	
554	budynek mieszkalny	Wiosny Ludów	81	ok. 1930	
555	budynek mieszkalny	Witosa	7	4 ćw. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
556	budynek mieszkalny	Witosa	9	4 ćw. XIX w.	LV/579/02 z 24.09.2002
557	budynek mieszkalny	Witosa	14	1909	
558	budynek mieszkalny	Witosa	16	pocz. XX w.	
559	budynek mieszkalny	al. Wojska Polskiego	53	ok. 1930	
560	budynek mieszkalny	al. Wojska Polskiego	55	ok. 1930	
561	budynek mieszkalny	al. Wojska Polskiego	57	ok. 1930	
562	mur z basztą	al. Wojska Polskiego		ok. 1920	
563	budynek mieszkalny	Wysoka	17-19	ok. 1930	
564	budynek mieszkalny	Wysoka	29-31	ok. 1930	
565	budynek mieszkalny	Wysoka	35-37	ok. 1920	
566	budynek mieszkalny	Wysoka	49-51	ok. 1920	
567	budynek mieszkalny	Wysoka	53	ok. 1920	
568	budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	41	ok. 1930	
569	budynek mieszkalny	Wyspiańskiego	12	ok. 1920	XVII/239/12 z 28.02.2012
570	budynek mieszkalny	Wyszyńskiego	48	pocz. XX w.	XX/214/08 z 26.02.2008
571	budynek mieszkalny	Zakopiańska	8	pocz. XX w.	
572	budynek mieszkalny	Zygmunta Starego	9	ok. 1920	XVIII/316/16 z 29.03.2016
573	budynek mieszkalny	Zygmunta Starego	11	pocz. XX w.	XVIII/316/16 z 29.03.2016
574	budynek mieszkalny	Zygmunta Starego	13	1905	XVIII/316/16 z 29.03.2016
575	budynek mieszkalny	Żabia	10	ok. 1930	XXXVII/489/13 z 24.09.2013
576	budynek mieszkalny	Żabia	13	ok. 1930	XXXVII/489/13 z 24.09.2013
577	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	1	ok. 1900	
578	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	6	ok. 1930	
579	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	11 a,b	ok. 1920	
580	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	22	ok. 1920	
581	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	24	ok. 1930	
582	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	33	ok. 1920	
583	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	35	ok. 1920	
584	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	37	ok. 1930	
585	budynek mieszkalny	Żeleńskiego	42	ok. 1930	
586	budynek mieszkalny	Żeromskiego	17	4 ćw. XIX w.	XX/214/08 z 26.02.2008
587	budynek mieszkalny	Żeromskiego	18	k. XIX w.	XX/214/08 z 26.02.2008
588	budynek mieszkalny	Żeromskiego	24		XX/214/08 z 26.02.2008

589	budynek mieszkalny	Żeromskiego	42-44	ok. 1920	XX/214/08 z 26.02.2008
590	budynek mieszkalny	Żeromskiego	46	ok. 1920	
591	budynek mieszkalny	Żeromskiego	48-50	ok. 1920	
592	budynek mieszkalny	Żeromskiego	53-55	ok. 1930	
593	budynek mieszkalny	Żeromskiego	56	ok. 1920	
594	budynek mieszkalny	Żeromskiego	57-59	ok. 1930	
595	budynek mieszkalny	Żeromskiego	60-62	ok. 1920	
596	budynek mieszkalny	Żeromskiego	73-75	ok. 1930	
597	budynek mieszkalny	Żeromskiego	80-82	ok. 1920	
598	budynek mieszkalny	Żeromskiego	84-86	ok. 1920	
599	budynek mieszkalny	Żółkiewskiego	2-16	lata 30-te XX w.	
600	budynek mieszkalny	Piła-Kalina	1	4 ćw. XIX w.	
601	budynek mieszkalny	Piła-Kalina	2	4 ćw. XIX w.	
602	budynek mieszkalny, ob. Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych	Piła-Kalina	12	k. XIX w.	
603	budynek mieszkalny, ob. Regionalna Dyrekcja Lasów Państwowych	Piła-Kalina	13	k. XIX w.	
604	zespół Kościoła Parafialnego p.w. św. Antoniego				
	kościół p.w. św. Antoniego	Ludowa	20	1920-30	A-721 – 20.06.1992
	budynek klasztoru z krużgankami	Ludowa	20	1957 - 1982	
605	zespół Kościoła Luterańskiego, ob. par. p.w. św. Stanisława Kostki				
	pastorówka	Browarna	13	k. XIX w.	
	kościół p.w. Stanisława Kostki	Browarna	13	1895-97	A-740 – 28.12.1992
606	zespół Gazowni Miejskiej				
	budynek administracyjny	al. Poznańska	20	ok. 1880	XXIV/281/04 z 31.08.2004
	wieża ciśnień	al. Poznańska	20	pocz. XX w.	XXIV/281/04 z 31.08.2004
607	zespół Miejskich Zakładów Wodociągowych				
	budynek administracyjno-mieszkalny, ob. budynek mieszkalny	Chopina	16	pocz. XX w.	
	przepompownia, ob. obiekt nieużytkowany	Chopina	2	ok. 1905	
	budynek filtra, transformatorowni i magazynu, ob. obiekt nieużytkowany	Chopina	2	1900-1910	
	wieża ciśnień, ob. budynek mieszkalny	Lotnicza	1	ok. 1910	
608	zespół Zakładów Przemysłu Ziemniaczanego				
	dom właściciela, ob. budynek administracyjny	Młodych	30	k. XIX w.	
	budynek administracyjny, ob. usługowo-handlowy	Młodych	30	pocz. XX w.	
	krochmalnia	Młodych	30	pocz. XX w.	
	płatkarnia lata	Młodych	30	20-te XX w.	
	syropiarnia	Młodych	30	XIX/XX w.	
	portiernia	Młodych	30	pocz. XX w.	
	stolarnia, ob. obiekt produkcyjno-magazynowy	Fabryczna	1	pocz. XX w.	
609	zespół koszarowy ul. Podchorążych – Bydgoska				
	stajnia z magazynem furazu, ob. magazyn	plk Zioly		1898	
	budynek koszarowy, ob. przychodnia lekarska	Podchorążych	1	ok. 1934	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	2	1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	4-8	ok. 1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	10	ok. 1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	12-16	ok. 1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	20	ok. 1898	XLVIII/577/06 z 25.04.2006

	budynek koszarowy, ob. budynek mieszkalny	Andersa	26-28-30	1895	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. Salezjańska Szkoła Podstawowa	Andersa	34	ok. 1895	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. obiekt nieużytkowany	ppłk. Kity		ok. 1934	XLVIII/577/06 z 25.04.2006
	budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	Podchorążych	10	ok. 1934	XI/154/11 z 30.08.2011
	budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	Podchorążych	10	ok. 1934	XI/154/11 z 30.08.2011
	budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	Podchorążych	10	ok. 1934	XI/154/11 z 30.08.2011
	budynek koszarowy, ob. Państwowa Wyższa Szkoła Zawodowa	Podchorążych	10	ok. 1934	XI/154/11 z 30.08.2011
610	zespół poczty:				
	Poczta, ob. budynek użyteczności publicznej	Pocztowa (al. Piastów 3)	1	1893-95	L/651/14 z 26.08.2014
	magazyn poczty, ob. budynek użyteczności publicznej	Pocztowa	1	ok. 1926	L/651/14 z 26.08.2014
611	zespół Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego				
	budynek administracyjny	Warsztatowa	8	1907	LI/613/06 z 29.08.2006
	zespół Zakładów Naprawczych Taboru Kolejowego: zapalarnia,	Warsztatowa	6-8	ok. 1930	
	budynek administracyjny, ob. Centrum Kształcenia Nauka	Warsztatowa	6	pocz. XX w.	XXXVII/437/09 z 30.06.2009
	budynek administracyjny - nieużytkowany	Warsztatowa	20	pocz. XXw.	LI/613/06 z 29.08.2006
	budynek hali głównej	Warsztatowa	8	1910	LI/613/06 z 29.08.2006
	budynek kotłarni	Warsztatowa	8	1910	LI/613/06 z 29.08.2006
	budynek kotłowni	Warsztatowa	8	1907	LI/613/06 z 29.08.2006
	budynek pomocniczy	Warsztatowa	6a	1907	XXXVII/437/09 z 30.06.2009
	budynek siłowni energetycznej	Warsztatowa	8	1907	LI/613/06 z 29.08.2006
612	zespół koszarowy Powst. Włkp.-Kossaka				
	budynek koszarowy, ob. Sąd Rejonowy	al. Powstańców Włkp.	79	ok. 1914	XXX/448/17 z 31.01.2017
	budynek koszarowy, ob. Szkoła Społeczna	al. Powstańców Włkp.	83	ok. 1914	XXX/448/17 z 31.01.2017
	<i>obiekt wykreślony z gminnej ewidencji zabytków na podstawie zarządzenia Prezydenta Miasta Piły nr1205(370)17 z dn. 24 października 2017 r.</i>				
	budynek koszarowy, ob. Caritas	Kossaka	16	ok. 1934	
	budynek żandarmerii, ob. budynek sztabu, WKU	Kossaka	16	ok. 1934	
	budynek stajenno-magazynowy, ob. obiekt handlowy	Kossaka	4-6-8	ok. 1914	XXX/448/17 z 31.01.2017
	budynek gospodarczy, ob. obiekt handlowy	Kossaka	10	ok. 1914	XXX/448/17 z 31.01.2017
	dom dla oficerów i podoficerów, ob. budynek mieszkalny	Bocheńskiego	2-8	ok. 1935	
	dom dla oficerów i podoficerów, ob. budynek mieszkalny	al. Powstańców Włkp.	105-107-109-111	ok. 1935	
	dom dla oficerów i podoficerów, ob. budynek mieszkalny	Gdańska	2-4-6-8-10	ok. 1935	
	dom dla oficerów, ob. budynek mieszkalny	Głuchowska	1-3-5-7-9	ok. 1935	XIII/184/11 z 25.10.2011
	budynek sztabu, ob. obiekt nieużytkowany	Kossaka	20	1934	XXIV/283/04 z 31.08.2004
613	zespół Szpitala Miejskiego:				
	bud. Szpitalny, ob. NZOZ. - Ars Medical	al. Wojska Polskiego	43	1923-24	
	bud. Szpitalny, ob. Powiatowa Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna SANEPID	al. Wojska Polskiego	43	1905-08	
	Kaplica – budynek obecnie nieistniejący	al. Wojska Polskiego	43	ok. 1920	
614	zespół Seminarium Nauczycielskiego				
	Seminarium nauczycielskie ob. Szkoła Podstawowa nr 7	al. Wojska Polskiego	45	1902-04	A-793 – 25.08.1997

	sala gimnastyczna	al. Wojska Polskiego	45	1902-04	A-793 – 25.08.1997
	dom nauczyciela, ob. budynek mieszkalny	Lotnicza	4	1902-04	
615	Zespół Instytutu Głuchoniemych, ob. Szkoła Podstawowa nr 5				
	Szkoła Podstawowa nr 5	al. Niepodległości	18	4 ćw. XIX w.	
	sala gimnastyczna	al. Niepodległości	18	4 ćw. XIX w.	
616	zespół stacji kolejowej Piła Główna z otoczeniem				
	budynek dworca kolejowego wraz z wystrojem wnętrza oraz wiatami dworcowymi	Zygmunta Starego		1851	796/Wlkp/A - 7.06.2010
	budynek trafostacji	Zygmunta Starego		ok. 1911	796/Wlkp/A - 7.06.2010
	tunel miasto-dworzec z pawilonem wyjściowym do miasta	Zygmunta Starego	1	dekada XX w.	796/Wlkp/A - 7.06.2010
	budynek nastawni dysponującej PŁ-A z wyposażeniem	Zygmunta Starego	2	dekada XX w.	796/Wlkp/A - 7.06.2010
	budynek nastawni wykonawczej PŁ-2	Zygmunta Starego		1 ćw. XX w.	796/Wlkp/A - 7.06.2010
	budynek lokomotywowni okrągłej wraz z wyposażeniem	Zygmunta Starego		lata 70-te XIX w.	796/Wlkp/A - 7.06.2010
	budynek wieży wodnej ze stacją pomp z kominem	Zygmunta Starego		lata 70-te XIX w.	796/Wlkp/A - 7.06.2010
	wieża wodna	Zygmunta Starego	1890-1891		796/Wlkp/A - 7.06.2010
	budynek magazynu towarowego	Zygmunta Starego	ok. 1912		796/Wlkp/A - 7.06.2010
	Tunel łączący perony od 1 do 4	Zygmunta Starego	dz. nr 176/16		1 i 2 dekada XX w.
	Tunel łączący perony 4 i 5	Zygmunta Starego	dz. nr 176/16	1 i 2 dekada XX w.	796/Wlkp/A – 19.11.2013
	budynek administracyjny, ob. Zakład Telekomunikacji Kolejowej	Zygmunta Starego		ok. 1900	
	budynek administracyjny, ob. Poczta Polska	Zygmunta Starego		1902	
	budynek administracyjny, ob. Sekcja Przewozów Pasażerskich	Zygmunta Starego		1900	
	budynek administracyjny, ob. Sekcja Drogowo-Osobowa	Zygmunta Starego		1890	
	budynek administracyjny, Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej w Pile	Kwiatowa	5	k. XIX w.	XVIII/316/16 z 29.03.2016
	magazyn przy parowozowni			1912	
	budynek mieszkalno-magazynowy	Zygmunta Starego	8	1922	
	budynek ekspedycji			1890	
	budynek gospodarczy			pocz. XX w.	
	nastawnia			1890	
	nastawnia i przystanek PKP Piła Podlasie	Kossaka		pocz. XX w.	
	nastawnia	Droga Kotuńska		pocz. XX w.	
617	zespół Parku Miejskiego				
	park miejski im. Stanisława Staszica	Dzieci Polskich	nr dz.168/2	ok. 1900	A-537 22.08.1986
	altana	Dzieci Polskich		1904	
618	obrotnica kompensacyjna typu 12/20 lub 12/30	teren byłego lotniska	dz.nr167/4 i dz. nr 17/10	przed 1945	
619	ogród dworski	Miła	27	poł. XIX w.	
620	ogród dworski	Piła-Płotki		poł. XIX w.	
621	park leśny	Piła-Kalina		XIX w.	
622	cmentarz katolicki	Asnyka	1845	A-600 – 11.05.1989	
623	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Piła-Kuźnica		poł. XIX w.	

624	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Błotna		poł. XIX w.	
625	cmentarz choleryczny, prawosławny	Bydgoska	nr dz. 4	październik 1914	A-632 – 29.09.1989
626	cmentarz ewangelicko-augsburski - zlikwidowany	Wawelska	120	poł. XIX w.	
627	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	al. Wojska Polskiego		ok. 1840	
628	cmentarz żydowski - zlikwidowany	Konopnickiej		XVII w.	
629	cmentarz katolicki - zlikwidowany	Mickiewicza		pocz. XX w	
630	cmentarz katolicki - zlikwidowany	Mickiewicza		1914-18	
631	cmentarz ewangelicko-augsburski - zlikwidowany	Mickiewicza		1914-18	
632	cmentarz katolicki	al. Powstańców Wlkp.	nr dz. 92/1	poł. XIX w.	A-601 – 11.05.1989
633	cmentarz ewangelicko-augsburski - zlikwidowany	Śniadeckich		pocz.XX w.	
634	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Piła-Leszków		pocz.XX w.	
635	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Pogodna		pocz.XX w.	
636	cmentarz ewangelicko-augsburski - nieczynny	Piła - Motylewo		1 ów. XXw.	
637	cmentarz komunalny - czynny	Piła-Motylewo	2	poł. XIX w.	
638	cmentarz ewangelicko-augsburski - zlikwidowany	Piła-Motylewo		poł. XIX w.	
639	cmentarz wojenny z II wojny światowej (żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego)	Piła - Leszków	nr dz. 17/2, 18	1949-53	A-633 – 29.09.1989
640	cmentarz jeniecki z I wojny światowej	Piła - Leszków	nr dz. 91, 92/2	1915-18	A- 491 – 14.12.1983
641	cmentarzysko Kurhanowe	Al. Poznańska	1915-18		46/Wlkp/A 2001

	Karty obiektów włączonych do GEZ i objętych ochroną na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego miasta Piły
	Karty obiektów wpisanych do rejestru zabytków
	Karty obiektów skreślonych z GEZ

6.2.2. Koncentracja stanowisk archeologicznych – uwarunkowania fizjograficzne

Z punktu widzenia fizjograficznego, Piła leży na styku dwóch makroregionów. Są to, od północy, Pojezierze Południowopomorskie, a od południa Pradolina Toruńsko-Eberswaldzka. Znaczący obszar miasta położony jest w granicach południowego fragmentu mezoregionu Doliny Gwdy. Jedynie obszary Piły-Leszkowa, Piły-Kaliny oraz Motylewa są położone w mezoregionie Doliny Środkowej Noteci.

Osadnictwo w pradziejach, średniowieczu i okresie nowożytnym związane było z układem naturalnych przemieszczeń. W okresie późnego neolitu przeobraziły się one w szlaki komunikacyjno-handlowe.

Przedstawioną poniżej koncentrację stanowisk archeologicznych na terenie Piły według chronologii dziejów opisał Jarosław Rola w części dotyczącej archeologii „Studium historyczno-urbanistycznego”, sporządzonego w roku 2015.

- **Prahistoria**

Na terenie Piły znajduje się 17 punktów osadniczych, których chronologię określono jako prahistoryczną, oraz 24 punkty, których chronologii nie określono zupełnie.

- **Epoka kamienia**

Osadnictwo epoki kamiennej związane było z piaszczystymi oraz żwirowo-piaszczystymi fragmentami dolnej doliny Gwdy. Potwierdzają to punkty osadnicze na północ i południe od zwartej zabudowy miasta.

Obecne tereny zabudowy miasta znacząco utrudniają prowadzenie poszukiwań na ich obszarze, co spowodowało istnienie nienaturalnej przerwy między północnym a południowym skupiskiem stanowisk archeologicznych. Wiele z nich zostało także zniszczonych podczas rozbudowy miasta.

Ogólnie z epoką kamienną wiąże się na terenie Piły 89 stanowisk, z czego 6 punktów reprezentuje paleolit schyłkowy, a 24 mezolit. 5 stanowisk przypisano do kultury ceramiki sznurowej lub postsznurowej. Także 5 stanowisk przypisano ogólnie do neolitu. 49 stanowisk przypisano ogólnie do epoki kamienia na podstawie odkryć zabytków krzemieniowych w ich obrębie.

- **Epoka brązu oraz wczesna epoka żelaza**

Stanowiska archeologiczne z tych okresów, podobnie, jak stanowiska reprezentujące epokę kamienną, rozdzielone strefą współczesnej zabudowy.

Związane są one głównie z osadnictwem społeczności kultur łużyckiej oraz pomorskiej. Jeśli chodzi o kulturę łużycką, to zarejestrowano jak dotąd 22 punkty osadnicze z nią związane. Warto wspomnieć, że po obu stronach Gwdy stanowiska rejestrowano tylko w strefach przeprawy przez rzekę w obrębie Kaliny, Leszkowa i Motylewa. W pozostałej części Piły stanowiska osadnicze zlokalizowane są wyłącznie po zachodniej części Gwdy.

Jeśli chodzi o kulturę pomorską, to związane jest z nią na terenie Piły 18 stanowisk. W ich koncentracji znaleźć można tę samą tendencję, jak w przypadku omawianych wyżej stanowiskach związanych z kulturą łużycką.

O ciągłości dawnego zasiedlania w omawianej epoce całego obszaru współczesnej Piły, od wspomnianych Leszkowa, Kaliny i Motylewa aż po Koszyce, świadczyć może

odkryte przypadkowo podczas prac budowlanych w centrum miasta, cmentarzysko ludności reprezentującej kulturę łużycką.

Ze względu na gęstość zalesienia na poważne trudności narażone są poszukiwania w ramach AZP na nielicznych stanowiskach odnalezionych na krawędziach doliny Gwdy oraz w jej okolicach.

- **Młodszy okres przedrzymski, oraz okres wpływów rzymskich**

Z okresem przedrzymskim, a konkretnie z kulturą jastorfską związane jest w Piłę tylko jedno, ale bardzo cenne stanowisko (nr 139). Jest to budynek halowy, przebadany już w roku 1936. Szacuje się, że był on jednym z elementów sieci osadniczej społeczności reprezentującej tę kulturę. Obecnie jednak jest on jedyną znaną jej pozostałością na terenie Piły.

Stanowiska reprezentujące okres wpływów rzymskich koncentrują się obecnie głównie między Motylewem a Leszkowem, w strefie przeprawy przez Gwdę. W tej chwili zarejestrowanych jest w sumie 15 stanowisk związanych z tym okresem, a tylko 5 jest zlokalizowanych poza strefą przeprawy, na północ od niej. Tereny te porośnięte w dużej części lasami, co także powoduje trudności w prowadzeniu badań w ramach AZP.

Pomimo małej liczby stanowisk, charakter odkryć dokonanych w ich obrębie świadczy o znaczącej pozycji terenów współczesnej Piły w tamtym okresie.

- **Okres wczesnego i późnego średniowiecza**

Na terenach obecnej Piły odkryto 91 punktów osadniczych związanych z okresem średniowiecza, z czego 42 z jego wczesnym okresem, 19 ze środkowym oraz 24 związane z późnym średniowieczem. Dodatkowo wyróżniono 6 stanowisk przypisanych do okresu przejściowego między średniowieczem, a okresem nowożytnym.

Osada, a później miasto Piła rozwijała się w ścisłym związku ze średniowiecznymi szlakami komunikacyjno-handlowymi. Najważniejszym w owych czasach był bez wątpienia tzw. trakt ujski, biegnący przez obszar dzisiejszego miasta od Motylewa, po Aleję Niepodległości. Już na wysokości Motylewa i Kaliny, w rejonie przeprawy przez rzekę, krzyżował się on ze szlakiem wschód-zachód, biegnącym wzdłuż północnej krawędzi Doliny Noteci.

Drugim węzłem komunikacyjnym był zbieg dróg na wysokości południowego fragmentu wyspy, gdzie funkcjonowała przeprawa przez Gwdę.

Koncentracja stanowisk archeologicznych zarówno na południe, jak i na północ od obecnej, zwartej zabudowy współczesnego miasta zdaje się potwierdzać tezę o ścisłym związku osadnictwa średniowiecznego terenów Piły z traktem ujskim. Można przypuszczać, że był to obszar między ulicami Piekarską na północy, Budowlanych, Placem Zwycięstwa i ulicą Śródmiejską na zachodzie, ulicą Ossolińskich na południu oraz Farbiarską strugą i Gwdą na wschodzie.

- **Okres nowożytny**

W granicach Piły zlokalizowano 35 stanowisk archeologicznych przypisanych do okresu czasów osadnictwa nowożytnego. Większość z nich zarejestrowano w oparciu o znaleziska fragmentów ceramiki podczas prowadzenia różnorodnych penetracji terenowych. Kilka punktów związanych jest ze starymi, nieistniejącymi już cmentarzami.

Na szczególną uwagę zasługuje jedno stanowisko (nr 123), które stanowi pozostałość po obozie jenieckim z okresu I wojny światowej. Na jego terenach prowadzenie jakichkolwiek prac ziemnych wymaga jednoczesnego prowadzenia badań archeologicznych, na które należy uzyskać pozwolenie Wielkopolskiego wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Dla Miasta Piły utworzona została ewidencja zabytków archeologicznych, w której ramach wydzielono strefę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych, 18 zespołów stanowisk archeologicznych, a także 12 stref ochrony dla pojedynczych stanowisk archeologicznych. Dokładne położenie, zarówno strefy nawarstwień kulturowych, jak i zespołów oraz pojedynczych stanowisk archeologicznych wyszczególniono na dokładnej mapie – ewidencji zabytków archeologicznych, stanowiącej załącznik do niniejszego programu.

Na obszarach wyznaczonej strefy ochrony do prowadzenia jakichkolwiek prac budowlanych wymagana jest zgoda WWKZ oraz istnieje obowiązek zgłaszania wszelkich zabytków archeologicznych znalezionych podczas prowadzenia prac.

Ochrona stanowisk archeologicznych i nawarstwień kulturowych przy inwestycjach związanych z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, powinna mieć swoje odbicie w ujmowaniu zagadnień związanych z ochroną zabytków w planach zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego oraz respektowaniu zapisów dotyczących ochrony zabytków archeologicznych w opiniach i decyzjach właściwego miejscowo konserwatora zabytków

6.2.3. Stanowiska archeologiczne ujęte w gminnej ewidencji zabytków archeologicznych miasta Piły

Stanowiska archeologiczne ewidencjonowane są w ramach ogólnopolskiego programu badawczo-konserwatorskiego Archeologiczne Zdjęcie Polski (AZP). Podstawową zasadą tego programu jest podział całego terytorium Polski na prostokąty o powierzchni 37,5 km². AZP służy tworzeniu zarówno krajowej, jak i wojewódzkich ewidencji zabytków archeologicznych.

Dla Piły stworzona została gminna ewidencja zabytków archeologicznych. W jej ramach została wydzielona strefa pradziejowych, średniowiecznych oraz nowożytnych nawarstwień kulturowych, osiemnaście zespołów stanowisk archeologicznych oraz dwanaście stref ochrony dla pojedynczych stanowisk archeologicznych.

Na terenach strefy ochrony archeologicznej prowadzenie jakichkolwiek prac budowlanych wymaga uzyskania zgody Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, a także wymagane jest każdorazowe zgłaszanie ewentualnych znalezisk archeologicznych podczas prowadzenia prac ziemnych.

W przypadku prowadzenia jakichkolwiek prac budowlano-inwestycyjnych na terenach objętych ochroną na podstawie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, warunkach zabudowy i inwestycjach celu publicznego, obowiązkowe jest prowadzenie równocześnie badań archeologicznych. Obowiązek pokrycia wszelkich kosztów takich badań, łącznie z dokumentacją, spoczywa na właścicielu terenu, na którym prowadzona jest inwestycja.

Poniżej wyszczególnione zostały stanowiska archeologiczne znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków, zarówno te zlokalizowane w zespołach, jak i poza nimi.

Stanowiska zlokalizowane w zespołach

ZESPÓŁ 1

a) wykaz stanowisk w zespole

1. Piła stan. 4 ob. AZP 36-26/4	11. Piła stan. 14 ob. AZP 36-26/14
2. Piła stan. 5 ob. AZP 36-26/5	12. Piła stan. 15 ob. AZP 36-26/15
3. Piła stan. 6 ob. AZP 36-26/6	13. Piła stan. 16 ob. AZP 36-25/16
4. Piła stan. 7 ob. AZP 36-26/7	14. Piła stan. 17 ob. AZP 36-26/17
5. Piła stan. 8 ob. AZP 36-26/8	15. Piła stan. 18 ob. AZP 36-26/18
6. Piła stan. 9 ob. AZP 36-26/9	16. Piła stan. 19 ob. AZP 36-26/19

7. Piła stan. 10 ob. AZP 36-26/10
8. Piła stan. 11 ob. AZP 36-26/11
9. Piła stan. 12 ob. AZP 36-26/12
10. Piła stan. 13 ob. AZP 36-26/13

17. Piła stan. 20 ob. AZP 36-26/20
18. Piła stan. 21 ob. AZP 36-26/21
19. Piła stan. 22 ob. AZP 36-26/22
20. Piła stan. 23 ob. AZP 36-26/23

b) jednostki kulturowe w zespole

1. epoka kamienia (paleolit schyłkowy 2, mezolit 4, nieokreślone 11)
2. halsztat 3
3. wczesne średniowiecze 9
4. średniowiecze 5
5. nieokreślone pradziejy 1

ZESPÓŁ 2

a) wykaz stanowisk w zespole

1. Piła stan. 24 ob. AZP 36-26/24	9. Piła stan. 32 ob. AZP 36-26/32
2. Piła stan. 25 ob. AZP 36-26/25	10. Piła stan. 33 ob. AZP 36-26/33
3. Piła stan. 26 ob. AZP 36-26/26	11. Piła stan. 34 ob. AZP 36-26/34
4. Piła stan. 27 ob. AZP 36-26/27	12. Piła stan. 35 ob. AZP 36-26/35
5. Piła stan. 28 ob. AZP 36-26/28	13. Piła stan. 47 ob. AZP 36-26/47
6. Piła stan. 29 ob. AZP 36-26/29	14. Piła stan. 51 ob. AZP 36-26/51
7. Piła stan. 30 ob. AZP 36-26/30	15. Piła stan. 52 ob. AZP 36-26/52
8. Piła stan. 31 ob. AZP 36-26/31	

b) jednostki kulturowe w zespole

1. epoka kamienia (mezolit 9, nieokreślone 6)
2. halsztat 1
3. wczesne średniowiecze 1
4. średniowiecze 3
5. późne średniowiecze 1
6. nieokreślone pradziejy 3

ZESPÓŁ 3

a) wykaz stanowisk w zespole

1. Piła stan. 1 ob. AZP 36-26/1
2. Piła stan. 2 ob. AZP 36-26/2
3. Piła stan. 3 ob. AZP 36-26/3

b) jednostki kulturowe w zespole

1. epoka kamienia 2
2. średniowiecze 2

ZESPÓŁ 4

- a) wykaz stanowisk w zespole
- 1. Piła stan. 62 ob. AZP 36-26/62

- b) jednostki kulturowe w zespole
- 1. epoka kamienia 1
- 2. wczesne średniowiecze 1

ZESPÓŁ 5

- a) wykaz stanowisk w zespole
- 1. Piła stan. 36 ob. AZP 36-26/36
- 2. Piła stan. 37 ob. AZP 36-26/37
- 3. Piła stan. 38 ob. AZP 36-26/38
- 4. Piła stan. 39 ob. AZP 36-26/39
- 5. Piła stan. 40 ob. AZP 36-26/40
- 6. Piła stan. 41 ob. AZP 36-26/41
- 7. Piła stan. 42 ob. AZP 36-26/42
- 8. Piła stan. 43 ob. AZP 36-26/43
- 9. Piła stan. 44 ob. AZP 36-26/44
- 10. Piła stan. 45 ob. AZP 36-26/45
- 11. Piła stan. 46 ob. AZP 36-26/46
- 12. Piła stan. 48 ob. AZP 36-26/48
- 13. Piła stan. 49 ob. AZP 36-26/49
- 14. Piła stan. 50 ob. AZP 36-26/50
- 15. Piła stan. 53 ob. AZP 36-26/53
- 16. Piła stan. 54 ob. AZP 36-26/54
- 17. Piła stan. 55 ob. AZP 36-26/55
- 18. Piła stan. 56 ob. AZP 36-26/56
- 19. Piła stan. 57 ob. AZP 36-26/57
- 20. Piła stan. 58 ob. AZP 36-26/58

- b) jednostki kulturowe w zespole
- 1. epoka kamienia (paleolit schyłkowy 2, mezolit 6, nieokreślone 9)
- 2. halsztat 4
- 3. OWR 1
- 3. wczesne średniowiecze 9
- 4. średniowiecze 3
- 5. nieokreślone pradziejy 1

ZESPÓŁ 6

- a) wykaz stanowisk w zespole
- 1. Czarnobór stan. 1 ob. AZP 36-27/10
- 2. Czarnobór stan. 2 ob. AZP 36-27/11
- 3. Czarnobór stan. 3 ob. AZP 36-27/12

- b) jednostki kulturowe w zespole
- 1. epoka kamienia (mezolit 1, nieokreślone 1)
- 2. wczesne średniowiecze 1
- 3. średniowiecze 1

ZESPÓŁ 7

- a) wykaz stanowisk w zespole
  - 1. Piła stan. 61 ob. AZP 36-26/61
- b) jednostki kulturowe w zespole
  - 1. epoka kamienia 1
  - 2. starożytność 1

ZESPÓŁ 8

- a) wykaz stanowisk w zespole
  - 1. Piła stan. 90 ob. AZP 36-25/26
- b) jednostki kulturowe w zespole
  - 1. epoka kamienia 1

ZESPÓŁ 9

- a) wykaz stanowisk w zespole
  - 1. Piła stan. 91 ob. AZP 36-25/31
- b) jednostki kulturowe w zespole
  - 1. epoka kamienia 1

ZESPÓŁ 10

- a) wykaz stanowisk w zespole
  - 1. Stobno stan. 46 ob. AZP 37-25/34 cmentarzysko kurhanowe
  - 2. Stobno stan. 103 ob. AZP 37-25/97 cmentarzysko kurhanowe
  - 3. Piła stan. 100 ob. AZP 37-25/98 cmentarzysko kurhanowe
  - 4. Piła stan. 101 ob. AZP 37-25/99 kurhan
  - 5. Piła stan. 102 ob. AZP 37-25/100 cmentarzysko kurhanowe
  - 6. Piła stan. 104 ob. AZP 37-26/37 cmentarzysko kurhanowe
  - 7. Piła stan. 105 ob. AZP 37-26/38 cmentarzysko kurhanowe
  - 8. Piła stan. 108 ob. ZAP 37-26/41 cmentarzysko kurhanowe
- b) jednostki kulturowe w zespole
  - Przynależność kulturowa oraz datowanie – nieokreślone

ZESPÓŁ 11

- a) wykaz stanowisk w zespole
  - 1. Piła stan. 63 ob. AZP 37-26/1
  - 2. Piła stan. 64 ob. AZP 37-26/2
  - 3. Piła stan. 65 ob. AZP 37-26/3

- b) jednostki kulturowe w zespole
  - 1. epoka kamienia 1
  - 2. średniowiecze 2

ZESPÓŁ 12

- a) wykaz stanowisk w zespole
  - 1. Piła stan. 100 ob. AZP 37-26/35
- b) jednostki kulturowe w zespole
  - 1. późne średniowiecze 1

ZESPÓŁ 13

- a) wykaz stanowisk w zespole
  - 1. Piła stan. 111 ob. AZP 37-26/44
- b) jednostki kulturowe w zespole
  - 1. kultura wielbarska 1

ZESPÓŁ 14

- a) wykaz stanowisk w zespole
  - 1. Piła stan. 67 ob. AZP 37-26/11
  - 2. Piła stan. 68 ob. AZP 37-26/12
  - 3. Piła stan. 69 ob. AZP 37-26/13
  - 4. Piła stan. 70 ob. AZP 37-26/14
  - 5. Piła stan. 71 ob. AZP 37-26/15
  - 6. Piła stan. 81 ob. AZP 37-26/25
  - 7. Piła stan. 84 ob. AZP 37-26/28
  - 8. Piła stan. 85 ob. AZP 37-26/29
  - 9. Piła stan. 86. ob. AZP 37-26/30
  - 10. Piła stan. 87 ob. AZP 37-26/31
  - 11. Piła stan. 88 ob. AZP 37-26/32
  - 12. Piła stan. 89 ob. AZP 37-26/33
  - 13. Piła stan. 90 ob. AZP 37-26/43
- b) jednostki kulturowe w zespole
  - 1. epoka kamienia (paleolit schyłkowy 2, mezolit 1, nieokreślone 5)
  - 2. kultura łużycka 3
  - 3. kultura pomorska 1
  - 4. halsztat 1
  - 5 wczesne średniowiecze 3
  - 6. średniowiecze 1
  - 7. nieokreślone pradzieje (starożytność) 3

ZESPÓŁ 15

a) wykaz stanowisk w zespole

1. Motylewo stan. 2 ob. AZP 37-26/5	8. Piła stan. 75 ob. AZP 37-26/19
2. Motylewo stan. 3 ob. AZP 37-26/6	9. Piła stan. 76 ob. AZP 37-26/20
3. Motylewo stan. 4 ob. AZP 37-26/7	10. Piła stan. 77 ob. AZP 37-26/21
4. Piła stan. 66 ob. AZP 37-26/8	11. Piła stan. 78 ob. AZP 37-26/22
5. Piła stan. 72 ob. AZP 37-26/16	12. Piła stan. 79 ob. AZP 37-26/23
6. Piła stan. 73 ob. AZP 37-26/17	13. Piła stan. 80 ob. AZP 37-26/24
7. Piła stan. 74 ob. AZP 37-26/18	

b) jednostki kulturowe w zespole

1. epoka kamienia (paleolit schyłkowy, mezolit, nieokreślone) 9)
2. kultura łużycka 3
3. kultura pomorska 2
4. halsztat 4
5. OWR 1
6. wczesne średniowiecze 4
7. średniowiecze 2
8. późne średniowiecze 1
9. nieokreślone pradzieje (starożytność) 2
10. nowożytność 2

ZESPÓŁ 16

a) wykaz stanowisk w zespole

1. Piła stan. 92 ob. AZP 37-26/34 stanowisko kurhanowe – (cmentarzysko kurhanowe) wpis do rejestru zbytków
2. Piła stan. 107 ob. AZP 37-26/40 stanowisko kurhanowe

b) jednostki kulturowe w zespole

1. wczesne średniowiecze 1
2. chronologia nieustalona 1

ZESPÓŁ 17

a) wykaz stanowisk w zespole

1. Motylewo stan. 1 ob. AZP 37-26/4	9. Motylewo stan. 16 ob. AZP 38-26/25
2. Motylewo stan. 5 ob. AZP 37-26/9	10. Motylewo stan. 17 ob. AZP 38-26/26
3. Motylewo stan. 6 ob. AZP 37-26/10	11. Motylewo stan. 19 ob. AZP 38-26/54
4. Motylewo stan. 7 ob. AZP 38-26/16	12. Motylewo stan. 20 ob. AZP 38-26/55
5. Motylewo stan. 8 ob. AZP 38-26/17	13. Motylewo stan. 21 ob. AZP 38-26/56
6. Motylewo stan. 9 ob. AZP 38-26/18	14. Motylewo stan. 22 ob. AZP 38-26/57
7. Motylewo stan. 10 ob. AZP 38-26/19	15. Motylewo stan. 23 ob. AZP 38-26/63
8. Motylewo stan. 11 ob. AZP 38-26/20	

b) jednostki kulturowe w zespole

1. neolit/WEB 1
2. kultura łużycka 2
3. kultura pomorska 4
6. OWR kultura przeworska 4
5. wczesne średniowiecze (faza ab 1, faza e 1, faza nieokreślona 6)
6. średniowiecze 1
7. późne średniowiecze 8
8. późne średniowiecze/nowożytność 1
9. nowożytność 8

ZESPÓŁ 18

a) wykaz stanowisk w zespole

1. Motylewo stan. 12 ob. AZP 38-26/21	5. Motylewo stan. 18 ob. AZP 38-26/27
2. Motylewo stan. 13 ob. AZP 38-26/22	6. Ługi Ujskie stan. 18 ob. AZP 38-26/59
3. Motylewo stan. 14 ob. AZP 38-26/23	7. Motylewo stan. 24 ob. AZP 38-26/64
4. Motylewo stan. 15 ob. AZP 38-26/24	

b) jednostki kulturowe w zespole

1. epoka kamienia – nieokreślone 2
2. kultura łużycka 3
3. kultura pomorska 3
4. OWR 1
5. kultura przeworska 1
6. wczesne średniowiecze – faza e 1
7. późne średniowiecze 1
8. nowożytność 4

Pojedyncze stanowiska archeologiczne

STANOWISKO POJEDYNCZE 1

Piła stan. 62 ob. AZP 36-26/62

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. epoka kamienia – osadnictwo
  2. wczesne średniowiecze – osadnictwo

STANOWISKO POJEDYNCZE 2

Piła stan. 61 ob. AZP 36-26/61

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. epoka kamienia – osadnictwo
  2. starożytność - osadnictwo

STANOWISKO POJEDYNCZE 3

Piła stan. 120 ob. AZP 36-25/26

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. epoka kamienia - osadnictwo

STANOWISKO POJEDYNCZE 4

Piła stan. 91 ob. AZP 37-25/31

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. epoka kamienia - osadnictwo

STANOWISKO POJEDYNCZE 5

Piła stan. 121 ob. AZP 37-26/35

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. późne średniowiecze - osadnictwo

STANOWISKO POJEDYNCZE 6

Piła stan. 111 ob. AZP 37-26/44

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. kultura wielbarska – osadnictwo

STANOWISKO POJEDYNCZE 7

Motylewo stan. 25 ob. AZP 37-26/46

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. nieokreślone – cmentarzysko kurhanowe

STANOWISKO POJEDYNCZE 8

Piła-Kalina stan. 122 ob. AZP 37-26/47

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. kultura łużycka – znalezisko pojedyncze

STANOWISKO POJEDYNCZE 9

Piła stan. 115 ob. AZP 36-26/63

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. mezolit – osadnictwo
  2. neolit – osadnictwo
  3. kultura łużycka / kultura pomorska – osada
  4. okres wpływów rzymskich – osadnictwo
  5. średniowiecze / późne średniowiecze – osadnictwo
  6. nowożytność - osadnictwo

STANOWISKO POJEDYNCZE 10

Piła-Płotki stan. 112 ob. AZP 36-26/64

- jednostki kulturowe w stanowisku:
  1. nowożytność – znalezisko pojedyncze

STANOWISKO POJEDYNCZE 11

Piła stan. 113 ob. AZP 37-26/48

- jednostki kulturowe w stanowisku:
1. kultura łużycka – znalezisko pojedyncze

STANOWISKO POJEDYNCZE 12

Piła-Kalina stan. 116 ob. AZP 37-26/50

- jednostki kulturowe w stanowisku:
1. kultura wielbarska - cmentarzysko

Poza wymienionymi zespołami stanowisk oraz pojedynczymi stanowiskami archeologicznymi, dla miasta Piły wydzielona została, jak wspomniano wcześniej, objęta ochroną konserwatorską, **strefa pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych** (patrz: załącznik).

Należy ponadto mieć na uwadze fakt, że wszelkie inwestycje, które wiążą się z pracami ziemnymi, takie jak np. kanalizacja, wodociągi, inwestycje mieszkaniowe i przemysłowe, budowa dróg, obwodnic, lokalizacje żwirowni, kopalni kruszywa, planowane zalesienia, melioracje, regulacje cieków wodnych itp., stanowią istotne zagrożenie dla zabytków archeologicznych.

7. ZARYS HISTORYCZNY ORAZ OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO GMINY

7.1. Zarys historii miasta

Pierwsze wzmianki o osadzie ulokowanej w nadnoteckiej puszczy, nad rzeką Gwdą, zwaną także Chudą, pochodzą sprzed prawie sześciuset lat.

Osada miała charakter przemysłowy, związany z obróbką drewna, stąd też przyjęła się jej zwyczajowa nazwa – Piła.

Jej lokalizacja to rejon dzisiejszych ulic Popiełuszki, Piekarskiej, Kolbego i Al. Niepodległości. Jak wskazują wszelkie przesłanki, jakie można wysnuć na podstawie prowadzonych prac, osada rozwinęła się wokół młyna z tartakiem, usytuowanych na trasie tzw. traktu ujskiego, dopiero później osada zaczęła rozwijać się w kierunku południowym.

To właśnie wzdłuż drogi do Ujścia założono najstarszą chrześcijańską nekropolię (cmentarz rzędowy) w Pile.

Specjaliści szacują, że prawa miejskie osada otrzymała między rokiem 1437 a 1451 z woli wojewody kaliskiego Marcina ze Sławska, który był jednym z uczestników bitwy pod Grunwaldem.

Ramy czasowe nadania praw miejskich Pile ustalone przez historyków przypadają na czasy panowania Władysława Warneńczyka i Kazimierza Jagiellończyka, przyjęc zatem należy, że to któryś z wymienionych królów nadał przywilej lokacyjny Piły.

Brzmienie zachowanych w archiwach nazwisk i przezwisk z przełomu XV i XVI wieku sugeruje, że większość ówczesnych mieszkańców Piły stanowiła ludność polska.

4 marca 1513 roku król Zygmunt I Stary potwierdził lokację miasta na prawie magdeburskim. Od tego momentu rozpoczyna się powolny, lecz systematyczny rozwój miasta, które pod koniec XVI wieku posiadało już 153 domy mieszkalne, 5 młynów, tartak oraz folusz do spilśniania sukna.

Ówczesne centrum miasta stanowiła ulica Marii Panny, będąca częścią drogi tranzytowej do Ujścia. Obecnie na tym obszarze znajduje się Aleja Piastów.

W miarę upływu czasu coraz większą część ludności miasta stanowić zaczęli osiedlający się licznie Niemcy i Żydzi.

W roku 1609 miasto, wraz z całym starostwem ujsko-pilskim z rąk króla Zygmunta III Wazy otrzymała we władanie jego małżonka, królowa Konstancja, która ufundowała nowy kościół, usytuowaną nad Gwdą drewnianą świątynię pw. śś. Stanisława i Marcina, później przemianowaną na kościół pw. Najświętszej Maryi Panny i św. Jana Chrzciciela, stanowiący przez następne stulecia symbol prestiżu niewielkiego miasta.

Tragicznym dla Piły był rok 1626, kiedy to pożar strawił niemal całą ówczesną zabudowę. Warto wspomnieć, że po tej tragedii królowa Konstancja udzieliła ocalałym pogorzelncom wszechstronnej pomocy. To także z jej rozkazu sekretarz królewski Samuel Targowski herbu Rogala wytyczył nowy kształt urbanistyczny miasta. Od tego momentu jego centrum stanowił tzw. Nowy Rynek (obecnie zachodnia część Placu Zwycięstwa), peryferie zaś tzw. Rynek Żydowski (obecnie część Alei Piastów w rejonie ulic Ossolińskich i Pocztovej).

W pierwszej połowie XVIII wieku stacjonowała w Pile chorągiew husarska spod znaku księcia Adama Czartoryskiego. Jej porucznik, stolnik poznański Wojciech herbu

Werbno Rydzyński, przystąpił do konfederacji barskiej i wyruszył na czele swej chorągwi z Piły do Kcyni, czym poderwał całą Wielkopolskę.

Na pamiątkę pobytu w Pile Husaria pozostawiła w miejscowym kościele zbroję ze skrzydłami, hełmy oraz armatkę, które były tam wyeksponowane przez ponad sto lat, stanowiąc atrakcję tak dla mieszkańców miasta, jak i jego gości.

Harmonijne współzycie ze sobą w Pile różnych narodowości, tak charakterystyczne dla ówczesnej Rzeczypospolitej zostało gwałtownie zburzone przez I rozbiór Polski. Intensywne wspieranie osadników z Zachodu przez króla Prus Fryderyka II, przy jednoczesnym wypieraniu słabszych ekonomicznie mieszkańców miasta, zwłaszcza biedniejszych Żydów wzbudzały niepokoje lokalnej społeczności.

W czasach istnienia Księstwa Warszawskiego Piła znalazła się w jego granicach, jednak owa namiastka polskiej państwowości, wraz z upadkiem Napoleona przestała istnieć i miasto dostało się w granice, będącego częścią Prus, Księstwa Poznańskiego. Warto przy tym wspomnieć, że sąsiadująca z Piłą, wówczas osobna osada, Koszyce, należała już do Prus Zachodnich.

W owym czasie miasto otrzymało nowe nawierzchnie ulic, most (obecnie na jego miejscu stoi most Bolesława Chrobrego), pocztę oraz regularne połączenia pocztowe z Berlinem i Królewcem.

Według stanu na rok 1821 w 336 domach zamieszkiwało blisko 3 tysiące mieszkańców.

7 lipca 1834 roku miał miejsce kolejny tragiczny w skutkach pożar, który doszczętnie strawił 200 domów, jednak i z tego kataklizmu miasto się podniosło, a co więcej zdołało znakomicie wykorzystać możliwości rozpoczynającej się właśnie rewolucji przemysłowej. Przyspieszyła rozbudowa miasta, powstały w nim zakłady przemysłowe takie jak tartaki, cegielnie i krochmalnia.

Wielkim wydarzeniem w historii Piły było uruchomienie tzw. „Kolei Wschodniej”, która łączyła Berlin z Królewcem. 27 lipca 1851 roku Piła znalazła się na tym szlaku, a w ciągu następnych 30 lat wybudowano siedem kolejnych linii kolejowych, co sprawiło, że miasto stało się ważnym węzłem kolejowym.

Przyspieszający rozwój i rozbudowa miasta, połączona ze wzrostem jego znaczenia jako ważnego węzła kolejowego sprawiły, że do jego obrony kierowano coraz większe jednostki wojskowe. Doprowadziło to do wzniesienia zespołu koszarowego,

usytuowanego w rejonie dzisiejszych ulic Bydgoskiej i Podchorążych. W mieście do 1919 roku stacjonował 149 Pułk Piechoty oraz jednostka sterowców.

W roku 1895 ukończono budowę budynku poczty cesarskiej, co wiązało się także z uruchomieniem sieci połączeń telefonicznych.

Pod koniec XIX wieku Polacy stanowili znaczącą grupę wśród mieszkańców miasta. Nie wszyscy poddawali się procesom germanizacyjnym, czego przykładem był doktor Antoni Drygas, który w 1874 roku wraz z jemu podobnymi założył Polskie Towarzystwo Przemysłowe.

Ważną działalnością na polu kultury wśród diaspory polskiej wślawiło się Katolickie Stowarzyszenie Robotników, kultywując wśród swych członków czytelnictwo polskiej literatury, polską pieśń i tradycje. Odnosząc się do wspólnej wiary katolickiej ludzie ci próbowali bronić swojej tożsamości, której administracja cesarska usiłowała ich pozbawić. W ten rodzaj działalności wpisuje się również powstanie w listopadzie 1918 roku Polskiej Rady Ludowej z inicjatywy ks. Zygmunta Dykierta, Józefa Budnowskiego, Aleksandra Bannacha oraz Teofila Drozdowskiego.

Pomimo starań polskich mieszkańców miasta, po I wojnie światowej Piła pozostała w granicach Rzeszy Niemieckiej, a wytyczona w 1920 roku granica przebiegała zaledwie kilka kilometrów na południe od rogatek miasta.

Fakt ten doprowadził do opuszczenia Piły przez wielu Polaków, udających się do niepodległej ojczyzny. Na ich miejsce zaczęli licznie napływać urzędnicy i osadnicy niemieccy.

W sytuacji, że w wyniku nowego układu geopolitycznego miasto nagle stało się ośrodkiem przygranicznym, Piła została siedzibą władz prowincji nazwanej „Marchia Graniczna Poznań – Prusy Zachodnie”. W wyniku tego postanowienia pojawiła się konieczność wzniesienia w mieście nowych budynków przeznaczonych na siedziby urzędowe. Największa rozbudowa nastąpiła w latach 1925 – 1930. Wtedy to, na miejscu dawnego Rynku Końskiego wzniesiono okazały gmach rządowy, który miał być symbolem prestiżu i siły Niemiec. Obecnie w budynku tym mieści się Szkoła Policji.

W bezpośrednim sąsiedztwie gmachu rządowego wzniesiony został budynek o nazwie Dom Wdzięczności Rzeszy z salą teatralną i widownią na tysiąc miejsc. Po II wojnie światowej, kiedy Piła w końcu wróciła w granice Polski, mieścił się w nim Piłski Dom Kultury, a obecnie jest to siedziba Regionalnego Centrum Kultury – Fabryki Emocji.

Po przeciwnej stronie placu usytuowano gmach dla potrzeb konsystorza ewangelickiego, w którym obecnie mieści się m.in. Urząd Miasta Piły.

W czasach wspomnianej intensywnej rozbudowy miasta powstało kilka budowli będących do dzisiaj jednymi z architektonicznych wizytówek miasta. Na ich tle na pewno błyszczy kościół katolicki pw. św. Antoniego, wybudowany w latach 1929-1930, z bardzo charakterystyczną, modernistyczną bryłą architektoniczną. Charakterystyka tego obiektu zostanie omówiona szerzej w dalszej części opracowania.

W mieście działało wiele małych zakładów przemysłowych, takich jak cegielnie, tartaki, stolarnie czy odlewnia, których produkcja opierała się na lokalnych zasobach surowcowych. Największym zakładem w mieście były warsztaty kolejowe, które zatrudniały około 2 000 pracowników.

Ponadto w tym samym okresie powstawały liczne sklepy, restauracje, 6 kawiarni oraz 9 hoteli.

Działalność miejscowych Polaków skupiała się głównie wokół pilskiego oddziału V Dzielniczy Związku Polaków w Niemczech oraz chórze „Halka”, występującym w kościele pw. św. Janów.

Sytuacja polonii skomplikowała się w roku 1933, po dojściu do władzy A. Hitlera. Manifestowanie odrębności narodowej wiązało się z dużym ryzykiem silnych represji ze strony nowej władzy. Najodważniejsi z polskich mieszkańców miasta spotykali się w małej świetlicy urządzonej w starej stajni przy ul. Starej Dworcowej (obecnie 14 Lutego 45). Dzisiaj jej fasadę zdobi okolicznościowa tablica, odsłonięta w roku 1960.

Wspomnieć należy, że w latach 1922 – 1930 w Pile znajdował się Wicekonsulat RP, a od 1930 r. Konsulat RP, który obejmował swym działaniem znaczny obszar tzw. Pogranicza. Na jego terenie zamieszkiwało oraz przybywało okresowo wielu polskich robotników sezonowych.

Po wybuchu drugiej wojny światowej Konsul dr Kazimierz Drobniak został wydalony z Niemiec, a najaktywniejsi pilscy Polacy zostali aresztowani i wysłani do obozów koncentracyjnych, gdzie wielu z nich zamordowano. Taki los spotkał m.in. Franciszka Brzezińskiego, Wiktora Herca, Feliksa Kowalkowskiego i Stefana Wojciechowskiego.

Przez większą część trwania wojna obeszła się z miastem dość łagodnie i na jego terenie nie rozgrywały się typowe okrucieństwa, charakterystyczne dla ówczesnego czasu. Dopiero alianckie naloty w maju i grudniu 1944 roku były zapowiedzią zbliżającej się

tragedii. W styczniu i lutym 1945 roku miała miejsce zimowa ofensywa Armii Czerwonej, podczas której, w wyniku długotrwałych walk i ich następstw, miasto zostało poważnie zniszczone, w wielu rejonach praktycznie zrównane z ziemią.

Dramatyczny los dotknął także tysiące dotychczasowych mieszkańców miasta, którzy, będąc obywatelami pokonanego mocarstwa, nagle znaleźli się daleko od rodzinnych stron, zostawiając całe dotychczasowe życie.

Na gruzach dawnej Piły nowi mieszkańcy, jeszcze okrutniej doświadczeni szaleństwem wojny, rozpoczęli budowanie nowego życia, dźwigając miasto z ruin i czyniąc je powoli takim, jakie znamy z czasów współczesnych.

7.2. Krajobraz kulturowy

Jak wspomniano w poprzednim rozdziale, początki istnienia osady, przekształconej następnie w Miasto Piła datuje się na XV wiek, a więc schyłkową fazę średniowiecza w Polsce.

Od tego też momentu zaczyna kształtować się krajobraz kulturowy miasta. Jego specyfika wynika z faktu, że ogromne zniszczenia, jakie miasto poniosło pod koniec drugiej wojny światowej, dotknęło głównie Śródmieście, w wyniku czego centrum miasta, w normalnej sytuacji będące jego architektoniczno–przestrzenną wizytówką, zatraciło całkowicie walory dawnego układu historycznego oraz wartości zabytkowe.

W najlepszym stanie zdołały przetrwać obszary będące dawnymi przedmieściami Piły. Na ich terenie znaleźć można fragmenty całych układów przestrzennych harmonijnie zespolonych z topografią terenu oraz przykładami ulic lub ich fragmentów, wypełnionych zabudową z epoki, głównie przełomu XIX i XX wieku.

Powyżej opisana sytuacja wpłynęła na fakt, że w mieście nie ma wyznaczonych stref ochrony konserwatorskiej, a objęte nadzorem są jedynie pojedyncze obiekty architektoniczne, niekiedy skupione w zespoły, jednak sytuacja ta dotyczy w każdym z przypadków jedynie realizacji architektonicznych. W żadnym zespole, bądź pojedynczym obiekcie figurującym w rejestrze lub ewidencjach nie uwzględniono kontekstu jego otoczenia czy też układu, jaki tworzy z otaczającym krajobrazem. Dotyczy to zarówno zwartych zespołów architektonicznych (jak np. Kościół pw. św. Antoniego oraz klasztor z krużgankami), jak i zespołów tworzonych przez obiekty wolno stojące (np.

Zespół koszarowy przy ul. Kossaka i al. Powstańców Wlkp.). W jednym tylko przypadku zapis w rejestrze zabytków dotyczy willi wraz z ogrodem przy ul. Śniadeckich 46.

7.3. ZARYS HISTORYCZNY ORAZ STAN ZACHOWANIA NAJCENNIJSZYCH ZABYTKÓW NIERUCHOMYCH

Biorąc pod uwagę tragiczną historię miasta oraz skalę zniszczeń, które dotknęły Piłę w końcówce drugiej wojny światowej, szczególnie ważnym jest, by dokonywać wszelkich starań w celu zachowania dla następnych pokoleń tych zabytków znajdujących się w mieście, które zdołały przetrwać zawirowania historii i stanowią świadectwo jego dziedzictwa. W niniejszym rozdziale starano się przedstawić obecny stan zachowania obiektów szczególnie istotnych dla miasta z punktu widzenia historyczno-kulturowego.

Opisując stan zachowania najcenniejszych zabytków Piły, należy skupić się na obiektach wpisanych do rejestru zabytków, gdyż siłą rzeczy są one najcenniejszymi dla dziedzictwa kulturowego miasta:

Dom Stanisława Staszica. Obecnie siedziba muzeum jemu poświęconego

- **Dom Stanisława Staszica.** Zlokalizowany przy ulicy Browarnej. Pierwotnie budynek stanowił część mieszkalną folwarku należącego do rodziny Stasziców. Najstarsza informacja o budowlu pochodzi z roku 1783, natomiast najstarszy

zachowany widok obiektu zawdzięczamy litografii Napoleona Ordy z II połowy XIX w. W trakcie walk w roku 1945 budynek został poważnie zniszczony, jednak w roku 1947 powołany Komitet Odbudowy Domu Stanisława Staszica w Pile rozpoczął starania o odbudowę obiektu, którą ukończono w roku 1948, jednak nie zachowano jego pierwotnej, szachulcowej konstrukcji elewacji. Pierwotny wygląd przywrócono zabytkowi dopiero w trakcie gruntownego remontu, jaki obiekt przeszedł w latach 1985-1986, wzorując się na wspomnianej litografii N. Ordy. Obecnie obiekt objęty jest ochroną na podstawie wpisu do rejestru zabytków i od wielu lat stanowi siedzibę Muzeum Stanisława Staszica w Pile. Sam obiekt jest własnością Gminy Piła. Stan budynku jest ogólnie dobry, jednak odświeżenia wymagają pomieszczenia gospodarcze, a modernizacji instalacja sanitarna. W najbliższych latach planowany jest remont i modernizacja muzeum, jednak czas ich realizacji może wykroczyć poza ramy czasowe niniejszego programu.

Budynek dawnego arsenału

- **Budynek dawnego arsenału.** Wzniesiony przy obecnej ulicy 1-go Maja, na zamknięciu ulicy Śródmiejskiej. W najdawniejszych czasach teren ten stanowił część folwarku proboszczowskiego, rozciągającego się ówczesnie na dużym obszarze południowo-zachodniej części śródmieścia. Główna część folwarku usytuowana była na terenie stanowiącym obecnie boisko Zespołu Szkół Budowlanych w Pile. W XIX w. teren został zakupiony przez pruskie władze

wojskowe, z inicjatywy których w latach 1843-1844 wybudowano istniejący do dzisiaj budynek arsenału, czyli składu broni dla miejscowego oddziału Landwehry. Wzniesiony według projektu Wilhelma Ulbrichta, ceglany, piętrowy budynek na planie prostokąta, zwieńczony dwuspadowym dachem, stanowił wówczas jedną z najbardziej okazałych budowli w mieście. Klinkierowa elewacja budynku wykonana jest w charakterystycznym dla tego okresu w architekturze niemieckiej, dość ascetycznym stylu, z łukowymi otworami okiennymi i drzwiowymi oraz wieńczącym je gzymsem kostkowym. Styl ten, zwany *rundbogenstil* lub stylem arkadowym, w prostej linii nawiązywał do architektury romańskiej oraz wczesnego renesansu włoskiego. W 1881 roku obiekt rozbudowano o trzecią kondygnację z przeznaczeniem na biura. W trakcie walk o Piłę, w styczniu i lutym 1945 r. całkowicie zniszczeniu uległy wielopiętrowe kamienice otaczające budynek arsenału, natomiast on sam przetrwał w stosunkowo dobrym stanie, ulegając tylko niewielkim uszkodzeniom. Po roku 1945 obiekt został przekształcony w budynek mieszkalny, którą to funkcję pełni do dzisiaj. Niestety, w okresie trwania PRL, efektowne, klinkierowe elewacje budynku pokryto tynkiem, co było powszechną praktyką w tamtym czasie. Kolejny remont obiekt przeszedł w roku 1999, jednak elewacjom nie przywrócono dawnego wyglądu, a jedynie usunięto tynk z gzymsów, uwydatniając ich kostkową konstrukcję. Budynek stanowi własność Gminy Piła, a w chwili obecnej jego stan jest ogólnie dobry i nie są planowane w najbliższym czasie żadne prace z nim związane.

- **Budynek dawnego Konsulatu RP.** Znajdujący się przy ulicy Browarnej 7. Wzniesiony około roku 1875 w stylu architektonicznym nawiązującym do willowego budownictwa włoskiego. Charakterystyczna wieża, w której bryle umiejscowiono obecne wejście główne do budynku, została wzniesiona podczas rozbudowy, która miała miejsce na początku XX wieku. Wówczas także poszerzono budynek w kierunku północnym. Omawiany obiekt ma z historycznego punktu widzenia szczególne znaczenie dla miasta, jako że w latach 1934-1939 służył za siedzibę polskiego konsulatu i jako taki był jedyną w mieście własnością skarbu państwa polskiego (budynek został kupiony od ówczesnego właściciela, Frantza Waltharta za sumę 65 tysięcy marek). Po zakończeniu działań wojennych i przyłączeniu Piły do ziem polskich, budynek pełnił do 1947 roku funkcję szpitala

wojskowego. W późniejszych latach mieściła się w nim siedziba najpierw Sądu Grodzkiego, a następnie Sądu Rejonowego. W roku 1969 obiekt przeszedł kolejną rozbudowę, a po przeniesieniu siedziby sądu do innej lokalizacji, budynek dawnego Konsulatu RP gruntownie odrestaurowano.

Dawny Konsulat RP. Obecnie Muzeum Okręgowe im. Stanisława Staszica w Pile

Remont ten miał miejsce w latach 1995-1997. Od czasu zakończenia prac restauracyjnych w roku 1997 do dnia dzisiejszego budynek stanowi siedzibę Muzeum Okręgowego im. Stanisława Staszica w Pile. Zgromadzono w nim liczne eksponaty z zakresu archeologii, etnografii, historii oraz sztuki. Zbiory te stanowią cenne świadectwo historycznego dziedzictwa Piły i okolic. Budynek znajduje się w dobrym stanie.

- **Dawne Kasyno Oficerskie.** Obiekt usytuowany przy ul Browarnej 3. Wzniesiony został w latach 1870-1890. Wybudowany jako willa w eklektycznym stylu architektonicznym nawiązującym jednak wyraźnie do secesji. Budynek był własnością 149 Pułku Piechoty powstałego w marcu 1897 roku. Po drugiej wojnie światowej przez wiele lat, stanowił siedzibę organizacji młodzieżowych, a od 1976 aż do momentu rozwiązania organizacji w roku 1989 - ZSMP. W latach 90-tych

sprzedany osobie prywatnej, a w roku 1996 zakupiony przez Invest-Bank. Wtedy też, w latach 1996-1998 obiekt został gruntownie wyremontowany i stanowi do dzisiaj jedną z najbardziej charakterystycznych oraz okazałych architektonicznie budowli w Pile.

Budynek dawnego kasyna oficerskiego. Obecnie wystawiony na sprzedaż

Wspomnieć należy, że w okresie, kiedy mieściła się w nim siedziba banku, budynek został wpisany do rejestru zabytków. Obecnie obiekt jest nieużytkowany i został wystawiony na sprzedaż. Jego stan można ocenić jako ogólnie dobry.

- **Budynek dawnej loży masońskiej Borussia**, mieszczący się przy Al. Niepodległości 2. Do loży należało wielu spośród najbardziej wpływowych mieszkańców miasta. Obiekt wzniesiono około roku 1820, jednak w drugiej połowie XIX wieku został przebudowany. Zaprojektowany i wybudowany w stylu klasycystycznym, usytuowany przy dawnym Starym Rynku, w najbardziej reprezentacyjnej ówczesnie części miasta. Na tyłach budynku znajdował się rozległy ogród. Loża masońska zlikwidowana została w roku 1918, a budynek przeznaczono do celów mieszkalnych. Budynek był jednym z niewielu, którym udało się w dobrym stanie przetrwać okres walk w 1945 roku. Po zakończeniu

wojny mieściła się w nim siedziba Liceum Medycznego, a w czasach późniejszych żłobek. W latach 90-tych w budynku mieściła się Wyższa Szkoła Biznesu w Pile.

Dawna loża masońska. Obecnie siedziba filii Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy

W latach 2005-2006 obiekt został wyremontowany przez prywatnego inwestora, zachował jednak charakterystyczną architekturę i walory zabytkowe. Budynek stanowi własność Gminy Piła, a od paru lat jest siedzibą filii Wyższej Szkoły Gospodarki w Bydgoszczy, która jest jego zarządcą. Stan obiektu można ocenić jako ogólnie dobry i w najbliższym czasie nie są planowane żadne większe prace przy obiekcie.

- **Kościół pw. św. Stanisława Kostki.** Zlokalizowany przy ul. Browarnej 3. Wzniesiony w latach 1895-1897 jako świątynia protestancka, według projektu Friedricha Gotlieba Rademachera. Świątyni szczęśliwie udało się przetrwać walki o miasto w roku 1945 i w dniu 15 maja 1947 roku została konsekrowana jako kościół katolicki. Jest on budowlą jednonawową, wzniesioną na planie prostokąta, w stylu neogotyckim. Nad wysmukłą, charakterystyczną dla stylu neogotyckiego bryłą świątyni góruje wieża pokryta wysokim, ostrosłupowym hełmem. Bryła nawy głównej posiada dwuspadowy dach. W elewacji od strony wschodniej,

w górnej części otworów okiennych mieszczą się witrażowe rozety, zachowane do czasów współczesnych z pierwotnego wystroju świątyni. Prezbiterium przeszklono trzema witrażami, które zaprojektował i wykonał Stanisław Powalisz, znany malarz i witrażysta z I połowy XX wieku. Z pierwotnego wyposażenia kościoła przetrwała do dzisiejszych czasów także mensa ołtarzowa oraz ambona i chrzcielnica. W kościele znajduje się również stworzony w 1948 obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, autorstwa J. Stankiewicza. Pierwszą poważną renowację kościół przeszedł w roku 1953, jednak już w 1958 roku remont trzeba było powtórzyć.

Kościół pw. św. Stanisława Kostki przy ul. Browarnej

Kolejną modernizację świątynia przeszła w roku 1975, podczas której znaczne wzmocniona została konstrukcja dachu oraz wieży wraz z wieńczącym ją krzyżem. Wtedy też dotychczasowe, łupkowe pokrycie dachu wymieniono na blachę cynkową. Ponadto gruntownie odnowiono stolarkę oraz oszklenie budowli. Po przemalowaniu całości wewnątrz, wewnątrz kościoła ustawiono, wykonany według projektu o. Anzelma, ołtarz soborowy. Ostatni większy remont świątynia przeszła w roku 1991 roku, podczas którego wymieniono pokrycie dachowe na iglicy wieży.

W chwili obecnej Gminny program rewitalizacji miasta Piły zakłada przeprowadzenie remontu budynku świątyni, jednak jego stan ogólny jest dobry.

- **Kościół pw. św Antoniego**, zlokalizowany przy ulicy Ludowej 20. Wzniesiony według projektu Hansa Herkommera, znanego architekta ze Stuttgartu, tworzącego w I połowie XX wieku. Świątynię wybudowano w latach 1929-1930, jednak pełne założenie architektoniczne w swojej dzisiejszej formie nie zostało zrealizowane od razu. Dopiero w latach 1958-1960 wybudowano, według projektu poznańskiego architekta Władysława Pawliny, dom zakonny oo. Kapucynów, a następnie, w roku 1970 ukończono cały zespół architektoniczny, wraz z kruchtami.

Kościół pw. św. Antoniego o charakterystycznej, modernistycznej architekturze

Kościół, jako świątynia przyklasztorna, posiada kontemplacyjne w wyrazie, katakumbowe wnętrze. Całość zaprojektowano i wybudowano w stylu modernistycznym, charakterystycznym dla lat 20-tych i 30-tych XX wieku. Styl ten w budownictwie sakralnym, zwłaszcza w swojej niemieckiej wersji, częściowo nawiązuje do wczesnego stylu romańskiego ze swoją masywną i uproszczoną formą. Tak jest też w przypadku omawianego obiektu. Warto wspomnieć, że wnętrze budynku zdobi 7-metrowa figura Ukrzyżowanego Chrystusa, wykonana

przez Bertholda Mueller-Oerlinghausena z Berlina. Figura ta jest jedną z dwu największych w Europie figur tego typu wykonanych z jednej bryły drewna. Ponadto we wnętrzach świątyni na ścianie od strony południowej znajdują się wykonane przez pochodzącego z Mannheim Williego Oesera malowidła ściennie przedstawiające drogę krzyżową, swoim stylem nawiązujące do malarstwa epoki styku romanizmu i gotyku. Kościół szczęśliwie przetrwał walki toczone w mieście w roku 1945 i w dniu 11 maja 1951 roku utworzono w nim Parafię Rzymskokatolicką pw. Św. Antoniego Padewskiego. Sam budynek kościoła wpisany jest do rejestru zabytków, natomiast wybudowane w latach późniejszych krużganki od roku 2018 figurują w gminnej ewidencji zabytków, tworząc jako całość, zwarty zespół architektoniczny. W chwili obecnej zabytkowe krużganki wymagają zabezpieczenia i renowacji, podobnie jak zespół zabytkowych witraży, z których część poddano konserwacji w latach 2017-2018. Stan zachowania pozostałych elementów wystroju i wyposażenia kościoła, wpisanych do rejestru zabytków, jest ogólnie dobry.

- **Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej.** Znajdujący się na osiedlu Motylewo, przy ulicy Orlej 29. Wzniesiony w latach 1887-1893, jest tym samym najstarszym

Kościół pw. Matki Bożej Częstochowskiej

obiektem sakralnym w Pile. Zaprojektowany i wybudowany w stylu neogotycko-neoromańskim. Pierwotnie kościół stanowił filię parafii ewangelicko-augsburskiej w Pile, jednak już w 1892 roku zyskał rangę samodzielnego kościoła parafialnego.

Po zakończeniu II wojny światowej obiekt został przejęty przez kościół katolicki i w roku 1946 został konsekrowany jako świątynia, otrzymując obecne wezwanie. Do roku 2002 świątynia była użytkowana jako filia Parafii pw. Świętej Rodziny,

jednak od 27 sierpnia 2002 roku pełni funkcję samodzielnego kościoła parafialnego. Aktualnie bardzo blisko bryły zabytkowej świątyni realizowany jest projekt budowy współczesnego domu parafialnego, który w istotny sposób zmienia kontekst budowli kościoła w odniesieniu do zachowanej zabudowy wiejskiej osiedla Motylewo, jednak stan zachowania samego kościoła jest ogólnie dobry.

- **Kościół pw. Świętej Rodziny**, usytuowany w centrum miasta, przy ulicy Jana Bosko 1, w rejonie ulicy Kilińskiego. Jako, że parafia pw. Świętej Rodziny została dekretem biskupim uznana za kontynuatorkę dawnej parafii pw. NMP i św. Jana Chrzciciela, a kościół Jana Chrzciciela już na początku XX stulecia okazał się być za małym, by pomieścić rosnącą liczbę parafian (był to okres szybkiego rozwoju miasta), postanowiono wybudować nową świątynię. Inicjatorem jej powstania był ksiądz Adalbert Lenz, a autorem projektu architektonicznego był znany berliński architekt Oskar Siede, który zaprojektował także kilka innych świątyń w regionie północnej Wielkopolski i Pomorza. Budowę ukończono w roku 1914, a 6 grudnia

Neobarokowy kościół pw. Świętej Rodziny

1915 roku świątynia została konsekrowana i od tego momentu oficjalnie pełniła funkcję katedry administracji apostolskiej, tzw. "Prąfatury Piłskiej", przeniesionej do Piły z Tuczna w roku 1926. Kościół wybudowano w stylu neobarokowym, na planie krzyża. Jest to konstrukcja z cegły, na kamiennych fundamentach. Portale,

posadzki oraz schody na wieże mają także konstrukcję kamienną. Dach budowli kryty pierwotnie dachówką ceramiczną, od czasu remontu w roku 1983 ma pokrycie z blachy miedzianej. Świątynia ma konstrukcję trzynawową, przy czym nawa główna, transept oraz prezbiterium mają tę samą wysokość, natomiast nawy boczne są o połowę niższe. Wewnątrz nawa główna od bocznych oddzielona jest filarami, które, zwieńczone łukami koszowymi, tworzą arkady. Prezbiterium zwieńczono pięcioboczną absydą, do której przylegają zakrystia oraz kaplica. Sklepienia kościoła zdobią malowidła przedstawiające m.in. sceny z życia Świętej Rodziny oraz ewangelistów. Ich autorami są artyści Henryk Kot i Teodor Szukała. W roku 2018 gruntownie wyremontowano zabytkowe, wpisane do rejestru zabytków ruchomych, organy kościelne. Prace trwały od stycznia do grudnia 2018 r., a środki na ich sfinansowanie pochodziły w większości z budżetu miasta. Stan zachowania pozostałych elementów wystroju i wyposażenia kościoła można ocenić jako ogólnie dobry.

- **Dom Strzelecki (Dom Bractwa Kurkowego).** Dwukondygnacyjny budynek usytuowany na terenie Parku Miejskiego im. Stanisława Staszica. Bryła budynku,

Dawny Dom Strzelecki. Obecnie pensjonat "Park"

o charakterystycznej, szachulcowej

konstrukcji, zwieńczona jest wieżą. Wybudowany w roku 1896 przez pilskie Bractwo Strzeleckie. Stanowił jego siedzibę aż do wybuchu wojny w roku 1939. Po jej zakończeniu w budynku mieściły się

kolejno siedziby Miejskiego Ośrodka Sportu i Rekreacji, Zarządu Zieleni Miejskiej, aż po Muzeum Okręgowe. Po przeniesieniu muzeum do nowej siedziby obiekt przez wiele lat był nieużytkowany i niszczał. W latach 2004-2005 został wyremontowany przez prywatnego inwestora, który utworzył w nim,

funkcjonujący z powodzeniem po dziś dzień pensjonat "Park". Od tego momentu stan zachowania budowli jest dobry.

- **Dom Krajowy (obecnie siedziba Starostwa Powiatowego w Pile).** Gmach mieszczący się przy al Niepodległości 33-35. Wzniesiony w latach 1927-1929 według projektu niemieckiego architekta Ernesta Bolme. Pierwotnie obiekt pełnił funkcję tzw. Landeshaus, czyli siedziby władz samorządowych Prowincji Marchia Graniczna Poznań – Prusy Wschodnie. Począwszy od roku 1945 budynek wielokrotnie zmieniał swoje przeznaczenie. Mieściły się w nim m.in. siedziba władz PZPR, Liceum Pedagogiczne a także dom dziecka. Przez cały okres istnienia Województwa Pilskiego w budynku mieściła się siedziba Urzędu Wojewódzkiego. Od czasu reformy administracyjnej obiekt stanowi siedzibę Starostwa Powiatowego. Budynek wymaga remontu elewacji z uwagi na liczne ubytki tynku, jednak poza tym stan budynku jest ogólnie dobry.

Dom Krajowy. Obecnie siedziba Starostwa Powiatowego w Pile

- **Budynek Miejskiej Kasy Chorych,** zlokalizowany przy ulicy Okrzei 8. Wybudowany w roku 1922, według projektu architekta Maxa Poppa. W budynku mieściła się przez wiele lat Wojewódzka Stacja Sanitarno-Epidemiologiczna. Obecnie, od wielu już lat obiekt jest nieużytkowany i coraz bardziej niszczeje.

Budynek Miejskiej Kasy Chorych. Widoczne uszkodzenia dachu po przebytych pożarach

Jego stan dodatkowo pogorszył przebyty w maju 2017 pożar, który znacząco uszkodził więźbę dachową. Właściciel nieruchomości został zobowiązany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków do zabezpieczenia budynku przed dalszym niszczeniem, lecz obecnie prace nie zostały jeszcze wykonane. Jego stan zachowania można określić zdecydowanie jako zły, obiekt wymaga gruntownego remontu.

- **Willa z ogrodem**, znajdująca się przy ulicy Śniadeckich 46. Wybudowana w latach 1910-1920. Po zakończeniu drugiej wojny światowej mieściło się w nim

Willa z ogrodem

przedszkole. Następnie, po przeprowadzonym remoncie, w budynku utworzono siedzibę Delegatury w Pile Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, którą to funkcję obiekt spełnia po dziś dzień. Stan obiektu wraz z otoczeniem jest dobry.

Główny budynek zabytkowego zespołu stacji kolejowej Piła Główna

- **Zespół stacji kolejowej Piła Główna** wraz z otoczeniem. Położony wzdłuż torów kolejowych, ograniczony rzeką Gwdą oraz ulicami Poznańską, Stalową, 14 Lutego oraz Zygmunta Starego. Oddany do użytku w roku 1851 jako część nowego odcinka Pruskiej Kolei Wschodniej z Krzyża do Bydgoszczy. Cały zespół stacyjny został wpisany do rejestru zabytków 7 lipca 2010 roku. W skład zespołu figurującego w rejestrze wchodzi:
  - *główny budynek dworca kolejowego wraz z wystrojem wnętrza oraz wiatami dworcowymi* – w latach 2014-2015 przeprowadzono generalny remont budynku – zmieniono układ pomieszczeń w jego wnętrzu na bardziej funkcjonalny, wymienione zostały posadzki, tynki, stropy oraz cała konstrukcja dachowa wraz z pokryciem, od czasu remontu stan budynku można określić jako bardzo dobry,
  - *tunel miasto – dworzec z pawilonem wyjściowym do miasta* – w chwili obecnej dość mocno zawilgocony, jednak w trakcie remontu dworca w latach 2014-2015 przeszedł częściową modernizację, dobudowano szyb z windą dla osób niepełnosprawnych oraz boczne odgałęzienie z toaletami od strony wejścia na dworzec,
  - *tunel łączący perony od 1 do 4* – wymaga remontu, jest dość mocno zawilgocony, występują zauważalne ubytki płytek ceramicznych w elewacjach ściennych,
  - *tunel łączący perony 4 i 5* – także wymagający remontu, wyraźne zawilgocenie oraz ubytki ceramiki na ścianach,

- *budynek lokomotywni okrągłej* – obecnie całkowicie pozbawiony wyposażenia. W roku 2017 zabezpieczono budynek przed dalszą dewastacją. Została wymieniona część pokrycia dachowego oraz wieźby, która została dodatkowo wzmocniona. Odtworzono wywietrznik na szczycie budynku oraz kopułę. Zamontowano także nową instalację odgromową,

- *budynek trafostacji,*

- *budynek nastawni dysponującej PŁ-A z wyposażeniem,*

- *budynek nastawni wykonawczej PŁ-A,*

- *budynek wieży wodnej ze stacją pomp i kominem,*

- *wieża wodna'*

- *budynek magazynu towarowego.*

W chwili obecnej prowadzony jest remont peronu III z uwagi na konieczność jego dostosowania do wyremontowanej linii kolejowej Piła-Poznań.

Zespół Seminarium Nauczycielskiego. Obecnie Szkoła Podstawowa nr 7 im. Adama Mickiewicza w Pile

- **Zespół Seminarium Nauczycielskiego.** Znajduje się przy al. Wojska Polskiego. Tworzy go właściwy budynek seminarium oraz budynek sali gimnastycznej. Gmach wybudowany w latach 1902-1904. Do 1926 roku stanowił siedzibę Królewskiego Katolickiego Seminarium Nauczycielskiego. Zaraz po wojnie obiekt

należał do wojska, a począwszy od 1957 roku mieści się w nim szkoła podstawowa (dzisiaj Szkoła Podstawowa nr 7). Właścicielem budynku jest Gmina Piła. W chwili obecnej jego stan zachowania jest ogólnie dość dobry, jednak prace wymagają niektóre elementy dachu. Odnowienia wymaga także elewacja budynku i to te prace planowane są w najbliższych latach.

- **Park Miejski im. Stanisława Staszica.** Zlokalizowany w centrum miasta, w kwadracie zamkniętym ulicami Dzieci Polskich, Al. Wojska Polskiego, Chopina i Jana Matejki. Wpisany do rejestru zabytków w roku 1986, jako jeden z najstarszych istniejących parków w Wielkopolsce. Jego początki sięgają jesieni 1896 roku, kiedy utworzono Park Strzelecki (Schuetzenpark), na terenach należących do pilskiego Bractwa Strzeleckiego. Wybudowano w nim nową siedzibę bractwa (Dom Strzelecki) oraz strzelnicę o długości 175 m, z 20 stanowiskami strzeleckimi. Wybudowany został także drewniany pawilon restauracyjny, zwany Kolonade oraz muszla koncertowa.

Park Miejski im. Stanisława Staszica. Widok od strony bramy głównej

Już w roku 1895 pilski magistrat zdecydował z kolei o utworzeniu parku miejskiego. Na jego lokalizację wybrano teren przylegający do Parku Strzeleckiego, a prace rozpoczęto w roku 1899. Istniejący już park miejski znacząco powiększono w latach 1927-1929, przyłączając do niego tereny sięgające aż do ulicy Dzieci Polskich. W burzliwym dla dziejów miasta roku 1945 spłonęła parkowa restauracja Kolonade, a po zakończeniu wojny oba parki zostały

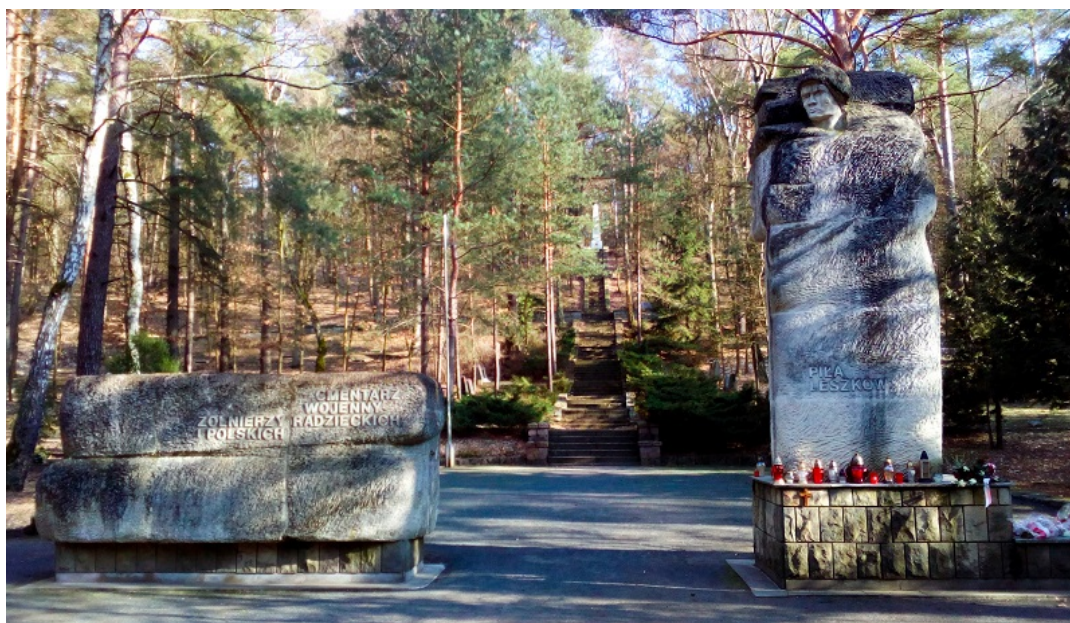
połączone w jeden kompleks. W roku 1955, z okazji 200 rocznicy urodzin Stanisława Staszica, park otrzymał oficjalną nazwę „Park Miejski im. Stanisława Staszica”. Niestety, już w okresie powojennym zniszczeniu uległa muszla koncertowa, a także istniejące przed wojną rosarium. W połowie lat 70-tych, podczas budowy al. Wojska Polskiego od parku odcięty został jego południowy fragment, znajdujący się między budowaną aleją, a dzisiejszą ulicą Spacerową. Na terenie parku, do czasów współczesnych udało się zachować kilka cennych elementów, głównie małej architektury. W samym centrum kompleksu, nad malowniczym stawem, wznosi się żelazna secesyjna altana z 1904 roku. W północno-wschodniej części parku znajduje się fontanna pochodząca z czasów rozbudowy parku w latach 20-tych XX w. Z tego też okresu pochodzi 6 murowanych mostków przerzuconych nad strumieniem i stawem. Warto wspomnieć także o ustawionej obok altany efektownej replice stylowych, przedwojennych latarni znajdujących się w Pile. W najbardziej reprezentacyjnej części parku stoi obecnie brązowe popiersie Stanisława Staszica, dłuta rzeźbiarza Andrzeja Lejszysa. W roku 2001 przy głównym wejściu do parku odsłonięto obelisk zwieńczony kulą ziemską, poświęcony *Byłym - obecnym - przyszłym pilanom*. Na pomniku umieszczono m.in. przedwojenny i obecny herb Piły oraz herb Cuxhaven - miasta, w którym mieszka większość przedwojennych pilan, a które jest miastem partnerskim Piły.

Jedna z alejek w północnej części parku

Począwszy od roku 2000 w parku przeprowadzana była systematyczna, gruntowna rewitalizacja, która pozwoliła przywrócić część jego dawnego piękna i uroku. Wyremontowane zostały nawierzchnie alejek oraz całkowicie odnowiono elementy małej architektury, m.in. wymieniono wszystkie ławki, a nad centralnym stawem ustawiono pergolę. W samym stawie z kolei zainstalowano fontannę. Należy też wspomnieć, że wokół całego terenu parku zainstalowano ozdobne ogrodzenie, a zamontowana także w tym okresie główna brama wejściowa swoim stylem nawiązuje do historycznej bramy, istniejącej w dawnych czasach świetności parku. W chwili obecnej park jest jedną z wizytówek miasta. Jego właścicielem jest Gmina Piła, a zarządca, Zarząd Dróg i Zieleni w Pile planuje jeszcze w roku 2019 przeprowadzić gruntowną renowację zabytkowej altany parkowej.

Wejście na cmentarz wojenny w Pile-Leszkowie

- **Cmentarz wojenny żołnierzy Armii Radzieckiej i Wojska Polskiego.** Położony w Pile-Leszkowie. Na jego terenie znajdują się groby 1372 żołnierzy Armii Radzieckiej, 185 żołnierzy Wojska Polskiego oraz cywilów z Piły województwa oraz 139 obywateli Estonii z obozu pracy w Pile. Znajduje się tam także grób bohatera Związku Radzieckiego, mjr. Aleksandra Siemiradzkiego, poległego w roku 1945. Cmentarz jest własnością skarbu państwa, a Gmina Piła jest jego zarządcą. Co roku gmina pozyskuje środki od wojewody wielkopolskiego na

drobne prace renowacyjne przy zabytkowych mogiłach, jednak żadne prace renowacyjne o szerszym zakresie nie są w najbliższym czasie planowane.

- **Cmentarz jeniecki z okresu I wojny światowej**, pochodzący z lat 1915-1918. Zlokalizowany w Pile-Leszkowie. Na jego terenie znajdują się groby 2656 osób

Cmentarz jeniecki z czasów I wojny światowej

zmarłych w obozie jenieckim zlokalizowanym na terenie Piły. Cmentarz ten także jest własnością skarbu państwa, a Gmina Piła jest jego zarządcą.

W chwili obecnej nie ma w planach prowadzenia większych prac renowacyjnych.

- **Cmentarz katolicki z XX w.** zlokalizowany przy al. Powstańców Wielkopolskich. Obecnie nieczynny, zamknięty w roku 1964. Znajdują się tam m.in. groby 13 poległych w czasie I wojny światowej. Najstarszy nagrobek pochodzi z roku 1917. Cmentarz stanowi własność gminy. Na najbliższy czas nie ma zaplanowanych żadnych prac renowacyjnych na cmentarzu.

Cmentarz przy Al. Powstańców Wielkopolskich

- **Cmentarz katolicki**, zlokalizowany przy ulicy Asnyka. Stanowi część zespołu cmentarnego, zawierającego zarówno część ewangelicką, jak i katolicką. Także zamknięty w roku 1964. najstarszy nagrobek pochodzi z roku 1895. Cmentarz jest także własnością Gminy Piła. W chwili obecnej nie ma zaplanowanych na nim prac renowacyjnych.

Cmentarz przy ul. Asnyka

- **Prawosławny cmentarz choleryczny**. Położony w rejonie drogi nr 10, głęboko w lesie. Obecnie nieczynny. Został założony w roku 1914, stanowi miejsce spoczynku 148 rosyjskich jeńców zmarłych w obozie w czasie I wojny światowej. Centralnym punktem nekropolii jest pamiątkowy monument oraz tablica, na której zawarte są informacje przybliżające historię miejsca.

Monument na prawosławnym cmentarzu cholerycznym z okresu I wojny światowej

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE GMINNEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Realizacja ustaleń dotyczących ochrony zabytków oparta została na analizie - diagnozie SWOT. Dzięki niej możliwe jest wskazanie mocnych i słabych stron oraz poznanie i zidentyfikowanie szans i zagrożeń. Przedstawiona analiza SWOT wskazuje elementy, które stanowią podstawę do opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami.

Mocne strony	Słabe strony
<ul style="list-style-type: none"> - korzystne połączenia komunikacyjne, - atrakcyjne położenie geograficzne, - walory przyrodnicze, - rosnące znaczenie ważności zasobów dziedzictwa kulturowego w procesach promocyjnych miasta, - duża ilość ścieżek rowerowych, - duża rola samorządu w działaniach na rzecz opieki nad zabytkami, - polityka planistyczna. 	<ul style="list-style-type: none"> - niezadawalający stan niektórych zabytków nieruchomych, - zbyt małe szanse otrzymania dofinansowania ze środków publicznych przez prywatnych właścicieli na utrzymanie zabytków, - zbyt mały udział środków zewnętrznych w proces poprawy stanu zabytków, - brak powiązania wysokości środków finansowych przeznaczonych na opiekę nad zabytkami z realnymi potrzebami wynikającymi z faktycznego stanu zabytków.
Szanse	Zagrożenia
<ul style="list-style-type: none"> - wzrost znaczenia zabytków jako elementu polityki promocyjnej miasta, - dbałość o estetykę miasta, - świadomość władz samorządowych na temat roli i znaczenia zabytków w życiu miasta i jego zrównoważonym rozwoju, - zwrócenie uwagi na edukację w obszarze dziedzictwa kulturowego i zarządzania nim, - dofinansowanie z budżetu miasta prac 	<ul style="list-style-type: none"> - zbyt małe zaangażowanie społeczne w sprawy dotyczące opieki nad zabytkami, - zbyt mała wiedza społeczna na tematy związane z ochroną zabytków i dziedzictwem kulturowym, - zbyt mała edukacja w obszarze zabytków, - presja inwestycyjna związana z terenami o walorach kulturowych i przyrodniczo-kulturowych,

Mocne strony	Słabe strony
przy obiektach zabytkowych, - wpisanie zabytków i ochrony dziedzictwa do zagadnień turystycznych, - dziedzictwo kulturowe jako czynnik stymulujący rozwój turystyczny i gospodarczy miasta, - fundusze UE na prace związane z poprawą stanu zabytków i ich ochroną, - dobre relacje ze służbami konserwatorskimi.	- brak zrozumienia przez społeczeństwo znaczenia potencjału dziedzictwa kulturowego.

8.1. Priorytety i kierunki działań programu

Priorytet I: *Wzmocnienie znaczenia dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy:*

- podejmowanie działań związanych z zahamowaniem procesu degradacji zabytków,
- podejmowanie działań związanych z poprawą stanu zachowania zabytków,
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków.

Priorytet II: *Świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego i jego ochrona:*

- definiowanie ochrony jako zintegrowanego systemu działań,
- ochrona układów urbanistycznych i ruralistycznych,
- wpisanie obszarów dziedzictwa kulturowego do produktów turystycznych miasta.

Priorytet III: *Dokumentacja zabytków, promocja i edukacja jako działania popularyzujące dziedzictwo kulturowe miasta:*

- stworzenie możliwości szerokiego dostępu do informacji o zabytkach i dziedzictwie kulturowym miasta,
- prowadzenie działalności edukacyjnej i popularyzowanie wiedzy o dziedzictwie kulturowym Piły,
- wspieranie prac i działań badawczych związanych z zabytkami,

- promocja dziedzictwa kulturowego i poszczególnych zabytków ruchomych i nieruchomych,
- aktualizacja gminnej ewidencji zabytków, w tym również ewidencji zabytków archeologicznych,
- informacja w zakresie finansowania zadań z zakresu ochrony zabytków.

8.2. Zadania programu

Priorytet I: *Wzmocnienie znaczenia dziedzictwa kulturowego jako elementu rozwoju społeczno-gospodarczego gminy.*

Tworzenie warunków do pożądanego rozwoju gospodarczego, ekonomicznego i społecznego Piły jest nierozdzielnie związane z takimi obszarami funkcjonowania miasta jak oferta kulturalna, atrakcyjność turystyczna, dostępność do usług w sektorze kultury oraz zabytki i ich ciekawa ekspozycja oraz współpraca z instytucjami kultury i organizacjami turystycznymi. Są to między innymi:

- wykorzystanie walorów i wartości kulturowych miasta dla podniesienia jego atrakcyjności,
- inicjowanie i wspieranie działań na rzecz ochrony zabytków,
- wspieranie różnego rodzaju inicjatyw i projektów historycznych, kulturowych, etnograficznych, muzealnych,
- wydawanie i wspieranie wydawnictw o tematyce dotyczącej zabytków i dziedzictwa kulturowego,
- stymulowanie działań edukacyjnych na temat dziedzictwa kulturowego i jego ochrony w szkołach i przedszkolach.

Priorytet II: *Świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego i jego ochrona.*

Miasto Piła jako właściciel obiektów zabytkowych ujętych w gminnej ewidencji zabytków prowadzi wszystkie prace remontowe, budowlane, restauratorskie w ścisłej współpracy z konserwatorem zabytków i zgodnie z zaleceniami konserwatorskimi. W mieście znajdują się także budynki wpisane do Gminnej Ewidencji Zabytków, posiadające właściciela, ale będące w złym stanie technicznym. Stan ten spowodowany jest zaniechaniem bieżących remontów i prac konserwatorsko-remontowych, co

w konsekwencji doprowadzić może do dewastacji i całkowitej utraty zabytkowego charakteru obiektu. W związku z tym konieczne jest przygotowanie spisu – listy takich obiektów i jej publiczne udostępnienie w celu pobudzenia właścicieli do pożądaných działań. Miasto może się włączyć w propagowanie pozytywnych przykładów adaptowania obiektów zabytkowych wykonywanych zgodnie ze sztuką konserwatorską. Stwarza to duże możliwości znalezienia nowych funkcji dla obiektów zabytkowych. Nowe funkcje wzbogacają ofertę turystyczną miasta, integrują społeczność lokalną oraz chronić dziedzictwo kulturowe miasta.

Priorytet III. *Dokumentacja zabytków, promocja i edukacja jako działania popularyzujące dziedzictwo kulturowe miasta.*

Istotnym aspektem działań obejmujących dziedzictwo kulturowe jest popularyzacja wiedzy oraz informacji o obiektach ujętych w gminnej ewidencji zabytków. Miasto powinno aktywnie inicjować i wspierać powstanie wydawnictw o tematyce związanej z historią miasta, tradycjami, życiem mieszkańców, dziejami ważniejszych zabytków. Udostępnienie i promocja zabytków opracowana jest jako proces cykliczny w zależności od potrzeb od 2019 do 2022 r. Działania te to przede wszystkim wykorzystanie wiedzy o zabytkach przy opracowaniu różnych wydawnictw. Warto również w działania promocyjne i edukacyjne wpisać współpracę z ośrodkami naukowymi, szkołami i muzeami. Ciekawym pomysłem jest również opracowanie i wydanie mapy zabytków Piły w taki sposób, aby była ona czytelna dla wszystkich zainteresowanych, a przede wszystkim dla turystów. Ponadto miasto winno wspierać cenne wydarzenia propagujące historię miasta i jego mieszkańców oraz ściśle współpracować nie tylko z samorządowymi instytucjami kultury.

8.3. Szczegółowe zadania programu.

- Renowacja zabytkowej, secesyjnej altany znajdującej się w Parku Miejskim im. Stanisława Staszica. Prace przewidywane są jeszcze na rok 2019,
- aktualizacja utworzonej w 2004 r. gminnej ewidencji zabytków, w tym również ewidencji zabytków archeologicznych, która obejmuje przede wszystkim:
  - dostosowanie kart adresowych do obecnej sytuacji zabytków na podstawie dokumentacji otrzymanej od WWKZ,

- włączenie do gminnej ewidencji zabytków cmentarza sekty ks. Czerskiego przy ul. Asnyka oraz cmentarza ewangelickiego przy ul. Mickiewicza, który obecnie stanowi część lasu komunalnego. Oba cmentarze figurują w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
  - uzupełnienie kart adresowych o informacje dotyczące zmian powstałych w związku z pracami prowadzonymi przy zabytkach,
  - włączanie informacji o wszystkich sukcesywnie odkrywanych archeologicznych reliktach przeszłości, niezależnie od charakteru badań oraz uzyskiwanych wyników badań weryfikacyjnych AZP, na podstawie informacji otrzymywanych od WWKZ,
  - zakończenie aktualizacji gminnej ewidencji zabytków przewidziano z końcem roku 2020,
  - po aktualizacji ww. ewidencji nastąpi przyjęcie jej odpowiednim zarządzeniem Prezydenta Miasta Piły.
- wspieranie działań związane z merytoryczną pomocą w przygotowaniu wniosków o dofinansowanie prac konserwatorskich, remontowych, modernizacyjnych lub innych prowadzonych przy obiektach zabytkowych oraz aplikowaniu o środki zewnętrzne,
  - realizacja zapisów Uchwały nr LIX/754/18 Rady Miasta Piły z dnia 16 października 2018 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
  - współpraca z różnymi podmiotami w zakresie bieżących prac porządkowych przy zabytkowych zespołach zieleni (Park Miejski),
  - udostępnienie informacji o zabytkach na oficjalnej stronie internetowej miasta,
  - prowadzenie monitoringu obiektów i aktualizacji zabytków,
  - zorganizowanie konkursu o tematyce dotyczącej dziedzictwa kulturowego i pilskich zabytków,
  - wykonanie ekspozycji zgromadzonych macew – pozostałości po dawnym cmentarzu żydowskim, odnalezionych w Budynku Szkoły Policji w Pile,
  - współpraca z Wielkopolskim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
  - udział w szkoleniach związanych z ochroną zabytków,
  - przygotowanie raportu – sprawozdania z realizacji programu.

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU

Przyjąć należy, że założenia programowe przedstawione w punkcie 8.3 realizowane będą za pomocą następujących instrumentów:

- instrumentów prawnych – wszystkie elementy dotyczące prawa miejscowego i powszechnie obowiązującego,
- instrumentów finansowych – zapisy w budżecie miasta dotyczące zabytków i dziedzictwa kulturowego, aplikowanie o środki zewnętrzne, opracowanie systemu nagród dla właścicieli obiektów zabytkowych,
- instrumentów koordynacji – współpraca z innymi podmiotami,
- instrumentów społecznych - działania edukacyjne, promocyjne, reklamowe, współpraca z organizacjami, stowarzyszeniami, fundacjami,
- instrumentów kontrolnych – aktualizacje GEZ, monitoring stanu zachowania zabytków.

10. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU

Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Piły na lata 2019-2022, został zaopiniowany przez Wielkopolskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Został on opracowany na okres czterech lat i stanowi dokument uzupełniający w stosunku do innych dokumentów planistycznych i aktów prawa miejscowego.

Zgodnie z *Uchwałą*, realizacja zadań przedstawionych w programie leży w kompetencjach Prezydenta Miasta Piły.

Wobec powyższego, prezydent co dwa lata (2019-2020 oraz 2021-2022) będzie przedstawiał Radzie Miasta Piły sprawozdania z realizacji zadań zawartych w programie.

Przewidywane terminy przedstawiania sprawozdań z realizacji programu:

- sprawozdanie z realizacji założeń programowych w latach 2019-2020 – I kwartał 2021 r.,
- sprawozdanie z realizacji założeń programowych w latach 2021-2022, wraz z podsumowaniem realizacji programu w czasie czteroletniej działalności – I kwartał 2023 r.

W I kwartale 2023 r przewidziane jest także przedstawienie Radzie Miasta Piły aktualizacja zadań programu na lata 2023-2026.

11. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA

Sposób finansowania działań związanych z realizacją programu opieki nad zabytkami wynika z zapisów *Ustawy*. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Środki finansowe służące realizacji zadań związanych z opieką nad zabytkami mogą pochodzić z następujących źródeł:

- budżet Miasta Piły – na podstawie Uchwały nr LIX/754/18 Rady Miasta Piły z dnia 16 października 2018 r. w sprawie zasad udzielania dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- Starostwo Powiatowe w Pile lub Urząd Marszałkowski Województwa Wielkopolskiego, na zasadach określonych w podjętej przez dany organ uchwale (zgodnie z art. 81 *Ustawy*),
- Wielkopolski Wojewódzki Konserwator Zabytków - ze środków finansowych z budżetu państwa w części, której dysponentem jest wojewoda (zgodnie z art. 74 *Ustawy*),
- Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego – w oparciu o ogłaszane corocznie ministerialne programy. Informacje o aktualnych programach dostępne są na stronach ministerstwa.

12. ZAŁĄCZNIK

Ewidencja zabytków archeologicznych Miasta i Gminy Piła. Mapa w skali 1: 25 000 oprac. Łukasz Bentkowski.